

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIÖREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

LUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRÆ EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS VII. PARS SECUNDA.

SANCTUS IRENÆUS, EPISCOPUS LUGDUNENSIS ET MARTYR.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTRUGE.

SÆCULUM II.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ

BIBLIA ΠΕΝΤΕ.

SANCTI IRENÆI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS

DETECTIONIS ET EVERSIONIS FALSO COGNOMINATÆ AGNITIONIS

SEU

CONTRA HÆRESES

LIBRI QUINQUE.

POST FRANCISCI FEUARDENTII ET JOANNIS ERNESTI GRABII RECENSIONEM

CASTIGATI DENUO AD MSS. CODICES ROMANOS, GALLICANOS ET ANGLICANOS, NECNON AD

ANTIQUIORES EDITIONES, ET A MULTIS, QUIBUS SCATEBANT, MENDIS EXPURGATI; AUCTI NOVIS FRAGMENTIS;

OBSERVATIONIBUS AC NOTIS COPIOSISSIMISQUE GLOSSARIIS ET INDICIBUS ILLUSTRATI ET LOCUPLETATI; QUIBUS OMNIBUS

PRÆMITTUNTUR TRÆS DISSERTATIONES IN QUIBUS HÆRESES AB IRENÆO MEMORATÆ ET LOCI DIFFICILES

EXPLICANTUR, EJUSQUE VITÆ AC GES. DRUM HISTORIA DISCUTITUR;

STUDIO ET LABORE

DOMNI RENATI MASSUETI

PRESBYTERI ET MONACHI BENEDICTINI E CONGREGATIONE S. MAURI.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

VENIT 12 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ANALYSIS LIBRI QUINTI.

—

290 Ab hujus libri exordio Irenæus se hæreses omnes, præcipue tamen Valentinianam, ipsis Christi verbis, atque epistolis apostolorum deinceps impugnaturum declarat; redditque rationem cur huic posteriori libro manum censuerit admovendam. Principio itaque pro certo ponit Christum, qui solus sanguine suo nos redemit, eundem solum ea docere nos potuisse, quæ sui sunt Patris. Quapropter erroris reos agit Valentinianos, qui Christum simulatum; et Ebionæos, qui eum purum hominem esse nugabantur⁴⁴. Priores autem non minoris in eo arguit temeritatis, quod et mundum non a Deo, sed a Demiurgo creatum dicerent, futuramque negarent humani corporis resurrectionem. Eam vero validissimis deinde probat rationibus, petitis ex vera ac reali Christi corporis ac sanguinis in eucharistiæ sacramento præsentia, potentia Dei, et Scripturæ sacræ auctoritate⁴⁵. Nec levioris sane ponderis sunt ea, quæ ex Apostolo depromit argumenta. Primum siquidem homo, juxta illius sententiam, eo quo creatus est modo, integer debet spiritu, anima, et corpore *sine querela in adventum Domini servari*⁴⁶. Præterea sicut Christus a mortuis resurrexit, ita mortua suscitabit corpora hominum⁴⁷. Denique sacra Spiritus sancti, quæ in hoc mundo accipimus, dona certum sunt futuræ hæreditatis, resurrectionis et immortalitatis nostræ pignus⁴⁸.

Quia vero præcipua erroris fundamenta in his posita erant Apostoli verbis: *Caro et sanguis regnum Dei hæreditare non possunt*⁴⁹; nihil iis nisi prava carnis opera ab Apostolo describi clarissime demonstrat. Qua quidem soluta difficultate, aliis resurrectionem asserit rationum momentis, ac præcipue mortuorum a Christo suscitatorum exemplo, et Isaïæ, atque Apostoli auctoritate, et testimoniis⁵⁰.

Ad refellenda alia Valentinianæ hæreseos capita inde transit; ac probat mundum ab æterno creatum Patre, a quo et ipse homo, non ex aliena quadam, secundum Valentini ineptias, et fluida substantia, sed ex eadem nostra conditus est terra, qua Christus litos sanavit cæci nati oculos⁵¹. Exinde vero ad præcipuum erroris caput reversus, non alium quam Christi Patrem, Deum creatorem esse ex ipsiusmet Christi passione, miraculis, et condonandorum peccatorum potestate liquido conficit⁵². Idem insuper ex primis evincit Joannis in suo Evangelio verbis. Ex iis autem scite colligit, a divino Verbo, quando ex Virgine cæro factum est, damna omnia, quæ Eva hominibus intulerat, fuisse plane resarcita⁵³.

Omnes postmodum, quos confutaverat errores, summatim recenset, eosque episcopis, apostolorum successoribus, demonstrat esse posteriores⁵⁴. Cæterum cum perpetuæ sint hæreticorum inter se et secum pugnantium dissensiones, atque una semper sit, ac fuerit Ecclesiæ catholicæ, per mundum universum dispersæ, fides et doctrina; ad eam, iis relictis, confugiendum, et Christo obediendum esse concludit⁵⁵.

Christus vero, subdit auctor noster, triplici in diabolum, qui ipsum ausus fuerat tripliciter tentare, et

⁴⁴ Cap. 1.   ⁴⁵ Cap. 2 et seqq.   ⁴⁶ Cap. 6.   ⁴⁷ Cap. 7.   ⁴⁸ Cap. 8.   ⁴⁹ Cap. 9 et seqq.   ⁵⁰ Cap. 12 et seqq.   ⁵¹ Cap. 15 et seqq.   ⁵² Cap. 17.   ⁵³ Cap. 18.   ⁵⁴ Cap. 19.   ⁵⁵ Cap. 20.

(93) *Et eodem Deo. Et eodem deest in Eras., Gall., C mam vocem Claromont., Voss. et Merc. 1, quoad Merc. 1. Sed Deo desideratur in Arund.*

(94) *Confutati. Feuard., confutari.*

(95) *In sequenti. Eras., Gall. et Feuard., consequenti. Sed Clarom., Voss., Arund. et Feuardent. in marg. melius, in sequenti; quæ divisim lego.*

(96) *Misit, et salutem .... donat. Ita quoad pri-*

cæteras, Feuard. in marg., Clarom. et Voss. In editt., miserit, et salutem ... donans; nisi quod Grab., Eras. et Gall. omittunt et ante salutem.

(97) *Beati apostoli. Editt., beati Pauli apostoli.*

(98) *Et eversionis .... agnitionis. Hæc non agnoscit cod. Clarom.*

reipsa Adamum vicerat, reportata victoria, patefecit a Patre rerum omnium creatore se vere fuisse missum. Diabolus e contrario se non solum ab initio, et in tribus his tentationibus mendacem probavit: sed in fine etiam mundi rursus tunc probaturus est, cum sub Antichristo homines in sui pertrahet adorationem⁸⁶.

Ibi autem de Antichristi nomine, origine, regno, diuturnitate fuse disserit. Nonnulla quoque ibidem miscet adversus Marcionem, Valentinianos, aliosque, qui et mundi creatorem non agnoscebant, et prophetas a vero Deo missos esse inficiabantur. Hos porro organa vocat Satanæ, qui Deo male precari nunquam ausus fuit, nisi post Christi adventum, cum de æterna damnatione sua certior factus est. Posthæc de his quæ, Antichristo extincto, eventura sunt, et de millenario Christi post mundi consummationem in terra regnantis imperio plura disputat. Inde tandem Valentinianorum errorem, quo sectatores suos, statim atque mortui fuerint, supra cælos ad Patrem, vel Matrem ascendere somniabant, funditus evertit⁸⁷.

LIBER QUINTUS.

291 PRÆFATIO.

Traductis, dilectissime (99), omnibus hæreticis in quatuor libris, qui sunt tibi (1) ante hunc a nobis editi, et doctrinis ipsorum manifestatis; eversis quoque his, qui irreligiosas adinvenerunt sententias, aliquid quidem ex propria uniuscujusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt; aliquid autem (2) ex ratione (3), universis ostensionibus procedente; et veritate ostensa, et manifestato præconio Ecclesiæ, quod prophætæ quidem præconaverunt (4), quemadmodum demonstravimus, perfecit autem Christus, Apostoli vero tradiderunt, a quibus Ecclesia accipiens, per universum mundum sola bene custodiens, tradidit filiis suis; quæstionibusque omnibus solutis, quæ ab hæreticis nobis proponuntur (5); et apostolorum doctrina explanata, et manifestatis pluribus, quæ (6) a Domino per parabolas, et dicta sunt, et facta: in hoc libro quinto, operis universi, quod est de traductione (7), et eversione falso cognominatæ agnitionis, ex reliquis doctrinæ (8) Domini nostri, et ex apostolicis epistolis, conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti a nobis, obedientibus tuo præcepto (quoniam et in administratione sermonis positi sumus), et omnimodo elaborantibus (9), secundum nostram virtutem, plurimæ tibi quidem in subsidium præstare adversum

A contradictiones hæreticorum, errantes autem retrahere, et convertere ad Ecclesiam Dei; neophytorum quoque sensum confirmare, ut stabiliem custodiant fidem, quam bene custoditam ab Ecclesia acceperunt, ut nullo modo transvertantur ab his, qui male docere eos, et abducere a veritate conantur. Oportebit (10) et te, et omnes lecturos (11) hanc scripturam, impensius legere ea quæ a nobis prædicta sunt, ut et argumenta ipsa scias, adversus quæ contradictiones facimus. Sic enim et legitime eis contradices, et de præparato accipies adversas eos contradictiones, **292** illorum quidem sententias per cœlestem fidem, velut stercora, abjiciens; solum autem verum et firmum magistrum sequens, Verbum Dei, Jesum Christum Dominum nostrum: qui propter immensam suam dilectionem factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod est ipse.

CAPUT PRIMUM.

Solus Christus divina nos docere, ac redimere potuit, idemque ut nos repararet, non opinione, sed reipsa, Spiritus sancti operatione ex Maria Virgine carnem assumpsit; adversus Valentini et Ebionis vanitates.

1. Non enim aliter nos discere poteramus quæ sunt Dei, nisi magister noster, verbum existens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quæ sunt Patris, nisi proprium

⁸⁶ Cap. 21 et seqq. ⁸⁷ Cap. 25 et seqq.

(99) *Dilectissime.* Ita Clarom. et Voss.; cæteri, **C** *diligentissime.*

(1) *Tibi.* Deest in Arund.

(2) *Aliquid quidem... aliquid autem.* Græco more pro *partim quidem... partim autem.*

(3) *Ex ratione.* Sic vetus Feuard. cod., et Clarom. Alii vel pro *ex* habent *et*, vel utrumque jungunt.

(4) *Præconaverunt.* Eras., Gall. et Feuard., *præconizaverunt.*

(5) *Proponuntur.* Alias, *proponebantur.*

(6) *Quæ.* In Feuard. marg. et Voss., *quemadmodum.*

(7) *Libro quinto operis universi, quod est de traductione.* Hæc in omnibus exemplaribus manifesta scribarum incuria sic male translocata: *libro quinto, qui est de traductione operis universi, et*

eversione: emendo ex loco omnino parallelo, initio præfationis libri quarti, ubi similia hæc leguntur: Hunc quartum librum transmittens tibi, operis, quod est de detectione et eversione, etc. Cum igitur eadem prorsus in utroque loco verba legantur, perperam inversum posteriorum ordinem, ex prioribus restituendum mihi putavi.

(8) *Et reliquis doctrinæ.* Ita Clarom. et Arund., quibus quoad vocem *doctrinæ* (in genitivo) consentiunt Voss. et Merc. 1. In edit., et (Grab. *ex*) *reliquis doctrinis.*

(9) *Elaborantibus.* Sic omnes mss. At edit., *elaboramus.*

(10) *Oportebit.* Clarom., *oportebat.*

(11) *Et te et omnes lecturos.* Ita Clarom. At vetus Feuard. cod. cum om. Anglic., *et te et omnes lectores.* Edit. vero, *autem te, omnesque lecturos.*

ipsius Verbum. « Quis enim » alius « cognovit sensum Domini? aut quis » alius « ejus consiliarius factus est »? » Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum nostrum videntes, et per auditum nostrum vocem ejus percipientes; uti imitatores quidem operum, factores autem sermonum ejus facti, communionem habeamus cum ipso; a perfecto, et eo qui est ante omnem conditionem, augmentum accipientes. Qui nunc nuper facti sumus, a solo optimo et bono, et ab eo qui habet donationem incorruptibilitatis, in eam, quæ est ad eum, similitudinem facti, prædestinati quidem ut essemus, qui nondum eramus, secundum præscientiam Patris, facti autem initium facturæ, accepimus (12) in præcognitis temporibus secundum ministrationem Verbi, qui est perfectus in omnibus (13); quoniam Verbum potens, et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his, qui in captivitate ducti sunt. Et quoniam injuste dominabatur nobis apostasia; et cum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios faciens discipulos; potens in omnibus Dei Verbum, et non deficiens in sua justitia, juste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quæ sunt sua redimens ab ea (14); non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quæ non erant sua insatiabiliter rapiens; sed secundum suadentem, quemadmodum decebat Deum suadentem, et non vim inferentem, accipere quæ vellet: ut neque quod est justum confringeretur, neque antiqua plasmatio Dei (15) deperiret.

Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι (16) *Suo igitur sanguine redimente nos Domino, et Kyriou, καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὴν σὰρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν,*

et effundente Spiritum Patris in adunitionem et communionem Dei et hominis (18), ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem, et firme et vere in adventu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quæ est ad eum (19); perierunt omnes hæreticorum doctrinæ.

2. Vani enim sunt qui putative dicunt eum apparuisse.

¹⁸ Rom. xi, 34.

(12) *Accipimus.* Eras., Gall. et Feuard. male, *accipiemus.*

(13) *Omnibus.* In Feuard. marg. et Voss., *hominibus.*

(14) *Ab ea.* Gallas. et Feuard. edit., *ab eo.*

(15) *Dei.* Deest in Voss.

(16) *Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι.* Hæc, et quæ mox sequuntur, Græca allegavit Theodoretus, priora quidem dial. 3, pag. 155, posteriora dial. 2, pag. 87.

Οὐ γὰρ δοκῆσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγένετο. Εἰ δὲ μὴ ὢν ἄνθρωπος, ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὔτε ὁ ἦν ἐπ' ἀληθείας, ἔμεινε, Πνεῦμα Θεοῦ, ἐπεὶ ἀόρατον τὸ Πνεῦμα· οὔτε ἀλήθειά τις ἦν ἐν αὐτῷ, οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖνα ἄπερ ἐφαίνετο. Προείπομεν δὲ, ὅτι Ἄβραάμ, καὶ οἱ λοιποὶ προφήται προφητικῶς αὐτὸν ἐβλεπον, τὸ μέλλον ἐσεσθαι δι' ὕψεως προφητεύοντες. Εἰ οὖν καὶ νῦν τοιοῦτος ἐφάνη, μὴ ὢν ὅπερ ἐφαίνετο, προφητικὴ τις ὀπτασία γέγονε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ δεῖ καὶ ἄλλην ἐκδέχασθαι παρουσίαν αὐτοῦ, ἐν ἣ τοιοῦτος ἔσται, οἷος νῦν ὁράται προφητικῶς. Ἀπεδείξαμεν δὲ, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστὶ, δοκῆσει λέγειν πεφνημένοι, καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς Μαρίας εἰληφέναι. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἀληθῶς σὰρκα καὶ αἷμα ἐσχηκώς, δι' ὧν ἡμᾶς ἐξηγοράσατο, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Ἀδάμ εἰς ἑαυτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο. Μάταιοι οὖν οἱ ἀπὸ Βαλεντίνου, τοῦτο δογματίζοντες, ἵνα ἐκβάλωσι τὴν ζωὴν τῆς σαρκός.

in semetipsum recapitasset. Vani igitur qui a Valentino sunt, hoc dogmatizantes, uti excludant salutem carnis, et reprobent plasmationem Dei.

293 5. Vani autem et Ebionæi, unitionem Dei et hominis per fidem non recipientes in suam animam, sed in veteri generationis perseverantes fermento; neque intelligere volentes, quoniam Spiritus sanctus advenit in Mariam, et virtus Altissimi obumbravit eam; quapropter et quod generatum est, sanctum est, et filius Altissimi Dei Patris (23) omnium, qui operatus est incarnationem ejus, et novam ostendit generationem; uti quemadmodum per priorem generationem mortem

(17) *Pro nostra anima.* Græc., *pro nostris animabus.*

(18) *Hominis.* Al. *hominum.*

(19) *Ad eum.* Editt., *ad Deum.*

(20) *Veritas quædam.* Pro *veritas ulla.*

(21) *Futurum erat.* Clarom. et Oitobon., *futurus erat;* quod malle, nisi repugnaret textus Græcus.

(22) *Per quam.* Græc., *per quæ.*

(23) *Dei Patris.* Vox *Dei* desideratur in Voss.

Non enim putative hæc, sed in substantia veritatis fiebant. Si autem, cum homo non esset, apparebat homo; neque, quod erat vere, perseveravit, Spiritus Dei, quoniam invisibilis est Spiritus: neque veritas quædam (20) erat in eo; non enim illud erat quod videbatur. Prædiximus autem, quoniam Abraham et reliqui prophetæ propheticè videbant eum; id, quod futurum erat (21), per visionem prophetantes. Si igitur et nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quædam prophetica visio facta est hominibus, et oportet alium expectare adventum ejus, in quo talis erit, qualis nunc visus est propheticè. Ostendimus autem, quoniam idem est, putative dicere eum visum, et nihil ex Maria accepisse. Neque enim esset vere sanguinem et carnem habens, per quam (22) nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adæ in semetipsum recapitasset. Vani igitur qui a Valentino sunt, hoc dogmatizantes, uti excludant salutem carnis, et reprobent plasmationem Dei.

hæreditavimus, sic per generationem hanc hæreditare. nus vitam. Reprobant itaque hi commistionem vini cœlestis, et solam aquam sæcularem (24) volunt esse, non recipientes Deum ad commistionem suam; perseverantes (25) autem in eo qui victus est, Adam, et projectus est de paradiso: non contemplantes, quoniam, quemadmodum ab initio plasmationis nostræ in Adam ea quæ fuit a Deo aspiratio (26) vitæ, unita plasmati, animavit hominem, et animal rationale ostendit, sic in fine Verbum Patris, et Spiritus Dei, adunitus antiquæ substantiæ plasmationis Adæ, viventem et perfectum effecit hominem, capientem perfectum Patrem; ut quemadmodum in animali omnes mortui sumus, sic in spiritali omnes vivificemur. Non enim effugit aliquando Adam manus Dei (27), ad quas Pater loquens, dicit: «*Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*»²⁹. Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito Patris manus ejus vivum perfecit hominem, ut fiat Adam secundum imaginem et similitudinem Dei.

CAPUT II.

Christus non venit in aliena, cum sua nos gratia visitavit, et carni nostræ contulit capacem esse salutis, verum pro nobis sanguinem fundendo, veramque carnem suam nobis in eucharistia exhibendo.

1. Vani autem et qui in aliena dicunt Deum verum Gen. 1, 26.

(24) *Solam aquam sæcularem.* Ita Voss. et Clarom., nisi quod in hoc incuria scribæ (quod sæpe solet) omissis abbreviationis notis super *a*, legatur, *sola aqua sæcularem.* In editt., *sola aqua sæcularis.* Reliquos codd. Anglicanos corruptos esse monet Græbius.

(25) *Perseverantes.* Editt., *perseverant.*

(26) *Aspiratio.* In Arund., *spiratio*; in editt. et Merc. 2, *inspiratio.*

(27) *Manus Dei.* Id est *Filium et Spiritum sanctum*, ut ipsemet Irenæus explicat sup. lib. IV, cap. 20 et hujus lib. cap. 6, n. 1.

(28) *Factus est. Factus esset* in Feuard. marg. et Voss.

(29) *Effudit semetipsum.* E sinu videlicet Patris in mundum, ut recte notat Græbius.

(30) *Sinum.* Eras. et Gall., *sinu.*

(31) *Si autem non salvetur hæc.* Ita antiquiores et melioris notæ codd. tres, scilicet vetus Feuard., Clarom. et Voss. Alii omnes habent, *sic autem secundum hæc*; nisi quod Ottobonianus interserat nos ante *secundum*. Sed, quidquid dicat clariss. Græbius, prior lectio præferenda. Duo enim in hoc capite probanda sibi suscipit Irenæus contra hæreticos; alterum, Christum *vere redemisse nos sanguine suo*, ac proinde *vere hominem factum esse*; alterum, resurrectionem esse carnem nostram, *eamque capacem esse incorruptibilitatis*. Utrumque vero demonstrat, prius quidem sigillatim ex Apostoli verbis; tum utrumque simul ex communi et recepta, non apud omnes catholicos modo, sed et apud eos, quos incessebat, hæreticos, sententia, eucharistiam verum esse ac substantiale Christi corpus, verum ac substantialem ipsius sanguinem: necdum enim nata, quæ posterius ævum fluxit, vana illa figurarum ac merorum signorum commenta. Si enim, ait auctor noster, nec resurrectura sit caro, nec Dominus sanguine suo nos redemerit; hinc consequitur, *neque calicem eucha-*

nisse, velut aliena concupiscentem, uti eum hominem qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo, qui neque fecisset, neque condidisset, sed et qui desolatus esset ab initio a propria hominum fabricatione. Non ergo justus adventus ejus, qui secundum eos venit in aliena; neque vere redemit nos sanguine suo, si non vere homo factus est (28), restaurans suo plasmati, quod dictum est in principio, factum esse hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, non aliena in dolo diripiens, sed sua propria juste et benigne assumens; quantum attinet quidem ad apostasiam, juste suo sanguine redimens nos ab ea; quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benigne. Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid a nobis, quasi indigens; nos autem indigemus ejus, quæ est ad eum, communionis; et propterea benigne effudit semetipsum (29), ut nos colligeret in sinum (30) Patris.

2. Vani autem omnimodo, qui universam dispositionem Dei contemnunt, et carnis salutem negant, et regenerationem ejus spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis. Si autem non salvetur hæc (31), videlicet nec Dominus sanguine suo redemit nos; neque calix eucharistiæ communicatio sanguinis ejus est neque panis quem frangimus, communicatio corporis ejus est. Sanguis enim non est, nisi a venis et carnibus, et a reliqua

Christi communicationem sanguinis ejus esse, neque panem quem frangimus, communicationem corporis ejus esse. Sanguis siquidem esse non potest, nisi a venis et carnibus, et a reliqua humana substantia. Si ergo vera non fuerit Christi viventis humana substantia, nec vero ac substantiali sanguine nos redemerit, sed vanam carnis aut sanguinis imaginem oculis ac sensibus objecerit; nec verum ac substantiale corpus, verum ac substantialem sanguinem in eucharistia porrigere nobis potest. Atqui tamen in eucharistia vero ac substantiali Christi corpore ac sanguine refici nos ac potari, Christo ipso docente ac confirmante, constat; his corpora nostra nutriuntur, augentur ac consistunt: membra quippe Christi cum simus, idcirco noluit esse sui sanguinis expertia. Qui ergo corpora ipsiusmet vitæ, Christi videlicet, carne ac sanguine nutrita, ejusque membra, æternum dissolvi possunt, nec in suo tempore resurgere? Et qui etiam Christus vana carnis umbra hominum sensus ludificari, evanidoque sanguinis phantasmate, Patri moriens redemptionis nostræ pretium persolvere potuit, cujus veram ac substantialem carnem, verum ac substantialem sanguinem exhibet eucharistiæ sacramentum; et cujus membra sumus nos veri homines, quibus vitam et motum impertit sanguis ejus eucharisticus? Hæc Irenæi argumentatio est: qua lectionis nostræ veritas confirmatur. Molestissima quidem Calvinianis hæc argumentatio; unde nihil mirum si vires omnes colligat superus Irenæi editor, omnemque industriam atque operam huic conferat, ut vim illius infringat. Sed vanos Anglorum proselyti conatus in dissert. 3 nostra refutavimus, ubi luce clarius ostendimus, nisi ita argumentetur SS. antistes, omnium insulsissimam argumentationem ejus esse, eaque non modo non labelactari, sed imo confirmari hæreticorum, quos refellebat, sententiam.

quæ est secundum hominem substantia, qua vere
(32) factum est (33) Verbum Dei. Sanguine suo redemit nos, quemadmodum et Apostolus ejus ait :
« In quo habemus redemptionem, per sanguinem ejus, remissionem peccatorum ⁶⁰. »

Ἐπειδὴ μέλη (34) αὐτοῦ ἔσμεν, καὶ διὰ τῆς κτίσεως τρεφόμεθα, τὴν δὲ κτίσιν ἡμῖν αὐτὸς παρέχει, τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων, καὶ βρέχων, καθὼς βούλεται, τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον (35), αἷμα ἴδιον ὡμολόγησε, ἐξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα (37), καὶ τὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἄρτον, ἴδιον σῶμα διεβεβαιώσατο, ἀφ' οὗ τὰ ἡμέτερα αὖξει σῶματα.

3. Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον, καὶ ὁ γεγωνὸς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, ἐκ τούτων δὲ αὖξει (42) καὶ συνίστα-

294 Et quoniam membra ejus sumus, et per creaturam nutrimur; creaturam autem ipse nobis præstat, solem suum oriri faciens, et pluens quemadmodum vult ⁶¹; eum calicem, qui est creatura (36), suum sanguinem qui effusus est (38), ex quo auget (39) nostrum sanguinem; et eum panem, qui est a creatura, suum corpus confirmavit, ex quo nostra auget corpora.

3. Quando ergo et mistus calix, et factus (40) panis percipit verbum Dei, et fit eucharistia sanguinis et corporis (41) Christi, ex quibus augetur et con-

ταὶ ἡ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ὑπόστασις· πῶς δεκτικὴν μὴ εἶναι λέγουσι τὴν σάρκα τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τρεφόμενῃν, καὶ μέλος αὐτοῦ ὑπάρχουσαν; Καθὼς ὁ μακάριος Παῦλος φησιν, ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ (45)· « Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος (46), ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων (47) αὐτοῦ. »

B οὐ περὶ πνευματικοῦ τίνος καὶ ἀοράτου ἀνθρώπου λέγων ταῦτα· « Τὸ γὰρ πνεῦμα οὔτε ὀστέα, οὔτε σάρκα ἔχει· » ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώπου οἰκονομίας, τῆς ἐκ σαρκὸς, καὶ νεύρων, καὶ ὀστέων συνεστῶσης· ἥτις καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, τρέφεται, καὶ ἐκ τοῦ ἄρτου, ὃ ἐστὶ τὸ σῶμα

sistit carnis nostræ substantia; quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, quæ est vita (43) æterna, quæ sanguine et corpore Christi nutritur, et membrum ejus est (44)? Quemadmodum et beatus Apostolus ait in ea, quæ est ad Ephesios, Epistola : « Quoniam membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus ⁶²; » non de spirituali aliquo et invisibili homine dicens hæc : « Spiritus enim neque ossa, neque carnes (43) habet ⁶³; » sed de ea dispositione, quæ est secundum verum (49) hominem, quæ ex carnibus, et nervis et ossibus consistit : quæ de calice, qui est sanguis ejus, nutritur, et de pane, quod est corpus

⁶⁰ Coloss. i, 14. ⁶¹ Matth. v, 45. ⁶² Ephes. v, 30. ⁶³ Luc. xxiv, 39.

(32) *Qua vere.* Claromont., Voss. et Merc. 2, *quam vere*; sed male. Legendum esse *qua*, quod hic accipitur pro *quæ*, ostendit contextus series : adeo ut sensus sit, Verbum Dei vere factum esse humanam substantiam.

(33) *Factum est.* Est addidi ex veteri Feuard. cod., Clarom. et Voss. Unde et textum aliter atque in editi. distinxī. Scilicet ab his verbis, *sanguine suo redemit nos*, novam periodum incepti; quod clarius est. Hoc enim prius argumentationis Irenæi membrum, quod ex Apostoli verbis probat. Tum ad alterum transit.

(34) *Ἐπειδὴ μέλη.* Hæc et sequentium duorum capitum Græca verba, ex ms. Joannis Damasceni *Parallelorum* codice excerpta edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 488 et seqq.

(35) *Τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον.* Hæc usque ad finem verborum Pauli, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, quæ alia *Parallelorum* Damasceni parte rursum allegata sunt, itidem descripsit modo laudatus Halloixius pag. 501, ex quo loco priorem supplevit partim, partim emendavit clariss. Grabijs, ut ex sequentibus adnotationibus patebit.

(36) *Qui est creatura.* Ex Græco legendum, *qui est a creatura*; ut mox de pane legitur.

(37) *Ἐξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα.* Hæc in priori Damasceni loco omīssa, ex posteriori restituta sunt.

(38) *Qui effusus est.* Legendum ex Græco, *confessus est*; quod etiam confirmat locus parallelus lib. iv, cap. 17, n. 5 in fine : *Eum qui ex creatura panis est, accepit, et gratius egit, dicens : Hoc est corpus meum. Et calicem similiter qui est ex ea creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est.* Eadem fere leguntur ejusdem libri cap. 33, n. 2. Attamen cum ea verba, *qui effusus est*, incommodum hic non pariant sensum, nihil

immutandum esse duxi.

(39) *Auget.* Græc., *perfundit*.

(40) *Factus.* Gallasii, Grynæi, et Fenard. editi. cum Fischero episcopo Rossensi, et Oecolampadio lib. iv *De eucharistia*, cap. 23, habent *fractus*. Sed repugnant omnes mss. codd. et textus Græcus.

(41) *Sanguinis et corporis.* Ex Græco legendum, *sanguis et corpus*.

(42) *Ἐκ τούτων δὲ αὖξει.* Ita Halloixius pag. 501, ex posteriori citatione Damasceni lit. Θ, tit. 8, melius quam pag. 488, ex priori Damasceni loco : *Ἐκ τούτου τε.*

(43) *Quæ est vita.* Sic recte cod. Clarom. suffragante textu Græco. Reliqui perperam, *qui est vita*.

(44) *Et membrum ejus est.* Et addidi ex Græco. Hoc enim necessarium ad complementum sensus.

(45) *Ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ.* Hæc priori loco apud Damascenum in *Parallelis* omīssa, ex posteriori citatione pag. 501 addita sunt.

(46) *Τοῦ σώματος.* Alde ex veteri versione et Biblico textu, αὐτοῦ, et in posteriori *Parallelorum* Damasceni loco expunge apud Halloixium pag. 501, καὶ τοῦ αἵματος.

(47) *Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων.* Scienter adnotat clariss. Grabijs, hæc, cum utraque citatio, et vetus etiam Irenæi interpretatio agnoscat, plurimum inde confirmari; ideoque merito rejiciendam esse adnotationem Grotii ad Ephes. v, 30, suspicantis, verba ista, quod in ms. Alexandrino haud exstant, a quopiam ad marginem ascripta, in textum apostolicum irrepsisse. Imo potius, inquit vir doctissimus, in dicto codice et versione Æthiopica, occasione recurrentis vocis αὐτοῦ, omīssa videntur.

(48) *Carnes.* Græc., *carnem*.

(49) *Verum.* Deest in Eras. et Gall.

αὐτοῦ, αὖξεται. Καὶ ὄνπερ τρόπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου κλιθὲν εἰς τὴν γῆν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ἐκαρποφόρησε, καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν, καὶ διαλυθεὶς, πολλοστὸς ἐγέρθη διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τοῦ συνέχοντος τὰ πάντα· ἔπειτα δὲ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἰς χρῆσιν ἐλθόντα ἀνθρώπων, καὶ προσλαμβάνόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τρεφόμενα, καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν, καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ, ἀναστήσεται ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἔγερσιν αὐτοῖς χαριζομένου εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ Πατρὸς (55)· ὅς ὄντως (57) τῷ θνητῷ τὴν ἀθανασίαν περιποιεῖ, καὶ τῷ φθαρτῷ τὴν ἀφθαρσίαν προχαρίζεται (58), ὅτι δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ἵνα μὴ ὡς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἔχοντες τὴν ζωὴν, φυσηθῶμεν καὶ ἀπαρθῶμεν (59) ποτε κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἀχάριστον ἔννοιαν ἀναλαβόντες· πείρα δὲ μαθόντες, ὅτι ἐκ τῆς ἐκείνου ὑπεροχῆς, οὐκ ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως, τὴν εἰς ἀεὶ παραμονὴν ἔχομεν, μήτε τῆς περὶ Θεὸν δόξης, ὡς ἔστιν, ἀστοχῆσώμεν, μήτε

(50) ejus, augetur. Et quemadmodum lignum vitis depositum in terram (51) suo fructificat tempore, et granum tritici decidens in terram, et dissolutum, multiplex surgit per Spiritum Dei, qui continet omnia: quæ deinde per sapientiam (52) in usum hominis (53) veniunt, et percipientia verbum Dei eucharistia fiunt (54), quod est corpus et sanguis Christi: sic et nostra corpora ex ea nutrita, et reposita in terram, et resoluta in ea, resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei Patris; qui huic mortali immortalitatem circumdat, et corruptibili incorruptelam gratuito donat, quoniam virtus Dei (56) in infirmitate perficitur; ut non quasi ex nobisipsis habentes vitam, insulamur aliquando et extollamur adversus Deum, ingratam mentem accipientes; experimento autem discentes, quoniam ex illius magnitudine, et non ex nostra natura, habemus in æternum perseverantiam, neque ab ea quæ est circa Deum gloria, sicuti 295 est, frustremur aliquando, neque nostram naturam ignoremus; sed

τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀγνοήσωμεν· ἀλλ' ἴδωμεν, τί ὁ Θεὸς δύναται, καὶ τί ἄνθρωπος εὐεργετεῖται· καὶ μὴ σφαλῶμέν ποτε τῆς ἀληθοῦς περὶ τῶν ὄντων, ὡς ἔστιν, ὑπολήψεως, τουτέστι, Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων (60). Μήτε γε, καθὼς προείπομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἠνέσχετο ὁ Θεὸς τὴν εἰς τὴν γῆν ἡμῶν ἀνάλυσιν· ὅπως παντοίως παιδευθέντες, ἐν πᾶσιν εἰς τὸ μέλλον ὦμεν ἀκριβεῖς, μήτε Θεὸν, μήτε ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες;

ut sciamus et quid Deus potest, et quid homo beneficii accipit: et non erremus aliquando a vera comprehensione eorum quæ sunt, et quemadmodum sunt, id est Dei et hominis. Et nunquid forte, quemadmodum prædiximus, propter hoc passus est Deus fieri in nobis resolutionem; ut per omnia eruditi, in omnibus (61) simus diligentes, neque Deum, neque nosmetipsos ignorantes?

CAPUT III.

In infirmitate carnis humanæ elucet virtus et gloria Dei, qui corpus nostrum resurrectionis et immortalitatis particeps efficiet, cum illud ex limo terræ formaverit: ipsique ævo sempiterno fructus concedet, cui exiguam et communem hanc vitam largitur.

1. Σαφέστατα δὲ Παῦλος ἀπέδειξεν, ὅτι παρεδόθη τῇ ἑαυτοῦ ἀσθενείᾳ ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ ἐπαρθεὶς ἀστοχῆσῃ τῆς ἀληθείας,..... εἰπὼν.....

1. Manifestissime autem Apostolus ostendit, quoniam traditus est suæ infirmitati homo, ne elatus aliquando excideret a veritate, in secunda, quæ

est ad Corinthios, dicens: « Et ut sublimitate revelationum non superextollar, datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, uti me colaphizet. Et super hæc (62) ter Dominum rogavi, ut absistat a me; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur.

Ἡδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι ἐπὶ ταῖς ἀσθενείαις, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

Libenter ergo magis (63) gloriabor in infirmitatibus (64), ut inhabitet in me virtus Christi⁶⁴.

Quid ergo? dicet (65) enim aliquis, voluit ergo Dominus Apostolum suum sic colaphizari, et talem sustinere infirmitatem? Etiam, dicit verbum. Virtus enim in infirmitate perficitur, meliorem efficiens hunc, qui per suam infirmitatem cognoscit

⁶⁴ II Cor. xii, 7 et seqq.

(50) *Quod est corpus.* Sic Clarom., Voss., Arund., Merc. 1, et textus Græcus. Alii, qui est, etc.

(51) *In terram.* Ita vetus Feuard., cod. Clarom. et Voss. juxta Græcum. Cæteri, in terra.

(52) *Sapientiam. Dei* addo ex Græco.

(53) *Homini.* Sic Feuard. in marg., Clarom. et Voss. Cæteri, hominibus. In Græc., hominum.

(54) *Fiunt.* Ita Vatican. cod. teste L. Latinio p. 184, juxta Græcum, melius quam alii, fiunt.

(55) *Θεοῦ καὶ Πατρὸς.* Καὶ nec legit vetus interpretes, nec legendum videtur.

(56) *Virtus Dei.* Vocem Dei male omisit Feuard.

(57) *Ὅντως.* Τούτω legit interpretes.

(58) *Προχαρίζεται.* Legendum cum interprete προῖκα χαρίζεται, jam adnotavit doctissimus Cotelarius ad tom. III Monument. Eccles. Græcæ, col. 643.

(59) *Ἀπαρθῶμεν.* Leg. ἐπαρθῶμεν.

(60) *Ἀνθρώπων.* Lege cum interprete ἀνθρώπου.

(61) *In omnibus.* In futurum addit textus Græcus.

(62) *Super hæc.* Sic Clarom., Voss. et Feuard. in marg. Alii cum nostris N. Testam. codd., super hoc.

(63) *Ergo magis.* Ita juxta Græcum ac Italicam versionem Clarom., Voss., Arund. et Feuard. in marg. Alii, enim magis.

(64) *Infirmitatibus. Meis,* quod additum legitur in editt. et in nostris N. Test. codd., expunxi auctoritate codd. Clarom. et Merc. quia nec in Græco Irenæi legitur.

(65) *Dicet. Al., dicit.*

virtutem Dei. Quemadmodum enim didicisset homo, quoniam ipse quidem infirmus et natura mortalis, Deus autem immortalis et potens, nisi id quod est in utroque, didicisset experimento? Suam enim infirmitatem discere (66) per sustentiam, nihil est malum: magis autem et bonum est non aberrare in natura sua. Extolli autem adversus Deum, et præsumptionem suæ gloriæ assumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei): ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo, et eam quæ est ad eum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia vera (67), quæ est de Deo et homine, agnitionem indidit ei; et auxit ejus erga Deum dilectionem. Ubi autem augmentum est dilectionis, ibi major gloria Dei virtute (68) perficitur his qui diligunt eum.

2. Refutant igitur potentiam Dei, et non contemplantur quod est verbum (69), qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem ejus qui suscitavit (70) eam a mortuis, non contemplantur.

Εἰ γὰρ τὸ θνητὸν οὐ ζωοποιεῖ, καὶ τὸ φθαρτὸν μὴ ἀνάγει εἰς ἀφθαρσίαν, οὐκ ἔστι δυνατὸς ὁ Θεός. Ἄλλ' ὅτι δυνατὸς ἔστιν ἐν τοῖς τοιοῦτοις πάσιν, ἐκ τῆς ἀρχῆς ἡμῶν συνοσεῖν ὀφείλομεν ὅτι λαβὼν ὁ Θεὸς χεῖρ ἀπὸ τῆς γῆς, ἐποίησεν ἄνθρωπον. Καίπερ πολλῶ δυσκολώτερον καὶ ἀπίστώτερον ἦν, ἐκ μὴ ὄντων ὀστέων τε, καὶ νεύρων, ... καὶ τῆς λοιπῆς τῆς

Si enim mortale non vivificat, et corruptibile non revocat ad incorruptelam, jam non potens est Deus. Sed quoniam potens est in his omnibus, de initio nostro contemplari debemus: quoniam sumpsit Deus limum de terra, et formavit hominem. Et quidem multo difficilius et incredibilis est, ex non existentibus ossibus, et nervis, et ve-

κατὰ τὸν ἄνθρωπον οικονομίας, ποιῆσαι εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἐμψυγον, καὶ λογικὸν ἀπεργάσασθαι ζῶον, ἢ τὸ γεγονὸς, ἔπειτα ἀναλυθὲν εἰς τὴν γῆν, ... αὐθις ἀποκαταστήσῃ, εἰς ἐκεῖνα χωρῆσαν, ὅθεν τὴν ἀρχὴν μηδέπω γεγονὸς ἐγεγόνει ὁ ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντας πατήσας, ὅποτε ἤθελε, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἤδη γεγονότας αὐθις ἀποκαταστήσει θελήσας εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ (71) διδομένην ζωὴν. Εὐρεθήσεται δὲ καὶ δεκτικὴ ἅμα καὶ χωρητικὴ ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως: εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν (72) ἀπεδέξατο τὴν τέχνην τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μὲν τι ἐγένετο ὀφθαλμὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὸ δὲ οὐκ ἀκούειν ..... καὶ ἄλλο ἄλλου (73). Τί γάρ; Οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν πάσης τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον μελοποιίας, ἥτις οὐκ ἄνευ σοφίας πολλῆς ἐγένετο. Τὰ δὲ τέχνης καὶ σοφίας μετέχοντα Θεοῦ, μετέχει καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Voss. Quod cæteri minus intelligentes commutaverunt in verum. Verbum autem illud ad id refertur, quod antea dixit: *Etiā, dicit verbum.* Scilicet D. Pauli sententia est, ad quam non attendere dicit eos, qui infirmitatem intuentur carnis, etc.

(70) *Suscitat.* In Feuard. marg. et Voss., *suscitet.*

(71) *Ἐπ' αὐτοῦ.* Leg. cum interprete, ἀπ' αὐτοῦ.

(72) *Εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν.* Leg. ἢ τὴν ἀρχὴν.

(73) *Καὶ ἄλλο ἄλλου.* Hæc ostendunt Damascennum brevitali studentem plura consulto prætermississe.

(74) *Hominem.* In Græco, *animal.*

(75) *Resolutum.* Al., *solutum.*

(76) *Eam qui non erat,* etc. Græca sonant: *eos qui non erant, fecit quando voluit.*

(77) *Factum est.* Sic Eras., Gall., Claron., Arund., et Merc. 2. Cæteri, *factus est.* At *factum* magis placet, quia *membrum* subintelligo.

(78) *Oculus videns... auris audiens.* Græc., *oculus ad videndum... auris ad audiendum.*

(79) *Condensi.* Grab. ex Arund., *contensi.* Sed ea recentioris cujuspiam emendatio esse videtur, cui displicuit vox *condensi*, cujus tamen rectus est sensus. Nam in Græco scriptum fuisse conjicio, *δάσα, frequentes, conferti,* etc.

(80) *Inviscera.* Sic una voce scriptum videtur in Claron. melius quam in aliis, in *viscera.* Barbara quidem est, sed barbaro interpreti condonanda.

(66) *Discere.* Sic Claron., Merc. 2 et Grab. Reliqui minus recte, *dicere.*

(67) *Ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo, et eam quæ est ad eum qui fecit eum. Utrorumque experientia vera,* etc. Sic vetus Feuard. codd., Claron. et om. Anglic., cujus lectionis sensum haud intelligentes editores omnes, hanc confluxerunt: *Ut veritatem simul et dilectionem auferret ab eo eam quæ est ad Deum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia veram.* Priorem autem, quam genuinam esse probat mss. omnium consensus, facile assequeris, si hanc jungas cum ista periodo præcedenti: *Quemadmodum enim didicisset homo.... didicisset experimento?* cætera proinde intermedia parentesi includas. Sensus erit, hominem propriam infirmitatem, Deique potestatem expertum esse; *ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo* (id est *a se*, sic enim ea pronominia promiscue usurpat interpretes), *et eam* (scilicet *dilectionem*) *quæ est ad eum,* etc., *non auferret.* Uno verbo, id sibi vult auctor, necesse fuisse, ut homo Dei potentiam et immortalitatem, ac propriam infirmitatem experimento disceret: at hinc suæ sortis oblitus non efferretur, illinc vero infirmitate sua depressus animum non desponderet, nec dilectionem, quam Deo et sibi debet unusquisque, utrique denegaret.

(68) *Gloria Dei virtute.* Dei construe cum virtute.

(69) *Verbum.* Ita Feuard. in marg., Claron. et

ris. Quid enim? Non est numerum dicere universæ fabricationis, quæ est secundum membra hominis, quæ non alias (81) facta est, sed ex magna sapientia Dei. Quæ autem sapientiam participant Domini (82), participant et virtutem ejus.

3. Οὐκ ἄρα οὖν ἄμοιρος ἡ σὰρξ τεχνικῆς σοφίας καὶ δυνάμειος Θεοῦ. Ἄλλ' εἴ ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωῆς παρεκτικῆ, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, τούτῃ ἐστιν, ἐν σαρκί· εἰπάτιωσαν ἡμῖν οἱ λέγοντες μὴ εἶναι δεκτικὴν τὴν σάρκα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένης ζωῆς, πότερον ζῶντες νῦν, καὶ μετέχοντες τῆς ζωῆς λέγουσι ταῦτα, ἢ τὸ καθόλου ζωῆς μετέχοντες μηδὲν, νεκροὺς δὲ αὐτοὺς τῷ παρόντι ὁμολογοῦσιν; ἀλλ' εἴ μὲν εἰσὶ νεκροὶ, πῶς καὶ κινουῦνται, καὶ λέγουσι, καὶ τὰ λοιπὰ ποιοῦσιν, ἅπερ οὐχὶ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων ἔργα; Εἰ δὲ ζῶσι νῦν, καὶ ὅλον σῶμα αὐτῶν μετέχει τῆς ζωῆς, πῶς τολμῶσι λέγειν μὴ εἶναι τὴν σάρκα δεκτικὴν τε καὶ μετοχικὴν τῆς ζωῆς, ὁμολογούντες ἔχειν ζωὴν ἐν τῷ παρόντι; Ὁμοίον εἴ τις σπογγίαν ὕδατος πλήρη κρατῶν, ἢ λαμπάδα φωτός (86), μὴ δύνασθαι λέγει μετέχειν τοῦ ὕδατος ἐπὶ τῆς σπογγίας, μηδὲ τὴν λαμπάδα τοῦ πυρός. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὕτως

3. Non igitur exsors est caro sapientiæ et virtutis Dei (83). Nam virtus ejus quæ vitam præstat (84), in infirmitate perficitur, id est in carne. Dicant autem nobis, qui dicunt non esse capacem carnem illius vitæ quæ datur a Deo, utrum viventes nunc, et participantem vitam dicunt hæc; an in totum vitæ quidem habentes nihil, mortuos autem semetipsos in præsentî confitebuntur? Et si quidem mortui, quomodo et moventur, et loquuntur, et reliqua faciunt, quæ non mortuorum, sed vivorum sunt opera? Si autem vivunt nunc, et totum illorum corpus participat vitæ, quomodo audent dicere non esse carnem participatricem (85) vitæ, confidentes habere se vitam in præsentî? Simile est quemadmodum si quis spongiam aquæ plenam tenens, vel faculam ignis, non posse participare aquæ dici spongiam, neque faculam igni. Eo

ζῆν λέγοντες καὶ βαστάζειν ζωὴν ἐν τοῖς ἰδίοις μέλεσιν, ἔπειτα ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι, τὰ μέλη αὐτῶν ἐπιδεκτικὰ μὴ λέγουσι τῆς ζωῆς. Εἰ δὲ τὸ πρόσκαιρον τοῦ ζῆν, πολλῷ ἀσθενέστερον ἐκείνης τῆς αἰωνίας ζωῆς, ὅμως τοιοῦτον δύναται, ὥστε ζωοποιεῖν ἡμῶν τὰ θνητὰ μέλη· ἢ τοῦτου δραστηκωτέρᾳ αἰώνιος ζωὴ τί ὅτι οὐ ζωοποιεῖ τὴν σάρκα, τὴν ἤδη μεμελετηκυῖαν καὶ εἰθισμένην βαστάζειν τὴν ζωὴν; Ὅτι γὰρ ἐπιδεκτικὴ ζωῆς ἐστὶν ἡ σὰρξ, ἐκ τοῦ ζῆν δεκνύεται ζῆ δὲ, ἐφ' ὅσον αὐτὴν ὁ Θεὸς λέγει ζῆν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Θεὸς δυνατὸς παρέχειν αὐτῇ τὴν ζωὴν, ὀφθαλμῶν γὰρ παρέχοντος ἡμῖν τὴν ζωὴν, καὶ τοῦ Θεοῦ οὖν δυνατοῦ ὄντος ζωοποιεῖν τὸ πλάσμα τοῦ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς σαρκὸς δυναμένης ζωοποιεῖσθαι, τί λοιπὸν τὸ κολύσον αὐτὴν μετέχειν τῆς ἀφθαρσίας, ἥτις ἐστὶ μακαρία καὶ ἀτελεύτητος ζωὴ ὑπὸ Θεοῦ δεδομένη;

possit vivificari; quid superest quod prohibeat eam percipere incorruptelam, quæ est longa (96) et sine fine a Deo attributa vita?

CAPUT IV.

Falluntur qui, præter mundi fabricatorem, alterum Deum Patrem confingunt; quem infirmum et inutilem, aut malignum et invidum esse neces-

mallem a Latino.

(90) *Percapabilia*. In Arund. (quem sequi Grabio placuit) ex emendatione, ut puto, recentioris cujuspiam, *participabilia*.

(91) *Cur illa, quæ est æterna vita*. Græc., *cur ea efficacior æterna vita*.

(92) *Meditata*. l. e. *exercita, exercitata*.

(93) *Ex hoc quod vivat*. Sic cod. Clarom. et Grab., quibus quoad particulam ex consentiunt Arund. et Voss., quoad verbum *vivat*, Merc. 2. Cæteri, *ad hoc quod vivet*.

(94) *Ei vitam... præstante*. Septem has voces ab Eras., Gallas. et Feuard. prætermittas agnoscunt eodd. Clarom., vetus Feuard. et Voss., nisi quod vitiose rei pro ei in duobus posterioribus sit scriptum.

(95) *Nobis, vivimus*. Sic vetus Feuard. cod., et Clarom. Cæteri omnes perperam, *nobis qui vivimus*. In Græco tamen verbum ζῶμεν omisit Damascenus, vel scriba.

(96) *Longa*. Græc., *felix*. Sed male legit interpretes, μακρά.

(81) *Non alias*. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss. melius quam alii, *non ex alia*. Sed ex Græco reponendum esset, *non sine magna sapientia facta est*.

(82) *Quæ autem sapientiam participant Domini*. Sic iterum Clarom. et vetus Feuard. cod. melius et Græco propius quam cæteri, *quæ autem sapientia participant Deum*. Nam Græca sonant, *quæ autem artem et sapientiam Dei participant*.

(83) *Virtutis Dei*. Vocem *Dei* ex Voss. et Arund. bene restituit Grabius.

(84) *Nam virtus ejus quæ vitam præstat*. Græc., *sed si virtus ejus, quæ vitam præstat*.

(85) *Carnem participatricem*. Græc., *carnem capacem et participatricem*.

(86) *Λαμπάδα φωτός*. Legit interpretes λαμπάδα πυρός.

(87) *Eo modo*. Arund. et Grab., *eodem modo*.

(88) *Et portare vitam dicentes*. Hæc desunt in Eras. et Gall.

(89) *Et in suis membris exsultantes*. Et atque exsultantes non agnoscit textus Græcus, et abesse

est, si corporibus nostris vitam æternam præstare vel non possit, vel nolit.

1. Latent autem semetipsos (97), qui alterum affingunt Patrem, præter Demiurgum, et bonum eum vocant; infirmum, et inutilem, et negligentem inferentes eum; ut non dicamus, quoniam lividum et invidum, in eo quod dicant non vivificari ab eo nostra corpora. Cum enim dicant ea quæ omnibus sunt manifesta, quoniam perseverant immortalia, utputa spiritus et anima, et quæ sunt talia (98), quoniam vivificantur a Patre; aliud autem (99) quod non alias vivificatur, nisi illi Deus præstet, vita derelinqui (1) : aut impotentem et infirmum ostendit Patrem ipsorum, aut invidum et lividum. Demiurgo enim et hic vivificante mortalia corpora nostra, et resurrectionem eis per prophetas promittente, quemadmodum ostendimus; quis potentior, et fortior, et vere bonus (2) ostenditur? utrum Demiurgus, qui totum vivificat hominem; an falso cognominatus ipsorum Pater? Qui ea quidem (3) quæ sunt natura immortalia, quibus a sua natura adest vivere, fingit se vivificare; quibus autem opus est ab eo adiutorium ut vivant, non vivificans illa benigne (4), sed relinquens illa negligenter in mortem. Utrum ergo et his vitam Pater ipsorum, cum possit (5) præstare, non præstat, an cum non possit? Si quidem cum non possit, jam non potens est, neque perfectus super Demiurgum: Demiurgus enim præstat, quemadmodum adest videre, quod ille non potest præstare. Si autem cum possit præstare, non præstat; jam non bonus ostenditur, sed invidus et malignus Pater.

2. Si autem et causam aliquam dixerint, per quam (6) non vivificat corpora Pater ipsorum; ipsam causam majorem necesse est apparere quam Patrem, obtinentem (7) benignitatem ejus; et infirmabitur benignitas ejus, propter causam eam quæ ab ipsis dicitur. Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Vivunt enim in quantum ea Deus vult vivere; et jam non possunt dicere, quod minime valeant vitam capere. Si

⁹⁷ Gen v, 24. ⁹⁸ IV Reg. ii, 11.

(97) *Latent autem semetipsos.* Id est *fallunt autem semetipsos*; Græce, *λανθάνουσι δὲ ἑαυτοὺς.*

(98) *Sunt talia.* Al., *sunt alia.*

(99) *Aliud autem.* Al., *illud autem.*

(1) *Vita derelinqui.* Sic recte codd. Claromont. et Voss. ac Grab. Reliqui *perperam, vitam; de reliquo.*

(2) *Vere bonus. Vere melior* ponere debuisset interp.

(3) *Ea quidem.* Al., *equidem.*

(4) *Illam benigne.* Sic pro *illam benigne* reposui ex Clarom.

(5) *Cum possit... cum non possit.* Ita Clarom. Alii inverso ordine, *cum non possit... cum possit.*

(6) *Per quam.* Pro *propter quam.*

(7) *Obtinentem.* Id est *superantem*; Græce, *ἐπικρατοῦντα.*

(8) *Quæ possunt.* In Feuardent. marg., Claromont. et Voss., *qui possunt.*

(9) *Non jam liber.* Al., *non liber.*

(10) *In sententia.* Arund. et Grab., *in sua sententia.*

igitur propter necessitatem et causam aliam quamdam non vivificantur, quæ possunt (8) participare vitam; erit necessitati et causæ serviens Pater ipsorum, et non jam liber (9) et suæ potestatis in sententia (10).

298 CAPUT V.

Priscorum vita longæva, Eliæ et Enoch cum propriis corporibus translatio, una cum Jonæ, Ananiæ, Azariæ et Misaelis in summis periculis conservatione, evidenter ostendunt, Deum excitare posse corpora nostra ad vitam æternam.

1. Quoniam autem multo tempore perseverant (11) corpora, in quantum placuit Deo bene habere; legant Scripturas, et invenient eos qui ante nos fuerunt, septingentos, et octingentos, et nongentos annos supergressos: et consequebantur corpora ipsorum longinquitatem dierum, et participabant vitam, in quantum ea Deus vivere volebat.

..... Τι δὲ καὶ περὶ ἐκεῖνων (12) λέγομεν; Ὅπουγε (13) Ἐνώχ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, ἐν σώματι μετετέθη, τὴν μετάθεσιν τῶν δικαίων προφητῶν. Καὶ Ἠλίας ὡς ἦν ἐν τῇ τοῦ πλάσματος ὑποστάσει, ἀνελήφθη, τὴν ἀνάληψιν τῶν πνευματικῶν προφητῶν· καὶ οὐδὲν ἐνεπόδισεν αὐτοῖς τὸ σῶμα πρὸς τὴν μετάθεσιν καὶ ἀνάληψιν. Δι' ὧν γὰρ χειρῶν ἐπλάσθησαν τὴν ἀρχὴν, διὰ τούτων τὴν μετάθεσιν καὶ ἀνάληψιν ἐλάμβανον. Εἰθισμέναι γὰρ ἦσαν ἐν τῷ Ἀδάμ αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ ρυθμίζειν, καὶ κρατεῖν, καὶ βαστάζειν (14) τὸ ἴδιον πλάσμα,

Quid autem de illis dicamus (15)? Quandoquidem (16) Enoch placens Deo, in quo placuit corpore (17) translatus est ⁶⁵, translationem justorum præmonstrans. Et Elias, sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est ⁶⁶, assumptionem patrum (18) prophetans: et nihil impedit (19) eos corpus in translationem et assumptionem (20) eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmatis sunt, per ipsas assumptionem et translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei coaptare, et te-

(11) *Perseverant.* Edit., *perseverabant.*

(12) *Τι δὲ καὶ περὶ ἐκεῖνων.* Græca hæc bis in Joan. Damasceni *Parallelis* exstant. Ea cum cod. 26 Barocc. in bibliotheca Bodleiana contulit clariss. Grab. In illo quippe, fol. 150, habetur fragmentum Irenæi ab ultimis capituli 3 verbis incipiens, et eadem hujus capituli parte cum Damasceno finiens.

(13) Ὅπουγε. In Damasc. *Parall.* ὅπου γὰρ, vel ὅποτε.

(14) Καὶ βαστάζειν. Duas has voces, quæ in utraque Damasceni citatione juxta Halloixii edit. desunt, ex cod. Barocc. restituit Grabius.

(15) *Dicamus.* Al., *dicemus.*

(16) *Quandoquidem.* Al., *quoniam quidem.*

(17) *In quo placuit corpore.* In Græco simpliciter, *in corpore.*

(18) *Patrum.* In Græco non *Patrum*, sed *spiritualium* legitur.

(19) *Impedit.* Alii minus recte, *impedit.*

(20) *Translationem et assumptionem.* Sic Græcis strictè inhærentes codd. Clarom. et Voss. Cæteri, *translationem et assumptionem.*

καὶ φέρειν, καὶ τιθέναι
 ὅπου αὐταὶ βούλονται.
 Ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ πρῶτος
 ἄνθρωπος; ἐν τῷ παρα-
 δείσῳ δηλονότι, καθὼς
 γέγραπται (21).....
 ..... Καὶ ἐκεῖθεν
 ἐξεβλήθη εἰς τόνδε τὸν
 κόσμον, παρακούσας (22).
 Δὶδὲ καὶ λέγουσιν οἱ πρε-
 σβύτεροι, τῶν ἀποστόλων
 μαθηταί, τοὺς μετατε-
 θέντας ἐκεῖσε μετατεθῆ-
 ναι (δικαίους γὰρ ἀνθρώ-
 ποις, καὶ πνευματοφόροις
 ἡτοιμάσθη ὁ παράδεισος,
 ἐν ᾧ καὶ Παῦλος ἀπόστο-
 λος εἰσχομισθεὶς ἤκουσεν
 ἄρρητα ῥήματα, ὡς πρὸς
 ἡμᾶς ἐν τῷ παρόντι),
 κάκει μένειν τοὺς μετα-
 τεθέντας ἕως συντελείας,
 προοιμαζομένους τὴν ἀφ-
 θαρσίαν.

rabiles, quantum ad nos
 manere eos qui translati
 sunt usque ad consum-

2. Εἰ δέ τις ἀδύνατον
 ὑπολάβοι χρόνοις τε τοσ-
 οῦτοις ὑπομένειν τοὺς
 ἀνθρώπους, καὶ τὸν
 Ἥλιον μὴ ἔνσαρκον ἀνα-
 ληφθῆναι, δεδαπανῆσθαι
 ἐκ τῆς σάρκα αὐτοῦ ἐν
 τῷ πυρίνῳ ἄρματι· ἐν-
 νοησάτω, ὅτι Ἰωνᾶς ἐν
 τῷ βυθῷ ῥιφεῖς, ...
 σῶος πάλιν ἐξεπτύσθη τῇ
 γῆ (25), κελεύσει Θεοῦ.
 Ἀνανίας τε καὶ Ἀζα-
 ρίας, καὶ Μισαήλ, εἰς
 κάμινον ἐμβληθέντες πυ-
 ρὸς ἑπταπλασίως ἐκκαιο-
 μένης (24), οὔτε ἐβλάβη-
 σάν τι, οὔτε ὀσμὴ πυρὸς
 εὐρήθη ἐν αὐτοῖς. Ἡ οὖν
⁶⁷ Gen. ii, 8. ⁶⁸ II Cor. xii, 4. ⁶⁹ Jon. i et ii,
 xviii, 27.

(21) *Γέγραπται*. Geneseos verba describere Da-
 masceno non placuit.

(22) *Παρακούσας*. Θεῷ additum in 1 Damasc.
 citatione et Barocc.

(23) *Γῆ*. Hæc vox in 2 Damasc. citatione omissa
 est.

(24) *Ἐκκαιομένης*. Leg. enim interp. ἐκκαιομέ-
 νην. At inter hanc vocem et particulam οὔτε in 1
 Damasc. citatione et cod. Barocc. hæc sunt inserta:
 ἔμειναν ἀφθαρτοὶ καί, quæ vetus interpres legisse
 non videtur.

(25) *Non in carne*. Negationem, quæ in mss.
 omnibus ac Græco textu legitur, male omiserunt
 Gall. et Feuuard.

nere, et bajulare suum
 plasma, et ferre, et po-
 nere ubi ipsæ vellent.
 Ubi ergo primus positus
 est homo? scilicet in pa-
 radiso, quemadmodum
 Scriptura dicit: « Et
 plantavit Deus paradisi-
 sum in Eden contra
 orientem, et posuit ibi
 hominem quem plasma-
 vit ⁶⁷. » Et inde projec-
 tus est in hunc mundum,
 non obediens. Quapro-
 pter dicunt presbyteri, **B**
 qui sunt apostolorum di-
 scipuli, eos qui translati
 sunt, illuc translatos esse
 (justis enim hominibus,
 et Spiritum habentibus
 præparatus est paradisi-
 sus, in quem et Paulus
 apostolus asportatus au-
 divit sermones inenar-
 rabiles, quantum ad nos
 manere eos qui translati
 sunt usque ad consum-
 mationem, coauspicantes
 incorruptelam.

2. Si autem quis im-
 possibile æstimet tantis
 temporibus permanere
 homines, et Eliam non
 in carne (25) assumptum,
 consumptam autem car-
 nem ejus in igneo curru;
 intendat, quoniam Jonas
 quidem in profundum
 projectus est, et in ven-
 trem celi absorptus, sal-
 vus iterum exsputus est
 terræ jussu Dei ⁶⁹. Ana-
 nias etiam, et Azarias et
 Mizaël missi in caminum
 ignis septuplum exar-
 dentem, neque nociti
 sunt aliquid, neque odor
 ignis inventus est in

⁷⁰ Dan. iii, 19 et seqq. ⁷¹ Ibid., 91, 92. ⁷² Luc.

(26) *Hominis*. Sic Feuuard. in marg., Clarom. et
 Voss. Cæteri cum Græco, *hominum*.

(27) *Τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς ἐπιτέλεσσα*.
 In 2 Damasc. citatione deest τῶν ἀνθρώπων, ac
 ἑαυτοὺς ἀπετέλεσε vitiose legitur.

(28) *Voluntati Patris*. Græc., *voluntati Dei et
 Patris*.

(29) *Τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ*. Damasc. 2, τὴν δύ-
 ναμιν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ.

(30) *Τὰ πάντα*. Damasc. 2, κατὰ πάντα.

(31) *Videtur*. Eras. et Gall., *videretur*.

(32) *Futura*. Deest in Eras. et Gall.

(33) *Evacuabit*. Al., *evacuavit*.

συμπαροῦσα αὐτοῖς τοῦ
 Θεοῦ χεῖρ, καὶ παράδοξα.
 καὶ ἀδύνατα τῇ φύσει
 τῶν ἀνθρώπων, εἰς αὐ-
 τοὺς ἐπιτέλεσσα (27)· τί
 οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ ἐν
 τοῖς μετατεθεισὶν ἀπειρ-
 γασται παράδοξον, ὑπουρ-
 γούσα τῷ θελήματι τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς.....
 Οὔτε οὖν φύσις τινὸς τῶν
 γεγονότων, οὔτε μὴν ἀσθένεια
 σαρκὸς ὑπερισχύει
 τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ (29).
 Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς γεγο-
 νόσιν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα
 ὑποτέτακται τῷ Θεῷ, καὶ
 τὰ πάντα (30) ἐξυπηρετεῖ
 τῷ θελήματι αὐτοῦ.

igitur natura alicujus eorum quæ facta sunt, ne-
 que infirmitas carnis fortior erit super voluntatem
 Dei. Non enim Deus his quæ facta sunt, sed ea
 quæ facta sunt, subjecta sunt Deo: et omnia ser-
 viunt voluntati ejus.

Quapropter et Dominus ait: « Quæ impossi-
 bilia sunt apud homines, possible sunt apud
 Deum ⁷⁰. » Quemadmodum igitur his qui nunc sunt
 hominibus, ignorantibus dispositionem Dei, incre-
 dibile et impossibile videtur (31), tantos annos ali-
 quem hominem posse vivere; et vixerunt hi qui
 ante nos fuerunt, et vivunt qui translati sunt, ad
 exemplum futuræ (32) longitudinis dierum; et de
 ventre celi, et de camino ignis salvos exiisse, et
 tamen exierunt, educti velut manu Dei, ad osten-
 sionem virtutis ejus: sic et nunc, quamvis quidam
 ignorantes virtutem et promissionem Dei, contra-
 dicant suæ salutis, impossibile existimantes posse
 Deum suscitantem corpora in sempiternum perse-
 verationem eis donare; non tamen incredulitas ta-
 lium evacuabit (33) fidem Dei.

CAPUT VI.

*Integrum et perfectum hominem, corpore et anima
 constantem et conjunctum, salvum faciet Deus,
 cum eum Verbum assumpserit, et donis Spiritus
 sancti ornaverit, cujus corpora nostra templa sunt
 et dicuntur.*

1. Glorificabitur autem Deus in suo plasmate,
⁷⁰ Dan. iii, 19 et seqq. ⁷¹ Ibid., 91, 92. ⁷² Luc.

(26) *Hominis*. Sic Feuuard. in marg., Clarom. et
 Voss. Cæteri cum Græco, *hominum*.

(27) *Τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς ἐπιτέλεσσα*.
 In 2 Damasc. citatione deest τῶν ἀνθρώπων, ac
 ἑαυτοὺς ἀπετέλεσε vitiose legitur.

(28) *Voluntati Patris*. Græc., *voluntati Dei et
 Patris*.

(29) *Τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ*. Damasc. 2, τὴν δύ-
 ναμιν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ.

(30) *Τὰ πάντα*. Damasc. 2, κατὰ πάντα.

(31) *Videtur*. Eras. et Gall., *videretur*.

(32) *Futura*. Deest in Eras. et Gall.

(33) *Evacuabit*. Al., *evacuavit*.

conforme illud et consequens (34) suo puero ad-
ap ans. Per manus enim Patris, id est per Filium
et Spiritum sit homo secundum similitudinem Dei,
sed non pars hominis. Anima autem et spiritus
pars hominis esse possunt, homo autem nequa-
quam: perfectus autem homo, commistio et
admixtio est animæ assumptis Spiritum Patris, et
admista ei carni (35), quæ est plasmata secundum
imaginem Dei. Propter quod et Apostolus ait: « Sa-
pientiam loquimur inter perfectos ⁷⁸; » perfectos
dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omni-
bus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemad-
modum et ipse loquebatur.

Καθὼς καὶ πολλῶν (36) Quemadmodum et mul-
ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ, προφητικὰ χα-
ρίσματα ἔχόντων, καὶ
παντοδαπαῖς λαλούντων
διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσ-
σαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν
ἀνθρώπων εἰς φανερόν
ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέ-
ροντι, καὶ τὰ μυστήρια
τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων

quos et spirituales Apostolus vocat: secundum par-
ticipationem Spiritus existentes spirituales, sed
non secundum defraudationem et interceptionem
carnis, et nude hoc ipsum solum (37). Si enim
substantiam tollat aliquis carnis, id est plasmatis,
et nude ipsum (38) solum spiritum intelligat, jam
non spiritualis homo est, quod est tale, sed spi-
ritus hominis aut Spiritus Dei. Cum autem Spiritus
hic commistus animæ unitur plasmati; propter ef-
fusionem Spiritus, spiritualis et perfectus homo
factus est: et hic est qui secundum imaginem et

⁷⁸ I Cor. II, 6. ⁷⁹ I Thessal. V, 23.

(34) *Consequens.* Id est affine.

(35) *Admixta ei carni.* In Eras., Gall. et Merc. 2,
admista in carne; sed male; nam illud admista re-
fertur ad commistionem spiritus et animæ, ut
paulo post explicatur.

(36) *Καθὼς καὶ πολλῶν.* Græcæ hæc allegavit
Eusebius lib. V *Hist.*, cap. 7.

(37) *Et nude hoc ipsum solum.* Id est et non nude
secundum Spiritum solum. Ubi advertes, interpretem
attendentem ad genus Græcæ vocis πνεῦμα, scripsisse
hoc pro hunc.

(38) *Nude ipsum.* Sic ex Clarom. posui pro nude
id ipsum.

(39) *Imaginem quidem habens in plasmate, etc.*
Hic distinguit auctor inter imaginem et similitudi-
nem Dei. Imaginem ponit in plasmate, similitudinem
vero per Spiritum, quem Deus inspirat homini,
dari dicit. Quæ et aliorum veterum sententia fuit.
Clemens Alexandr. in secundo *Strom.*, pag. 180,
edit. Comel., ex aliquorum sententia refert, τὸ μὲν
κατ' εἰκόνα εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὸν
ἄνθρωπον· τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ, ὕστερον κατὰ τὴν
τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν. *Id quod est ad ima-
ginem, statim in ipsa generatione hominem accepisse:
ut autem ad similitudinem sit, postea in consumma-
tione esse capturum.* Volunt scilicet, similitudinem
perfectum esse animi corporisque statum, omnium
virtutum ac bonorum possessione cumulatum, qui
nos Deo quam proximæ reddit. Sic passim in na-
tura imaginem; similitudinem in virtute reponunt

A similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit
animæ Spiritus, animalis est vere, qui est talis, et
carnalis derelictus imperfectus erit; imaginem qui-
dem habens in plasmate (39), similitudinem vero
non assumens per Spiritum. Sicut autem hic im-
perfectus est; sic iterum si quis tollat imaginem,
et spernat plasma, jam non hominem intelligere
potest, sed aut partem aliquam hominis, quemad-
modum prædiximus, vel aliud aliquid præter ho-
minem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secun-
dum se homo perfectus est; sed corpus hominis,
et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secun-
dum se homo; sed anima hominis, et pars hominis.
Neque Spiritus homo: Spiritus enim, et non homo
vocatur. Commistio autem et unio horum om-
nium, perfectum hominem efficit (40). Et propter
hoc Apostolus seipsum exponens, explanavit per-
fectum et spiritualem salutis hominem (41), in pri-
ma Epistola ad **300** Thessalonicenses dicens
sic (42): « Deus autem pacis sanctificet vos per-
fectos, et integer (42*) vester spiritus, et anima, et
corpus sine querela in adventum (43) Domini Jesu
Christi servetur ⁷⁹. » Et quam utique causam ha-
bebat his tribus, id est animæ, et corpori, et spi-
ritui, integram et perfectam perseverationem pre-
cari in adventum Domini, nisi redintegrationem et
adunionem trium, et unam (44) et eandem ipsorum
sciebat salutem? Propter quod et perfectos ait eos,
qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur,
qui et Spiritum in se perseverantem habuerint
(45) Dei, et animas et corpora sine querela serva-
verint; Dei (46), id est illam quæ ad Deum est fi-
dem servantes, et eam quæ ad proximum est justi-
tiam custodientes.

2. Unde et templum Dei plasma esse ait: « Ne-

alii, ut Philastrius cap. 85, auctor libelli *De digni-
tate conditionis humanæ*, cap. 2 et 3; Paulinus No-
lanus epist. 2, etc.

(40) *Perfectum hominem efficit.* In genere morali
videlicet, non in naturali. Neque enim, puto, exi-
stimabit quisquam, eam esse Irenæi mentem, Spi-
ritum sanctum, seu Spiritum Dei esse partem homi-
nis essentialem, et ad naturalem ejus perfectionem
requiri. Id tantum vult, hominem, ut sit perfectus
in genere morali, et Christianus vere spiritualis,
Spiritum sanctum in se inhabitantem habere de-
bere; secus animale futurum, et Christianum
imperfectum. Quod sequentia satis explicant. Vide
dissert. 3, § 10.

(41) *Spiritualem salutis hominem.* Ita Clarom.,
Ottohon., Arundel., Merc. 2 et Grab. Cæteri male,
spiritalem salutem hominis.

(42) *Dicens sic.* Eras., Gall. et Feuard. omittunt
sic.

(42*) *Et integer.* Sic omnes mss. juxta Græcum
Apostoli textum. At Eras., Gall. et Feuard. cum
Vulgata, ut integer.

(43) *In adventum.* Soli Merc. 2 cum Grab. habent,
in adventu; Clarom. vero non hic modo, sed et
paulo post, adventum.

(44) *Et unam.* Alii male omittunt et.

(45) *Habuerint.* Ita ex Clarom. posui pro habent,
vel habuerunt, ut in aliis legitur.

(46) *Dei.* Decet in Eras., Gall. et Clarom.

scitis, dicens, quoniam templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos⁷⁵; » manifeste corpus templum dicens, in quo habitat Spiritus. Quemadmodum et Dominus de se (47) ait: « Solvite hoc templum, et in tribus diebus suscitabo (48) illud. Hoc autem, inquit, dicebat de corpore suo⁷⁶. » Et non tantum templum, sed et templum Christi scit corpora nostra, Corinthiis dicens sic: « Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis⁷⁷? » Non de alio quodam homine spiritali dicens hæc; non enim ille complectitur meretricem: sed corpus nostrum (id est caro quæ cum sanctimonia perseverat et munditia), membra dixit esse Christi; quando autem complectitur meretricem, membra fieri meretricis. Et propter hoc dixit: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus⁷⁸. » Templum igitur Dei, in quo Spiritus inhabitat Patris, et membra Christi non participare salutem, sed in perditionem redigi dicere, quomodo non maximæ est blasphemix? Quoniam (49) autem corpora nostra, non ex sua substantia, sed ex Dei virtute suscitantur, Corinthiis dicit: « Corpus autem non fornicationi, sed Domino: et Dominus corpori. Deus autem (50) et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam⁷⁹. »

CAPUT VII.

Quia Christus in carne nostra resurrexit, consequitur nos in eadem resurrecturos; cum etiam resurrectio nobis promissa ad spiritus naturaliter immortales referri non debeat, sed ad corpora ex se mortalia.

1. Quomodo igitur Christus in carnis substantia surrexit, et ostendit discipulis figuras (51) clavorum, et apertionem lateris⁸⁰ (hæc autem sunt indicia carnis ejus, quæ resurrexit a mortuis): sic « et nos, » inquit, « suscitabit per virtutem suam⁸¹. » Et iterum ad Romanos ait: « Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra⁸². » Quæ sunt ergo mor-

⁷⁵ I Cor. III, 16. ⁷⁶ Joan. II, 19, 21. ⁷⁷ I Cor. VI, 15. ⁷⁸ I Cor. III, 17. ⁷⁹ I Cor. VI, 13, 14. ⁸⁰ Joan. XX, 20 et seqq. ⁸¹ I Cor. VI, 14. ⁸² Rom. VIII, 11. ⁸³ Gen. II, 7. ⁸⁴ Psal. XXI, 31. ⁸⁵ Rom. VIII, 11. ⁸⁶ I Cor. XV, 42. ⁸⁷ Ibid., 36. ⁸⁸ Ibid., 43. ⁸⁹ Ibid.

(47) De se. Editt., de eo.

(48) Suscitabo. Editt. cum Merc. 2, excitabo.

(49) Quoniam. Al., quomodo.

(50) Autem. Qui perperam, et contra mss. omnium fidem addunt Eras., Gall. et Feuard.

(51) Figuras. Sic Clarom., Feuard. in marg. et Voss. In Eras. et Gall., figuram; quod quidem melius, si bonorum codd. auctoritate niteretur. In cæteris. figuram.

(52) Incorporales. Ita Clarom., Otobon., Arund. et Merc. 2, melius quam alii, incorruptibiles.

(53) Factus est homo. Vocem homo male et contra omnium mss. ac sacri textus fidem omittunt Eras., Gall. et Feuard.

(54) Dicere. Hominem post dicere perperam addunt Eras., Gall. et Feuard. quia in nullo nostro mss. exstat, et sensum pervertit.

(55) Substantia. Una post substantia merite omittunt Clarom., Voss. et Grab.

A talia corpora? Nunquidnam animæ? Sed incorporales (52) animæ, quantum ad comparisonem mortalium corporum. « Insufflavit » enim « in faciem hominis » Deus « flatum vitæ, et factus est homo (53) in animam viventem⁸³: » flatum autem vitæ incorporalis. Sed ne mortalem quidem possunt dicere (54) ipsum flatum vitæ existentem. Et propter hoc David ait: « Et anima mea illi vivet⁸⁴; » tanquam immortalis substantia (55) ejus existente. Sed neque spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid igitur superest dicere mortale corpus, nisi plasma, id est caro, de qua et sermo est (56), quoniam vivificabit (57) eam Deus? Hæc enim est quæ meretur, et solvitur; sed non anima, neque spiritus. Mori enim est vitalem amittere habilitatem, et sine spiramine in posterum, et inanimalem, et immemorabilem (58) fieri, et deperire in illa, ex quibus et initium substantiæ habuit. Hoc autem neque animæ evenit, flatum est enim vitæ; neque spiritui, incompositus est enim et simplex spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita est eorum qui percipiunt illum. Superest igitur ut circa carnem mors ostendatur: quæ posteaquam exierit anima, sine spiratione et inanimat (59) efficitur, et paulatim resolvitur in terram ex qua sumpta est. Hæc igitur mortalis. Hæc autem de qua et dicit: « Vivificabit et mortalia corpora vestra⁸⁵ (60). » Et propter hoc ait de ea in prima ad Corinthios: « Sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget (61) in incorruptione⁸⁶ (62). » Etiam « tu, ait, quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur⁸⁷. »

2. Quid est autem quod ut granum tritici seminatur, **301** et putret in terra, nisi corpora quæ in terra ponuntur, in qua et semina jactantur? Et propter hoc dixit: « Seminatur in ignobilitate, surget in gloria⁸⁸ (63). » Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid iterum gloriosius surgente ea, et percipiente incorruptelam? « Seminatur in infirmitate, surget in virtute⁸⁹: » in infirmitate quidem sua, quoniam cum sit terra, in terram vadit; virtute autem Dei, qui eam suscitavit a mortuis.

D (56) De qua et sermo est. Ei quod addunt editt. expunxi auctoritate veteris Feuard. cod. et Voss.

(57) Vivificabit. Vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss., vivificavit. Sed frequens in mss. futurorum et præteritorum commutatio.

(58) Immemorabilem. Ita [Feuard. in marg. et Voss., quod quia minus placuit cæteris recentioribus scribis, commutarunt in immobilem. Porro immemorabilem fieri dixit Irenæus, pro ex hominum memoria deleri; quod mortuis contingit.

(59) Inanimat. Sic Clarom. melius, ut fallor, quam cæteri, inanimale.

(60) Vestra. Sic Clarom., Arund. et Grab. Cæteri male nostra.

(61) Surget. Solus Arund. cum Grab. surgit.

(62) In incorruptione. Ita Clarom., Arund. et Grab. melius quam alii, in incorruptionem.

(63) Surget in gloria. Surget pro surgit posui ex Clarom., quia paulo post in eodem cod. et in

« Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale ⁹⁰ (64). » Indubitate docuit, quoniam neque de anima, neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificationis corporibus. Hæc sunt enim corpora animalia, id est participantia animæ; quam cum amiserint, mortificantur: deinde per Spiritum surgentia, fiunt corpora spiritualia, uti per Spiritum semper permanentem (65) habeant vitam. « Nunc enim, inquit, ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus: tunc autem facie ad faciem ⁹¹ (66). » Hoc est quod et a Petro dictum est: « Quem cum non videritis, diligitis; in quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis gaudio inenarrabili ⁹². » Facies enim nostra videbit faciem Dei vivi (67), et gaudebit gaudio inenarrabili; videlicet cum suum videat gaudium.

CAPUT VIII.

Dona Spiritus sancti, quæ recipimus, præparant nos ad incorruptelam, spiritualesque reddunt, et a carnalibus discernunt: qui mundis et immundis animalibus in lege significantur.

1. Nunc autem partem aliquam a Spiritu ejus (68) sumimus, ad perfectionem et præparationem incorruptelæ, paulatim assuescentes capere et portare Deum: quod et pignus dixit Apostolus (hoc est pars (69) ejus honoris qui a Deo nobis promissus est), in Epistola quæ ad Ephesios est, dicens: « In quo et vos, audite verbo veritatis, Evangelio salutis vestræ, in quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ ⁹³ (70). » Sic ergo (71) pignus hoc habitans in nobis jam spirituales efficit (72), et absorbetur mortale ab immortalitate: « Vos enim, ait, non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis ⁹⁴. » Hoc autem non secundum jacturam carnis, sed secundum communionem Spiritus sit. Non enim erant sine carne, quibus scribebat; sed qui assumpserant (73) Spiritum Dei,

⁹⁰ I Cor. xv, 44. ⁹¹ I Cor. xiii, 9, 12. ⁹² I Petr. 1, 8. ⁹³ Ephes. 1, 13 et seqq. ⁹⁴ Rom. viii, 9. ⁹⁵ Ibid., 15. ⁹⁶ Jerem. v, 8.

Feuard. marg. iterum legitur, *surget corpus spirituale.*

(64) *Surget corpus spirituale.* Et ante surget omisi auctoritate Clarom., Arund. et Merc. 1.

(65) *Permanentem.* Al., *manentem.*

(66) *Facie ad faciem.* Clarom. cum Vulgata Italica, *faciem ad faciem*; quod et iterum habet cap. sequenti paulo post init.

(67) *Dei vivi.* In Clarom. et Arund. *Domini, sine vivi.*

(68) *Partem aliquam a Spiritu ejus.* Sic cod. Clarom. In Feuardent. marg., *partem aliquam e Spiritu ejus.* In aliis, *partem aliquam Spiritus ejus.* Sed prior lectio ad Irenæi scopum magis quadrare videtur. Allegato enim Apostoli testimonio: *nunc enim ex parte cognoscimus, etc.*, subnectit. *nunc autem partem aliquam, scilicet Dei cognitionis, ejusque donorum, a Spiritu ejus, seu per Spiritum ejus, qui habitat in nobis, sumimus, etc.*

(69) *Hoc est pars.* Sic omnes mss. nostri, eadem prorsus ratione atque constructione, qua sub finem cap. 6 legitur, *id est caro.* At editt. habent: *hoc est, partem.*

(70) *Nosstræ.* Eras., Gall. et Feuard. *perperam, vestræ.*

A « in quo clamamus: Abba, Pater ⁹⁵. » Si igitur nunc pignus habentes clamamus, « Abba, Pater; » quid fiet quando resurgentes, facie ad faciem videbimus eum; quando omnia membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitaverit ea ex mortuis, et æternam vitam donaverit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, jam facit dicere, « Abba, Pater, » quid faciet universa Spiritus gratia, quæ hominibus dabitur a Deo? Similes (74) nos ei efficiet, et perficiet voluntate Patris; efficiet enim hominem secundum imaginem et similitudinem Dei.

B 2. Qui ergo pignus Spiritus habent et non concupiscentiis carnis (75) serviunt, sed subjiciunt semetipsos Spiritui, ac rationabiliter conversantur in omnibus; juste Apostolus spirituales vocat, quoniam Spiritus Dei habitat in ipsis. Incorporales autem spiritus non erunt homines spirituales; sed substantia nostra, id est, animæ et carnis adunatio (76) assumens Spiritum Dei, spirituales hominem perficit (77). Eos autem qui abjiciunt quidem Spiritus consilium, carnis autem voluptatibus serviunt, et irrationabiliter vivunt, et ineffrenati (79) dejiciuntur in sua desideria, (78) *τοὺς δὲ ἀχαλιναγωγῆτους* quippe nullam habentes quippe nullam habentes aspirationem divini Spiritus, sed porcorum et canum more vivunt; hos (79) *ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας ἐπιθυμίαν* (80) canum more vivunt; hos juste Apostolus carnales vocat, quoniam nihil aliud quam carnalia sentiunt.

Et prophetæ autem propter hanc eandem causam irrationabilibus animalibus assimilant eos, propter irrationalem conversationem ipsorum, dicentes: « Equi furentes ad feminas facti sunt, unusquisque ipsorum hinniens ad uxorem proximi sui ⁹⁶. » Et rursus: « Homo cum in honore esset, assimilatus

(71) *Sic ergo.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab. Reliqui male, *si ergo.*

(72) *Efficit.* Al. *effecit.*

(73) *Qui assumpserant.* Qui omittitur in Arund.

D (74) *Similes.* Cum huic voci præfixum in editt. Feuardent. et Oxon. omitto cum Eras., Gall., Clarom., Arund. et Merc. 2. Hinc enim clarior et melior sit sensus.

(75) *Concupiscentiis carnis.* Clarom., *concupiscentes carni.*

(76) *Adunatio.* Editt., *adunatio.*

(77) *Perficit.* Gall. et Feuard. vitiose, *perfecit.*

(78) *Τοὺς δὲ ἀχαλιναγωγῆτους.* Græca hæc Irenæi verba allegavit Basilus lib. *De spiritu S.*, cap. 29, ita præfatus: *Εἰρηναῖος δὲ ἐκεῖνος, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, πῶς ἐμνήσθη τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ πρὸς τὰς αἵρέσεις λόγῳ, ἀκούσωμεν. Irenæus autem ille, qui vicinus fuit apostolorum temporibus, quomodo mentionem Spiritus faciat, audiamus. Ex Basilio autem transcripsit Euthymius part. II *Paraphr.*, cap. 29.*

(79) *Ineffrenati.* Editt., *effrenati.*

(80) *Ἐπιθυμίαν.* Leg. cum interp. *ἐπίπνοϊαν.*

est jumentis ⁸⁷. » Hoc quia secundum suam causam assimilatur (81) jumentis, irrationabilem æmulans vitam (82). Sed et nos in consuetudine hujusmodi homines jumenta et pecora irrationabilia dicimus.

3. Prædixit autem figuratim omnia hæc lex, de animalibus delineans hominem; quæcunque, **302** inquit (83), duplicem ungulam habent et ruminant, munda enuntians; quæcunque autem aut utrumque, vel alterum horum non habent, velut immunda segregans ⁸⁸. Qui sunt ergo mundi? Qui in Patrem et Filium per fidem iter firmiter faciunt; hæc est enim firmitas eorum, qui duplicis sunt ungulae (84); et eloquia Dei meditantur die ac nocte, uti operibus bonis adornentur; hæc est enim ruminantium virtus. Immunda autem, quæ neque duplicem ungulam habent, neque ruminant, hoc est, qui neque in Deum fidem habent, neque eloquia ejus meditantur: hæc autem ethnicorum est abominatio. Quæ autem ruminant quidem, non habent autem ungulam duplicem, et ipsa immunda; hæc Judæorum est imaginalis descriptio, qui quidem eloquia Dei in ore habent (85), stabilitatem autem radicis suæ non insigunt in Patre et in Filio: propter hoc patem et lubricum est genus ipsorum. Etenim quæ sunt unius ungulae animalia facile labuntur; firmiora autem sunt quæ duplicem ungulam habent, succedentibus invicem ungulis fissis secundum iter, et altera ungula subbajulant (86) aliam, immunda autem similiter, quæ duplicem quidem ungulam habent, non autem ruminant; hæc est autem omnium videlicet hæreticorum ostensio, et eorum qui non meditantur eloquia Dei, neque operibus justitiæ adornantur, quibus et Dominus ait: « Quid mihi dicitis: Domine, Domine, et non facitis quæ dico vobis ⁸⁹ » Qui enim sunt tales, in Patrem quidem et Filium dicunt se credere, nunquam autem meditantur eloquia Dei, quemadmodum oportet, neque justitiæ operibus sunt adornati; sed, quemadmodum prædiximus, porcorum et canum assumpserunt vitam, immunditiæ, et gulæ, et reliquæ incuriæ semetipsos tradentes. Juste igitur tales omnes, qui propter suam incredulitatem et luxuriam non adi-

⁸⁷ Psal. XLVIII, 23. ⁸⁸ Levit. XI, 2; Deuter. XIV 3 et seqq. ⁸⁹ Luc. VI, 46. ¹ I Cor. II, 14; III, 1 et seqq. ² I Cor. XV, 50. ³ Luc. IX, 60. ⁴ Matth. XXVI, 41.

(81) Assimilatur. Al., assimilatus est.

(82) Æmulans vitam. In Feuard. marg. et Voss., hanc amans vitam.

(83) Quæcunque, inquit. Ita Clarom., Voss. et Arund. Cæteri omiserunt, inquit. At Merc. 2 pro inquit, habent enim.

(84) Qui duplicis sunt ungulae. Al., quæ duplici sunt ungula.

(85) In ore habent. Ottobon. et Merc. 2, in ore habentes.

(86) Subbajulant. Sic Clarom., Arund. et Merc. 1, Reliqui, subbajulat.

(87) Se vivificans Verbum. Sic omnes editi. cum Arundel., Ottobon. et altero Merc. cod. At vetus Feuard., cod. Clarom., Voss. et Merc. 1, se vivificantes Verbum; procul dubio incuria scribarum pro se vivificantem Verbum.

(88) Irrationabilia. Sic pro irrationabiles ex Cla-

piscentur divinum Spiritum, et variis characteribus ejiunt se vivificans Verbum (87), et in suis concupiscentiis irrationabiliter ambulant, Apostolus quidem « carnales » et « animales » vocavit ¹; prophetæ autem jumenta et feras dixerunt; consuetudo autem pecora et irrationabilia (88) interpretata est; lex autem immundos enuntiavit.

CAPUT IX.

Quomodo intelligendus sit locus Apostoli, quo hæretici abutebantur: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. »

1. Hæc autem est quod et in aliis ad Apostolo dicitur: « Quoniam caro et sanguis regnum Dei hæreditare non possunt ². » Id est quod ab omnibus (89) hæreticis profertur in amentiam suam, ex quo et nos retardare, et ostendere (90) conantur, non salvari plasmationem Dei; non conspicientes quia sunt tria, ex quibus, quemadmodum ostendimus, perfectus homo constat, carne, anima et spiritu: et altero quidem salvante et figurante (91), qui est spiritus; altero quod unitur et formatur, quod est caro; id vero quod inter hæc est duo, quod est anima (92); quæ aliquando quidem subsequens spiritum, elevatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decidit in terrenas concupiscentias. Quotquot ergo id quod salvat et format, et unitatem (93) non habent, hi consequenter erunt et vocabuntur caro et sanguis; quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter hoc autem et mortui tales dicti sunt a Domino: « Sinite enim, » inquit, « mortuos sepelire mortuos suos ³; » quoniam non habent spiritum qui vivificet (94) hominem.

2. Quotquot autem timent Deum, et credunt in adventum Filii ejus, et per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei, hi tales juste homines dicentur, et mundi, et spirituales, et viventes Deo: quia habent spiritum Patris, qui emundat hominem et sublevat in vitam Dei. Sicut enim « caro infirma, » sic « spiritus promptus » a Domino testimonium accepit ⁴. Hic est potens perficere quæcunque in promptu habet. Si igitur hoc, quod est promptus spiritus, admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis, necesse est omnimodo, ut id quod

D rom. posui.

(89) Ab omnibus, Sic Clarom., cæteri ab hominibus.

(90) Ex quo... ostendere. Septem has voces, expunctis et quæ, restituit Feuard. Nostri quoque codd. hic non sunt integri. In Arundel. enim et Merc. 2 desunt illa: ex quo et nos retardare; in Claromont. vero ista dontaxat, et nos retardare; in Voss. denique, et ostendere.

(91) Et figurante. Pro et formante.

(92) Quod est anima. Sic omnes mss. Editores vero omiserunt quod, haud advertentes, id vero quod, etc., referri ad non conspicientes.

(93) Et unitatem. Sic solus Clarom., pro quo Voss. habet tenuitatem. In reliquis, in vitam. Sed genuinam esse nostram lectionem non dubitabit quisquis ad hæc attenderit, quæ paulo ante præcedunt: altero quod unitur et formatur, quod est caro.

(94) Qui vivificet. Al., vivificantem.

est forte, superet infirmum, ita ut absorbeat infirmitas carnis a fortitudine spiritus : et esse eum qui sit talis, non jam carnalem, sed spiritualem, propter spiritus-communionem. Sic igitur martyres testantur (95) et contemnunt mortem, non secundum infirmitatem carnis, sed secundum quod promptus est spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit spiritum; spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, hæreditate possidet carnem in se : et ex utrisque factus est vivens homo; vivens quidem propter participationem spiritus, homo autem propter substantiam carnis.

3. Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est, non habens vitam, regnum Dei possidere non potest : sanguis irrationalis, velut aqua effusa in terram. Et propter hoc ait : « Qualis terrenus, tales terreni » (96). » Ubi autem spiritus Patris, ibi homo vivens, sanguis rationalis ad ultionem (97) a Deo custoditus, caro a spiritu possessa, oblita **303** quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens, conformis facta Verbo Dei (98). Et propterea ait : « Sicut portavimus imaginem ejus qui de terra est, portemus (99) et imaginem ejus qui de cælo est ». » Quid est ergo terrenum? Plasma. Quid autem cæleste? Spiritus. Sicut igitur, ait, sine Spiritu cælesti conversati sumus aliquando in vetustate carnis, non obediens Deo : sic nunc accipientes Spiritum, in novitate vitæ ambulemus, obediens Deo.

Ἐπεὶ ἄνευ Πνεύματος (1) Θεοῦ σωθῆναι οὐ δυνάμεθα, προτρεπόμενος ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος, διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἀγνῆς ἀναστροφῆς συντηρεῖν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἀμοιροὶ (2) τοῦ Θεοῦ Πνεύματος (3) γενόμενοι ἀποτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐδόξε

Quoniam igitur sine Spiritu Dei salvari non possumus, adhortatur Apostolus nos, per fidem et castam conversationem conservare Spiritum Dei, ut non sine participatione sancti Spiritus facti amittamus regnum cælorum : et clamavit, non posse carnem solam et

• I Cor. xv, 48. • Ibid., 49. • Matth. v, 5.

(95) *Martyres testantur.* Ludit auctor in Græcis D vocibus μάρτυρες μαρτυροῦσι.

(96) *Tales terreni.* Sic Clarom. et Voss.; alii, *tales et terreni.*

(97) *Ad ultionem.* Clarom., in *ultionem.* Porro verborum sensus est : *sanguis rationalis a Deo custoditus, ut illius effusionem ab impiis factam ulciscatur.* Confer infra cap. 14, num. 1.

(98) *Facta Verbo Dei.* Eras., Gall. et Feuard. male, *facta est Verbo Dei.*

(99) *Portemus.* Sic antiqua versio Italica et plures mss. Græci, ac in primis Alexandr., in quibus legitur φορέσωμεν. At editi codd. habent φορέσομεν, *portabimus.*

(1) *Ἐπεὶ ἄνευ Πνεύματος.* Hæc ē ms. cod. Clarom. Damasceni *Parallelorum* exscripta Halloixius edidit in *Vita S. Irenæi.*

(2) *Ἴνα μὴ ἀμοιροί... κληρονομήσαι.* Hæc etiam, pauculis quibusdam immutatis, adlegat Basilii lib. *De Spiritu sancto*, cap. 29.

μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα καθ' ἑαυτὴν ἐν τῷ αἵματι (4) βασιλείαν κληρονομήσαι Θεοῦ.

sanguinem regnum Dei possidere.

4. Et γὰρ δεῖ τ' ἀληθῆς εἰπεῖν, οὐ κληρονομεῖ, ἀλλὰ κληρονομεῖται ἡ σὰρξ. . . . . εἰς τὴν γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, κληρονομηθῆναι δὲ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (8) δύναται. Κληρονομεῖ γὰρ ὁ ζῶν τὰ τοῦ τετελευτηκότος καὶ ἕτερον μὲν ἐστὶ τὸ κληρονομεῖν, ἕτερον δὲ κληρονομεῖσθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἀφγγεῖται, καὶ κυριεύει, καὶ διατίθησι τὰ κληρονομούμενα, ἢ ἂν αὐτὸς βουλευθῆ· τὰ δὲ ὑποτέτακται, καὶ ὑπακούει, καὶ κυριεύεται ὑπὸ τοῦ κληρονομοῦντος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ζῶν; Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῦ τετελευτηκότος; Τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου, τὰ φθειρόμενα

4. Si enim oportet vere dicere, non possidet, sed possidetur caro; sicut et Dominus ait : « Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram » ; » quasi hæreditate possideatur terra in regno, unde et substantia carnis nostræ est : et ideo mundum templum esse vult (5), ut delectetur Spiritus Dei in eo, quemadmodum sponsus ad sponsam.

Ἐπεὶ οὖν ἡ νύμφη γαμήσαι οὐ δύναται, γαμηθῆναι δὲ δύναται, ὅταν ἔλθῃ, καὶ παραλήφῃται αὐτὴν ὁ νυμφίος· οὕτως καὶ ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, κληρονομηθῆναι δὲ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (8) δύναται. Κληρονομεῖ γὰρ ὁ ζῶν τὰ τοῦ τετελευτηκότος καὶ ἕτερον μὲν ἐστὶ τὸ κληρονομεῖν, ἕτερον δὲ κληρονομεῖσθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἀφγγεῖται, καὶ κυριεύει, καὶ διατίθησι τὰ κληρονομούμενα, ἢ ἂν αὐτὸς βουλευθῆ· τὰ δὲ ὑποτέτακται, καὶ ὑπακούει, καὶ κυριεύεται ὑπὸ τοῦ κληρονομοῦντος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ζῶν; Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῦ τετελευτηκότος; Τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου, τὰ φθειρόμενα

Sicut igitur sponsa assumere sponsum non potest, assumi autem a sponso potest, cum venerit et acceperit eam (6) sponsus : sic et caro hæc secundum seipsam, id est sola (7), regnum Dei hæreditate possidere non potest : hæreditate autem possideri in regno a Spiritu potest. Hæreditate enim possidet qui vivit ea quæ sunt mortui (9) : et aliud quidem est hæreditate possidere, aliud autem hæreditate possideri. Ille enim dominatur, et præest, et disponit ea quæ hæreditate possidet, quemadmodum ipse velit ; illa vero subjecta sunt, et obediunt, et dominantur ab eo, et sub dominio sunt ejus (10) qui possidet. Quid igitur est quod vivit ? scilicet

(3) *Τοῦ Θεοῦ Πνεύματος.* Basiliius habet, Θείου Πνεύματος ; ex quo vocem Πνεύματος a Damasceni scriba omissam, ab Irenæi interprete certissime lectam, restitui.

(4) *Ἐν τῷ αἵματι.* Legit interp. καὶ τὸ αἷμα.

(5) *Mundum templum esse vult.* Id est, vult mundam esse carnem nostram, quam templum esse Spiritus sancti dicit Apostolus.

(6) *Venerit et acceperit eam.* Claromont. et Voss., *venerit accipere eam.* Sed nihil immutare libuit, quia vulgata-lectio Græco propior est.

(7) *Id est sola.* Hæc explanationis gratia a quopiam addita videntur.

(8) *Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.* Legit interp. ἐν τῇ βασιλείᾳ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.

(9) *Qui vivit, ea quæ sunt mortui.* Sic juxta Græcū Claromont., Arund., Merc. 2 et Grab. Cateri male *qui vivificat ea quæ sunt mortua.*

(10) *Et dominantur ab eo, et sub dominio sunt ejus.* Recte notat clariss. Græbius, cum in Græco uni-

ἐν τῇ γῆ ταύτῃ. Ταῦτα δὲ κληρονομεῖται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, μεταφερόμενα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Spiritus Dei. Quæ sunt autem, quæ sunt mortui (11)? Scilicet membra hominis, quæ et corrumpuntur in terra. Hæc autem possidentur a Spiritu, translata in regnum cælorum. Propter hoc autem et Christus mortuus est, uti testamentum Evangelii apertum, et universo mundo lectum, primum quidem liberos faceret servos suos; post deinde hæredes eos constitueret eorum quæ essent ejus, hæreditate possidente Spiritu, quemadmodum demonstravimus. Hæreditate enim possidet ille qui vivit, hæreditate autem acquiritur caro. Ut non amittentes eum qui nos possidet Spiritum, amittamus vitam, adiortans nos Apostolus ad Spiritus communicationem, secundum rationem quæ prædicta sunt, dixit: « Quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt⁶. » Velut si dicat: Nolite errare; quoniam nisi Verbum Dei inhabitaverit, et Spiritus Patris fuerit in vobis, vane autem (12), et prout evenit, conversati fueritis, quasi hoc tantum (13), caro et sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis.

304 CAPUT X.

Superiora probat similitudine ducta ab oleastro, cujus qualitas tantum, non natura per insertionem mutatur; ostendit quoque hominem sine Spiritu, nec fructus edere, nec regnum Dei possidere posse.

4. Hoc ideo, uti non gratificantes carni, respiciamus insertionem spiritus: « Tu autem oleaster, ait, cum esses, insertus es in bonam olivam, et socius pinguedinis olivæ factus es⁷. » Quemadmodum igitur oleaster inserta (14) si permanserit (15) in eo, quod ante fuerit, oleaster, « exciditur, et in ignem mittitur⁸; » si autem tenuerit insertionem, et transmutetur in bonam olivam, oliva fit (16) fructifera, quasi in paradiso regis plantata: sic et homines, si quidem per fidem profecerint in melius, et assumpserint Spiritum Dei, et illius fructificationem germinaverint; erant spirituales, tanquam in paradiso Dei plantati. Si autem respuerint spiritum, et perseve-

averint in eo quod fuerunt ante, magis carnis esse volentes quam spiritus, justissime in ejusmodi dicitur, « quoniam caro et sanguis regnum Dei non possident⁹: » tanquam si quis dicat, quoniam oleaster non assumitur in paradysum Dei. Mirabiliter igitur Apostolus naturam ostendit nostram, et universam dispositionem Dei, in eo sermone qui est de carne, et sanguine, et oleastro. Quemadmodum enim oliva neglecta, tempore quodam (17) in desertum relicta, et silvestria fructificans, secundum se oleaster fit; vel rursus oleaster diligentiam percipiens, et inserta, in pristinam naturæ recurrit (18) fructificationem: sic et homines in negligentia constituti, et concupiscentias carnis tanquam silvestria fructificantes, secundum suam causam infructuosi justitia constituuntur. In eo enim quod dormiunt (19) homines, insemiat inimicus materiam zizanix¹⁰; et propter hoc Dominus discipulis suis vigilare præcepit¹¹. Et rursus qui infructuosi sunt a justitia, et velut sentibus obvoluti homines, si diligentiam percipiant; et velut insertionem accipientes verbum Dei, in pristinam veniant hominis naturam, eam quæ secundum imaginem et similitudinem facta est (20) Dei.

2. Sed quemadmodum oleaster inserta, substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat, et aliud percipit vocabulum, jam non oleaster, sed fructifera oliva existens edicitur (21): sic et homo per fidem insertus, et assumens Spiritum Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat, et aliud accipit vocabulum, significans illam quæ in melius est transmutationem; jam non caro et sanguis, sed homo spiritualis existens edicitur. Quemadmodum autem rursus oleaster, si non percipiat (22) insertionem, perseverat inutilis suo domino per suam silvestrem qualitatem, et quasi infructuosum lignum exciditur, et in ignem mittitur; sic et homo non assumens per fidem spiritus insertionem, perseverat hoc esse quod erat ante: caro et sanguis existens (23), regnum Dei hæredi-

⁶ I Cor. xv, 50. ⁷ Rom. xi, 17, 24. ⁸ Matth. vii, 19. ⁹ I Cor. xv, 50. ¹⁰ Matth. xiii, 25. ¹¹ Matth. xxiv 42; xxv, 13.

cum tantum verbum *χορτεύεται* legatur, videri *saue posteriora, et sub dominio sunt ejus, a recentiori accessisse manu, quæ emendare voluit priora barbare prolata.*

(11) *Quæ sunt autem, quæ sunt mortui?* Ita cod. Claromont. juxta Græcum. In veteri Feuard. cod. et Voss., *qui sunt autem, qui sunt mortui.* In aliis: *quæ sunt autem, quæ sunt mortua.*

(12) *Vane autem.* Supple, *si vane autem.*

(13) *Hoc tantum.* In Eras. et Gall. deest *hoc.*

(14) *Inserta.* Solus Feuard. tam hic, quam postea *his, insertus.*

(15) *Permanserit.* Clarom., Arund. et Merc. 2, *perseveraverit.*

(16) *Oliva fit.* Ita Clarom. et Voss. In aliis desideratur *oliva.*

(17) *Tempore quodam.* Arundel. et Merc. 2, quos Græbio sequi placuit, *perperam, tempore, quoniam.*

(18) *Recurrit.* Clarom., *recumbit.*

(19) *In eo enim... dormiunt.* Al., *in eo autem... dormiant.* Sed melius scripsisset interpres: *dum enim dormiunt.*

(20) *Quæ... facta est.* Ita Clarom., cui quoad *facta est,* consentit Feuard. in marg. Cæteri minus recte: *qua... factus est.*

(21) *Edicitur.* Sic pro *et dicitur* posui ex Clarom., ex quo occasionem sumpsit idem verbum paulo post in applicatione comparationis restituendi; haud dubitans, quin *et dicitur* illuc scribæ negligentia irrepsit, pro *edicitur*, cum maxime præpositionem *e* verbis præfixam sæpe mutet in *et*: ut *et nuntiat* pro *enuntiat.*

(22) *Percipiat.* Eras., Gall. et Feuard., *participat.*

(23) *Et sanguis existens, regnum Dei hæreditate possidere non potest.* Sic Clarom. et vetus Feuardent. cod. Alii: *et sanguis regnum Dei non possidens.*

tate possidere non potest. Bene igitur Apostolus ait : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt ¹⁴; » et : « Qui in carne sunt, Deo placere non possunt ¹⁵; » non substantiam rejiciens carnis, sed infusionem spiritus attrahens. Et propter hoc ait : « Oportet mortale istud induere immortalitatem; et corruptibile hoc induere incorruptelam ¹⁶. » Et iterum ait : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis ¹⁷. » Manifestius autem illud adhuc ostendit, dicens : « Corpus quidem mortuum propter peccatum, spiritus autem vita (24) propter justitiam. Si autem spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis ¹⁸. » Et rursus in ea Epistola quæ est ad Romanos ait : « Si enim secundum carnem vivitis, incipietis mori ¹⁹(25); » non conversationem quæ est in carne repellens ab eis; etenim ipse in carne cum esset, scribebat eis : sed concupiscentias abscindens carnis, eas quæ mortificant hominem. Et propter hoc intulit : « Si autem spiritu opera carnis mortificatis (26), vivetis. Quicumque enim ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filii Dei ²⁰. »

305 CAPUT XI.

De carnalium et spiritualium operibus, abluitioneque spirituali non ad corporum substantiam, sed pristinae vitæ conversationem referenda.

1. Et ipsas autem operas manifestavit, quas dicit carnales, quæ sint, prævidens calumniam infidelium; et ipse semetipsum exponens, ne relinqueretur quæstio his, qui infideliter retractant (27) de eo, in ea Epistola quæ est ad Galatas, sic dicens : « Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt adulteria, fornicationes, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitia, contentiones, zelus, iræ (28), æmulationes, animositates, irritationes,

dissensiones (29), hæreses, invidiæ (30), ebriitates, comessiones, et his similia; quæ prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt ²¹. » Manifestius prædicans his qui audiunt, quid est : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. » Qui enim illa agunt, vere secundum carnem ambulantes, vivere Deo non possunt. Et iterum spirituales actus intulit vivificantem hominem, id est insertionem spiritus, sic dicens : « Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, lenitas, continentia, castitas (31) : adversus hæc non est lex ²². » Sicut igitur qui in melius profecerit, et fructum operatus fuerit spiritus, omnimodo salvatur propter spiritus communionem; sic et is qui remanserit in prædictis carnis operationibus, carnalis vere deputatus, eo quod non assumat Spiritum Dei, regnum non poterit possidere cælorum. Quemadmodum rursus ipse Apostolus testificatur : « An nescitis, dicens Corinthiis, quoniam injusti regnum Dei non hæreditabunt? Nolite errare, ait, neque fornicarii, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et hæc, ait, quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis (32) in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ²³. » Manifestissime ostendit, per quæ perit homo, si perseveraverit secundum carnem vivere; et per quæ rursus salvatur. Ea autem quæ salvant, ait esse nomen Domini nostri Jesu Christi, et Spiritum Dei nostri.

2. Quoniam igitur isthuc numeravit eas, quæ sunt sine spiritu, carnis operationes, quæ sunt mortiferae; consequenter his quæ prædicta sunt ab eo, in fine Epistolæ ad summam exclamavit : « Sicut portavimus imaginem ejus qui de limo est (33),

¹⁴ 1 Cor. xv, 50. ¹⁵ Rom. viii, 8. ¹⁶ 1 Cor. xv, 53. ¹⁷ Rom. viii, 9. ¹⁸ Ibid., 10 et seqq. ¹⁹ Ibid., 13. ²⁰ Ibid., 14. ²¹ Gal. v, 19. ²² Ibid., 22. ²³ 1 Cor. vi, 9 et seqq.

(24) *Spiritus autem vita.* Communis editio, ait Feuardentius, habet : *Spiritus vivit.* At Græcam Pauli lectionem sequitur Irenæus : habet enim ζωή, non ζή. Atque ex Latinis sic legunt, ex veteri versione Italica, Augustinus in psal. lxxv, et lib. xxiv cont. Faustum., cap. 2; Ambrosiaster, Hilarius in lib. viii De Trinit.; ex Græcis Athanasius in lib. ad Serap., Theophylactus in Comment., ut loquatur Apostolus de Spiritu sancto, qui per se vita est, eamque aliis elargitur.

(25) *Incipietis mori.* Græce, μέλλετε ἀποθνήσκειν; *futurum est ut moriamini, morituri estis.*

(26) *Mortificatis.* Ita Clarom., Arundel., Merc. 2 et Grab. Cæteri ex Vulgata Latina, *mortificaveritis.*

(27) *Retractant.* Sic Clarom., Voss., Arund. melius quam alii, *tractant.* Est autem hic idem quod (non *reluctantur*, ἀντιβάλλουσι, ut vult Grab. sed) *dubitant, ambigunt, vacillant, disputant.* Nam in Gloss. vel. *retractas*, διαλογίζη, ἀναβάλλη; *retractat*, διατάζει, παραιτείται.

(28) *Iræ.* Sic Voss. et Grab. melius quam alii, *ira*; nam vetus Italica, quam hic sequitur interp.,

habet *iræ.*

(29) *Irritationes, dissensiones.* Ita vetus Italica. At Clarom., *irracionales dissensiones.*

(30) *Invidiæ.* Omittuntur *homicidia*, Græce φόνοι, non modo ab Irenæo, sed et a Clemente Alexandr. lib. iv Stromat., pag. 498, Cypriano, aliisque Patribus Latinis. Forte quod, ut recte conjicit clariss. Grab., ob similitudinem vocum φόνοι et φόνος, altera harum in quibusdam codd. per negligentiam scribarum jam olim excidisset.

(31) *Castitas.* Hanc vocem non agnoscunt editi D. Pauli codices. At in nostro veteri Paulino codice distincte legitur, ἐγκράτεια, ἀγνεία, et in Latina ejusdem versione, *continentia castitatis.*

(32) *Sed justificati estis.* Has voces perperam et contra miss. fidem omittunt hic ac paulo post Eras. et Gall.

(33) *Ejus qui de limo est.* Ita periphrasticus (Feuardent. observatio est) reddit vocem χοίκοῦ. Quem sequitur Cyprianus lib. De hab. virg., lib. ii, Adv. Jud., cap. 10, et lib. iii, cap. 11; Tertullianus lib. De carne Christi legit, *de terræ limo.* Alias frequenter vocem Græcam conservat.

portemus (34) et imaginem ejus qui de cœlis est. Hoc enim dico, fratres, quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt ³⁴. Hoc autem quod ait: « Sicut portavimus imaginem ejus qui de limo est; » simile illi dicto est: « Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. » Quando igitur portavimus imaginem ejus qui est de limo? Scilicet quando hæc, quæ prædictæ sunt, carnis operationes perficiebantur in nobis. Quando autem iterum imaginem cœlestis? Scilicet quando ait: « Abluti estis » credentes « in nomine Domini, » et accipientes ejus Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque imaginem plasmatis, sed pristinam vanitatis conversationem. In quibus igitur periebamus membris, operantes ea quæ sunt corruptelæ; in iisdem ipsis vivificamur, operantes ea quæ sunt spiritus.

CAPUT XII.

De differentia mortis et vitæ, afflatus vitæ et spiritus vivificantis; et quomodo eadem substantia carnis, quæ mortua est, reviviscit.

1. Ὡς γὰρ φθορᾶς (35) ἐπιδεικτικὴ ἡ σὰρξ, οὕτω καὶ ἀφθαρσίας· καὶ ὡς θανάτου, οὕτω καὶ ζωῆς. . . . καὶ ἀμφοτέρα οὐ μένει κατὰ τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐξωθεῖται τὸ ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, καὶ παρόντος τοῦ ἑτέρου ἀναίρεται τὸ ἕτερον. Εἰ οὖν ὁ θάνατος ἐπικρατήσας τοῦ ἀνθρώπου ἐξώσεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν, καὶ νεκρὸν ἀπέδειξε· πολλῶ μᾶλλον ἡ ζωὴ ἐπικρατήσασα αὐτοῦ ἀπωθεῖται τὸν θάνατον, καὶ ζῶντα τὸν ἄνθρωπον καταστήσει τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἐνεκροποίησε . . . τὸν ἄνθρωπον, καθὼς φησὶν Ἡσαΐας ὁ

1. Quemadmodum enim corruptelæ est capax caro, sic et incorruptelæ: et quemadmodum mortalis, sic et vitæ. ³⁵ Hæc autem invicem cedunt, et utraque non permanent in idipsum, sed expellitur alteram ab altero, et præsentem altero, interit alterum. Si igitur mors possidens hominem expellit ab eo vitam, et mortuum ostendit; multo magis vita possidens hominem expellit mortem, et viventem hominem **306** restituet Deo. Si enim mors mortificavit, quare vita adveniens non vivificavit (36) hominem?

³⁴ I Cor. xv, 49, 50. ³⁵ Cap. XII. ³⁶ Isa. xxv, 8.

(34) *Portemus.* Ita additum in Eras., Gallas. et Feuard. ante *portemus* omittunt Clarom., Voss., Arundel. et Merc. 1; omisit et Irenæus supra cap. 9.

(35) Ὡς γὰρ φθορᾶς. Hæc Græca usque ad ista Isaïæ verba, ἀπὸ παντὸς προσώπου, iterum ex Damasceni *Parallelis*, descripta publicavit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 494.

(36) *Vivificavit.* Sic omnes mss. Editi vero, *vivificat.* Mallem *vivificabit.*

(37) *Propheta.* Hæc vox ex mss. Clarom., Voss. et Græco addita.

(38) *Potens.* Clarom., *potentes.*

(39) *Explosa.* Al., *expulsa.*

(40) Ἐτερόν ἐστι. Hæc usque ad οὐδέποτε καταλείπει αὐτόν, ex Catena in *Genesis* a Jacobo Sirmundo descripta edidit Halloixius in *Vita Irenæi*,

προφήτης· Κατέπιον ἐδάνατος ἰσχύσας· καὶ πάλιν· Ἐφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου.

quemadmodum Isaias propheta (37) ait: « Deveravit mors potens (38). » Et rursus: « Deus abstulit omnem lacrymam ab omni facie ³⁶. » Explosa (39) est autem pristina vita, quoniam non per spiritum, sed per afflatum fuerat data.

2. Ἐτερόν ἐστι (40)

πνοῇ ζωῆς, ἡ καὶ ψυχικὸν ἀπεργαζομένη τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἕτερον πνεῦμα ζωοποιούν, τὸ καὶ πνευματικὸν αὐτὸν ἀποτελοῦν. Καὶ διὰ τοῦτο Ἡσαΐας φησὶν· Ὅστω λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ στερεώσας αὐτόν, ὁ πῆξας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ δίδους πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· τὴν μὲν πνοὴν παντὶ κοινῶς τῷ ἐπὶ γῆς λαῷ· φέσας δεδῶσθαι· τὸ δὲ πνεῦμα ἰδίως καταπατοῦσι τὰς γεώδεις ἐπιθυμίας. Διὸ καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας διαστῆλων τὰ προειρημένα φησὶ· Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. Τὸ πνεῦμα ἰδίως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τάξας τοῦ ἐκχέρντος αὐτὸ . . . διὰ τῆς υἰοθεσίας ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα· τὴν δὲ πνοὴν κοινῶς ἐπὶ τῆς κτίσεως, καὶ ποίημα ἀναγορεύσας αὐτήν. Ἐτερόν δὲ ἐστι τὸ ποιηθὲν τοῦ ποιήσαντος. Ἡ οὖν πνοὴ πρόσκαιρος, τὸ δὲ πνεῦμα ἀένναον. Καὶ ἡ μὲν πνοὴ

quemadmodum Isaias propheta (37) ait: « Deveravit mors potens (38). » Et rursus: « Deus abstulit omnem lacrymam ab omni facie ³⁶. » Explosa (39) est autem pristina vita, quoniam non per spiritum, sed per afflatum fuerat data.

2. Aliud enim est afflatus vitæ, qui et animalem efficit hominem; et aliud spiritus vivificans, qui et spiritalem efficit eum. Et propter hoc Isaias ait: « Sic dicit Dominus, qui fecit cœlum et fixit (41) illud, qui firmavit terram, et quæ in ea sunt; et dedit afflatum populo, qui super eam est; et spiritum his qui calcant illam ³⁷; » afflatum quidem communiter omni qui super terram est populo dicens datum: spiritum autem proprie his, qui inculcant (42) terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Isaias distinguens quæ prædicta sunt, ait: « Spiritus enim a me exiit, et afflatum (43) omnem ego feci ³⁸. » Spiritum quidem proprie in Deo deputans, quem in novissimis temporibus effudit (44) per adoptionem filiorum in genus humanum: afflatum autem communiter in conditionem et facturam (45) ostendens illum. Aliud

³⁷ Isa. xlii, 5. ³⁸ Isa. lvii, 16.

pag. 505. Prior perïodus Græce quoque eodem modo allegata est ab Augustino Steucho Eugubino in *Cosmopoia* ad cap. ii *Geneseos*. Ista vero: τὴν μὲν πνοὴν usque ad τὰς γεώδεις ἐπιθυμίας, existant in Catena ms. 1892, bibliothecæ Regiæ, in *Isaiam*.

(41) *Fixit.* Ita Claromont., Arund. et Grab., juxta Græcam στερεώσας. Reliqui, *fixit*.

(42) *Inculcant.* Si omnes mss. Id vero editores male commutarunt in *conculcant*. Nam in *Gloss. vet.*, καταπατῶ, redditur, *incolco, proculco, conculco*.

(43) *Afflatum.* Alii, *flatum*.

(44) *Effudit.* Clarom., *effundet*.

(45) *In conditionem et facturam.* Sic recte juxta Græcum solus Clarom. Cæteri omnes perperam, *in conditione et factura*. Porro *conditio* hic, ut et alibi sæpe, accipitur pro *re creata*.

ἀκμάτασα πρὸς βραχὺ, καὶ καιρῷ τινα παραμεί-
νασα, μετὰ τοῦτο παρεύε-
ται, ἀπνουν καταλιπούσα
ἐκεῖνο, περὶ δὲ τὸ πρό-
τερον· τὸ δὲ (46) περιλα-
θὼν ἐνδοθεν καὶ ἐξωθεν
τὸν ἄνθρωπον, ἵτε δει-
παραμόνιμον, οὐδέποτε
καταλείπει αὐτόν. . . .
Spiritus autem circumdatus intus et foris hominem, quippe
semper perseverans, nunquam relinquens eum. « Sed
non primo quod (49) spiritale est, » ait Apostolus (hoc
tanquam ad nos homines dicens), « sed primo
quod (50) animale, deinde quod spiritale » (51),
secundum rationem. Oportuerat enim (52) B
primo plasmari hominem, et plasmatum ac-
cipere animam; deinde sic communionem Spiritus
recipere. Quapropter et « primus Adam factus
est » a Domino « in animam viventem, secun-
dus Adam (55) in spiritum vivificantem ».
Ὡς οὖν (48) ὁ εἰς ψυχὴν
ζῶσαν γεγονώς, ρίψας
ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀπέλεσε
τὴν ζωὴν· οὕτω πάλιν ὁ
αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ βέλ-
τιον ἐπανελθὼν, καὶ προσ-
λαβόμενος τὸ ζωοποιῶν
πνεῦμα, εὐρήσει τὴν
ζωὴν.

3. Οὐ γὰρ ἄλλο τὸ ἀπο-
θνήσκον, καὶ ἄλλο τὸ ζωο-
ποιούμενον· ὡς οὐδὲ ἄλλο
τὸ ἀπολωλὸς, καὶ ἄλλο
τὸ ἀνευρισκόμενον, ἀλλ'
ἐκεῖνο τὸ ἀπολωλὸς πρό-
βατον ἦλθεν ὁ Κύριος ἀνα-
ζητῶν. Τί οὖν ἦν τὸ ἀπο-
θνήσκον; Πάντως ἡ τῆς
σαρκὸς ὑπόστασις, καὶ ἡ
ἀπολαβοῦσα (56) τὴν
πνοὴν τῆς ζωῆς, καὶ ἀπ-
νοῦς καὶ νεκρὰ γενομένη.

autem est quod factum A
est, ab eo qui fecit. Afla-
tus igitur temporalis;
spiritus autem semperter-
nus. Et afflatus quidem
auctus ad modicum, et
tempore aliquo manens,
deinde abit (47), sine spi-
ramento relinquens illud
in quo fuit ante. Spiritus
autem circumdatus intus et foris hominem, quippe
semper perseverans, nunquam relinquens eum. « Sed
non primo quod (49) spiritale est, » ait Apostolus (hoc
tanquam ad nos homines dicens), « sed primo
quod (50) animale, deinde quod spiritale » (51),
secundum rationem. Oportuerat enim (52) B
primo plasmari hominem, et plasmatum ac-
cipere animam; deinde sic communionem Spiritus
recipere. Quapropter et « primus Adam factus
est » a Domino « in animam viventem, secun-
dus Adam (55) in spiritum vivificantem ».
Sicut igitur qui in ani-
mam viventem factus
est, divertens in pejus,
perdidit vitam; sic rur-
sus idem ipse in melius
recurrens, assumens vi-
vificantem spiritum, in-
veniet vitam.

3. Non enim aliud est
quod moritur, et aliud
quod vivificatur (54);
quemadmodum neque a-
liud quod perit, et aliud
quod invenitur; sed illam
ipsam quæ perierat ovem
invenit (55) Dominus ex-
quirens. Quid ergo erat
quod moriebatur? Utique
carnis substantia, quæ
amiserat afflatum vitæ, et
sine spiramento et mor-

ταύτην οὖν ὁ Κύριος ἦλθε
ζωοποιῶν· ἵνα ὡς ἐν τῷ
Ἄδὰμ πάντες ἀποθνήσκο-
μεν, ὅτι ψυχικοί, ἐν τῷ
Χριστῷ ζήσωμεν, ὅτι
πνευματικοί, ἀποθέμενοι
οὐ τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ,
ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς
σαρκὸς, καὶ προσλα-
βόντες τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον.

Apostolus in Epistola quæ est ad Colossenses ait:
« Mortificate itaque membra vestra quæ sunt super
terram ».²¹ Quæ sunt autem hæc, ipse exposuit:
« Fornicationem, immunditiam, passionem, concu-
piscenciam malam, et avaritiam, quæ est idolola-
tria. » Horum depositionem Apostolus præcona-
tur, et eos qui talia operantur (59), velut carnem
et sanguinem tantum existentes, non posse ait
regnum cælorum possidere. Anima enim ipsorum
declinans in pejus, et in terrenas concupiscentias
descendens, ejusdem ejus et illa sunt, participa-
vit appellationis: quæ deponere nos jubens, ait
rursus in eadem Epistola: « Exspoliantes vos ve-
terem hominem cum operibus ejus »²² (60). Hoc
autem dicebat, non veterem amovens plasmatio-
nem: alioquin oportebat nosmetipsos interfici-
entes, separari ab ea quæ est isthuc conversa-
tionis.

C 4. Sed et ipse Apostolus, ille existens qui in vulva
plasmatus erat, et de utero exierat, scribebat nobis:
« Et vivere in carne fructus operis est »²³ (61);
confessus est in ea, quæ est ad Philippenses (62),
Epistola dicens: « Fructus autem » operis « Spiritus,
» est carnis salus. Quis enim alius apparens
fructus ejus est, qui non apparet Spiritus, quæ
maturam efficere carnem et capacem incorruptelæ?
« Si igitur vivere in carne, hic mihi fructus operis
est, » non utique substantiam contemnebat carnis,
in eo quod dixerat: « Spoliantes vos veterem ho-
minem cum operibus ejus; » sed spoliationem pri-
stinæ nostræ conversationis manifestavit, eam quæ
veterascit et corrumpitur: et propter hoc intulit:

²⁰ I Cor. xv, 46. ²¹ Ibid., 45. ²² Coloss. iii, 5.

²³ Ibid., 9. ²⁴ Philip. i, 22.

(46) Τὸ δὲ. Πνεῦμα adde-
vel saltem subintellige, D
ex Latina interpretatione.

(47) Abit. Feuard., abiit; sed Eras. et Gall. pe-
jus, obiit.

(48) Ὡς οὖν. Græca hæc iterum ex Damasceni
Parallelis excerpta vulgavit Halloixius in Vita Ire-
næi loco ante citato.

(49) Primo quod. Eras. et Gall. pro quod habent
quidem Feuardentius vero utrumque retinuit.

(50) Primo quod. Eras., Gall. et Feuard. vitiose,
primo quidem.

(51) Animale... spiritale. Est post utramque
vocem expruxi auctoritate Clarom.-et apostolici
textus. Favent etiam quod posterius, Voss. et Merc. 2.

(52) Oportuerat enim. Al., oportuerat autem.

(55) Secundus Adam. Ita Clarom. juxta apos-
tolicum. Cæteri, secundus autem.

(54) Quod vivificatur. Sic omnes mss. cum Græco

textu. At Eras., Gall. et Feuard. perperam, quæ pro
quod.

(55) Invenit. Ex Græco legendum venit.

(56) Ἀπολαβοῦσα. Legendum esse ἀποβαλοῦσα sa-
tis monet tum Latina versio, tum contextus sermonis.

(57) Et mortua facta. Sic Claromont., Voss. et
Grab. Cæteri male, mortua facta est.

(58) In Christum vivamus. Sic ex Feuard. marg.
et Clarom. juxta Græcum restituo, pro in Spiritum
vivamus.

(59) Operantur. Al., perpetrant.

(60) Operibus ejus. In Arund. ex Vulgata nostra
versione, actibus suis.

(61) Fructus operis est. Ita Clarom., quod malim
quam fructus operis esse, ut Feuard. et Grab. po-
suerunt.

(62) In ea quæ est ad Philippenses, etc. Memoria
lapsus Irenæus Epistolam ad Philippenses citat, pro

« Et induentes novum hominem, eum qui renovatur in agnitionem (63), secundum imaginem ejus qui creavit eum ⁵⁴. » In eo ergo quod ait: « Qui renovatur in agnitionem, » demonstrabat quoniam ipse ille qui ignorantiae (64) erat ante homo, id est ignorans Deum, per eam quæ in eum est agnitionem renovatur. Agnitio enim Dei renovat hominem. Et in eo quod dicit: « Secundum imaginem conditoris, » recapitulationem manifestavit ejus hominis, qui in initio secundum imaginem factus est Dei.

5. Quoniam autem idem ipse erat Apostolus, qui ex utero generatus fuerat, hoc est antiqua carnis substantia, ipse in ea Epistola quæ est ad Galatas, dixit: « Cum autem placuit Deo, qui me ex utero matris meæ segregavit, et vocavit per gratiam suam, revelare Filium suum in me, ut evangelizarem eum in gentibus ⁵⁵; » non alius erat qui natus fuerat ex utero, sicut prædiximus, et alius qui evangelizabat Filium Dei; sed idem ille qui ante ignorabat et persequebatur Ecclesiam, revelatione ei de cælo facta, et colloquente eum eo Domino, quemadmodum in tertio libro ostendimus ⁵⁶, evangelizabat Filium Dei Christum Jesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, præterita ignorantia exterminata a posteriore agnitione: quemadmodum cæci, quos curavit Dominus, cæcitatem quidem amiserunt, perfectam autem receperunt substantiam oculorum, et iisdem ipsis quibus ante non videbant oculis, recipiebant visionem, caligine a visione (65) tantum exterminata, servata autem substantia oculorum: ut per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gratias agerent ei, qui rursus visum eis redintegravit; et qui aridam curavit manum ⁵⁷ (66), et omnes omnino quos curavit, non ea, quæ ab initio ex utero edita fuerant, membra mutaverunt; sed eadem ipsa salva recipiebant.

6. Fabricator enim universorum Dei Verbum, qui et ab initio plasmavit hominem, a malitia juvenis labefactatum suum plasma omni modo curavit: hoc quidem et secundum unumquodque membrum, sicut et in suo plasmate est; hoc autem (67) et in semel (68) totum sanum et integrum redintegravit boni-

nem, perfectum eum sibi præparans ad resurrectionem. Et quam enim causam habebat carnis membra curare, et restituere in pristinum characterem si non habebant salvari, quæ ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo utilitas, nihil grande præstitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo dicunt non esse capacem carnem vitæ, quæ est ab eo, quæ percepit curationem ab eo? Vita enim per curationem, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationem confert, hic et vitam; et qui vitam, hic et incorruptela circumdat plasma suum (69).

308 CAPUT XIII.

Maximum specimen resurrectionis habemus in mortuis a Christo suscitatis; cordaque nostra capacia esse vitæ æternæ eo ostenduntur, quod nunc Spiritum Dei recipiant.

1. Dicant enim nobis hi qui contraria dicunt, id est, qui contradicunt suæ salutis: summi sacerdotis (70) mortua filia, et viduæ filius qui circa portam mortuus efferebatur, et Lazarus qui in monumento quartam habebat diem ⁵⁸, in quibus resurrexerint corporibus? In iisdem ipsis scilicet, in quibus et mortui fuerant. Si enim non in iisdem ipsis, videlicet nec iisdem ipsis qui mortui erant, resurrexerunt. Sed enim « apprehendit (71), ait, Dominus manum mortui, et dixit ei: Juvenis, tibi dico, surge: et sedit mortuus, et jussit ei dari (72) manducare, et dedit eum matri suæ. » Et Lazarum « vocavit voce magna, dicens: Lazare, veni foras: et exivit, inquit, mortuus, colligatus pedes et manus iustis ⁵⁹. » Hoc symbolum ejus hominis, qui illigatus fuerat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus: « Solvite illum, et dimittite (73) abire. » Sicut igitur qui curati sunt, in his quæ ante passa fuerant membra, curati sunt; et mortui in iisdem surrexerunt corporibus, membris et corporibus ipsorum percipientibus curationem, et eam vitam quæ dabatur a Domino, per temporalia præformante æterne, et ostendente quoniam ipse est qui et curationem plasmatis suo, et vitam præstare potest, uti ejus de resurrectione quoque credatur sermo: sic et in fine « in novissima tuba ⁶⁰ » clamante Domino, resurrecturi sunt mortui, quemadmodum ipse ait: « Veniet hora, in qua omnes mortui, qui in monu-

⁵⁴ Coloss. ii, 10. ⁵⁵ Galat. i, 15, 16. ⁵⁶ Cap. 12, v. 10 et cap. 15. ⁵⁷ Luc. vi, 6 et seqq. ⁵⁸ Marc. v, 22; Luc. vii, 12, Joan. xi, 59. ⁵⁹ Marc. v, 41, 43; Luc. vii, 14, 15, Joan. xi, 43, 44. ⁶⁰ I Cor. xv, 52.

Epistola ad Galatas. Quæ enim sequuntur verba: *Fruetus autem operis spiritus, est carnis salus*, licet non ipsas Apostoli voces Galat. v, 22, exhibeant, sensum tamen expriment, in quem easdem explicat auctor noster cap. præced., n. 4. Frustra igitur ad participium, dicens, revocanda esse vult Grabius, quæ paulo post sequuntur, Apostoli verba: *Si igitur vivere in carne, etc.*, quæ illic male translocata esse contendit. Neque enim ea ab illo loco amoveri sinit quod mox sequitur: *Non utique substantiam, etc.*, ut alia taceam.

(63) *In agnitionem.* Sic Græca exemplaria. Sed Vulgata Latina addit, *Dei*.

(64) *Ignorantiæ.* Ita omnes mss. Sed editt. Eras., Gallas. et Feuard. perperam, *ignorans*.

(65) *Caligine a visione.* In Clarom. recentior manus scripsit, *caligine visionis*.

(66) *Qui aridam curavit manum.* Intellige, ut re-

cto notat Grab., *cujus arida manus curata est.*

(67) *Hoc quidem ... hoc autem.* Græco more pro, *modo quidem, modo autem.*

(68) *Et in semel.* Pro *simul*; al., *et semel*.

(69) *Incorruptela circumdat plasma suum.* Ita Clarom. ubi tamen suo vitiose scriptam. Cæteri, *incorruptelam circumdat plasmatis suo*.

(70) *Summi sacerdotis.* *Archisynagogum, principem Synagogæ*, vel simpliciter *principem* dicunt evangelistæ, non summum sacerdotem.

(71) *Apprehendit.* Quæ a Christo gesta dictaque sunt, dum puellam et adolescentem suscitavit a mortuis, simul commiscet Irenæus.

(72) *Dari.* Sic Clarom. juxta edita N. Testam. exemplaria. Alii, *dare*.

(73) *Dimittite.* Eum perperam addunt Eras., Gall. et Feuard.

mentis sunt, audient vocem Filii hominis, et exient, A qui bona fecerunt, in resurrectionem vite: et qui mala operati sunt (74), in resurrectionem iudicii⁴¹.

2. Μάταιοι οὖν (75) 2. Vani igitur et vere
 ἔντως καὶ ἄθλιοι, οἱ τὰ infelices, qui sic mani-
 οὕτως ἐκδηλα καὶ φανερά festa et clara nolunt
 μὴ θέλοντες συνορᾶν, ἀλ- conspicere, sed fugiunt
 λά φεύγοντες τὸ φῶς τῆς lumen veritatis, secun-
 ἀληθείας, οἱ κατὰ τὸν dum tragicum Œdipodem
 τραγικὸν Οἰδίποδα ἐαυ- (76) semetipsos execæ-
 τοὺς τυφλώτοντες. Καὶ cantes. Et quemadmo-
 ὥσπερ ἀπάλαιστοι προσ- dum in palæstra insueti
 φιλονεικοῦντες ἐτέρους, concertantes aliis, unam
 ἐν τι μέρος τοῦ σώματος quamlibet partem corpo-
 ἀπρὲς κρατήσαντες, δι' ris totis complectentes
 ἐκείνου, οὗ κρατοῦσι, B manibus, per illud quod
 πίπτουσι, καὶ πίπτοντες detinent, cadunt (77), et
 οἴονται νικᾶν, διὰ τὸ φιλε- cadentes putant se vin-
 ριστικῶς ἔχεισθαι ἐκείνου, cere, eo quod conten-
 οὗ τὴν ἀρχὴν ἐδράξαντο tiōse teneant illud quod
 μέλους, πρὸς δὲ τὸ πε- primum apprehenderunt
 πτωκέναι καταγέλαστοι membrum, super hoc
 γίνονται· οὕτω γὰρ καὶ autem, quod ceciderunt,
 αἰρετικοὶ τῶ· « Σὰρξ καὶ et derisui (78) habentur:
 αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κλη- sic autem et hæretici:
 ρονομήσαι οὐ δύναται, » « Caro et sanguis (79)
 δύο λέξεις ἄραντος ἀπὸ regnum Dei possidere
 Παύλου, οὔτε τοῦ ἀπο- non possunt⁴², » duas
 στόλου κατεῖδον οὔτε τὴν dictiones tollentes a Pau-
 δύναμιν τῶν λεγομένων lo, neque sensum Apo-
 προερουνήσαντες, ψιλὰς stoli perspexerunt, ne-
 δὲ ἑαυτοῖς μόνον τὰς λέ- que virtutem dictionum
 ξεις ἀπαρτίζοντες, περὶ scrutati sunt; nude au-
 αὐτῶς ἀποθνήσκουσι, τὴν tem ipsas dictiones te-
 ἔπασαν οἰκονομίαν, τὸ nentes, circa eas moriun-
 ἔσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀνατρέ- tur, universam disposi-
 ποντες τοῦ Θεοῦ. tionem Dei, quantum in
 ipsis est, evertentes.

3. Sic enim (80) proprie de carne hoc dictum di-
 cent, et non de carnalibus operationibus, quemad-
 modum demonstravimus, ipsum sibi contraria Apo-
 stolum dicentem ostendentes (81). Ait enim statim
 in eadem Epistola demonstrative de carne sic dicens:
 « Oportet enim corruptibile hoc induere incorru-
 ptelam, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum
 autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc
 fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in
 victoria. Ubi est, mors, aculeus tuus? Ubi est, mors,
 victoria tua⁴³? » Hæc autem juste dicentur tunc,
 quando mortalis hæc et corruptibilis caro, circa
 quam et mors est, quæ et quodam dominio mortis
 pressa est, in vitam conscendens, induerit incorrupte-
 lam et immortalitatem. Tunc enim vere erit victa
 mors, quando ea quæ continetur ab ea caro, exierit
 de dominio eius. Et rursus ad Philippenses ait:
 « Nostra autem conversatio in cælis est, unde et Sal-
 vatorem expectamus Dominum Jesum, qui transfi-
 gurabit (82) corpus humilitatis nostræ conforme cor-
 pori (83) gloriæ suæ, ita ut possit secundum opera-
 tionem virtutis suæ⁴⁴ (84). » Quod igitur est humi-
 litatis corpus, quod transfigurabit Dominus confor-
 matum corpori gloriæ suæ? Manifestum est quo-
 niam corpus quod est caro, quod 309 et humiliat-
 ur (85) cadens in terram.
 Μετασχηματισμός (86) δὲ Transfiguratio autem
 αὐτῆς, ὅτι θνητὴ καὶ ejus, quoniam cum sit
 φθαρτὴ οὖσα, ἀθάνατος mortalis et corruptibi-
 καὶ ἀφθαρτος γίνεται, lis, immortalis fit et in-
 οὐκ ἐξ ἰδίας ὑποστάσεως, corruptibilis; non secun-
 ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Κυ- dum propriam substan-
 ρίου ἐνέργειαν, τὸ δύνα- tiam, sed secundum Do-
 σθαι αὐτὸν τῷ θνητῷ τὴν mini operationem, qui
 ἀθανασίαν, καὶ τῷ φθαρ- potest mortali immortali-
 τῷ περιποιήσασθαι τὴν tatem, et corruptibili cir-
 ἀφθαρσίαν. Καὶ διὰ τοῦ- cum dare incorruptibili-
 το φησὶν· « Ἴνα καταπο- tatem. Et propter hoc ait

B

C

D

⁴¹ Joan. v, 28, 29. ⁴² I Cor. xv, 50. ⁴³ Ibid., 53.

(74) Operati sunt. Deest in Eras., Gall. et Merc. 2.

(75) Μάταιοι οὖν. Hæc iterum e Damasceni *Paralleli* excerpta edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 496.

(76) Secundum tragicum Œdipodem, etc. Respicit ad ea quæ de Œdipode narrat nuntius apud Sophoclem, in *Œdipode tyranno*, his verbis:

Ἀποσπάσας γὰρ εἰμάτων χρυσηλάτους
 Περὸνας ἀπ' αὐτῆς, αἰσὶν ἐξεστέλλετο,
 Ἄρας ἐπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων,
 Ἄδων τοιαῦθ', ὅθ' οὐνεκ' οὐκ ὄψοιτό νιν,
 οὐθ' οὐκ ἔπασχεν, οὐθ' ὀποῖ ἔδρα κακὰ·
 Ἄλλ' ἐν σκέτῳ τὸ λοιπὸν οὐς μὲν οὐκ ἔδει
 ὄψοιαθ', οὐς δ' ἔχρηζεν οὐ τροσοίατο.

Nam cum avulsisset a vestibus aureas
 Fibulas, quibus illa ornata erat,
 Tollens ipse sibi oculos eruere cœpit,
 Hæc dicens, se non amplius intueri illam (matrem)

[posse,

Neque mala sua, nec scelera quæ perpetrasset:
 Sed in tenebris deinceps agentem, neque quos fas

[non fuerat

Visurum esse, neque quos necesse foret agniturum.

(77) Cadent. Editi., cadunt.

⁴⁴ Philip. iii, 20, 21.

(78) Derisui. In Fenard. marg. et Voss.; *derisi*.

(79) Caro et sanguis. Supple ex Græco, *illud* (scilicet dictum), *caro et sanguis*.

(80) Sic enim. Ita Clarom. et Voss. melius quam cæteri, *si enim*.

(81) Contraria ... ostendentes. Eras., Gall. et Feu-
 ardent., *contrarium ... ostendet*.

(82) Transfigurabit. Sic solus Claromont. Cæteri omnes mss. cum Eras. et Gall. habent, *transfiguravit*. Jam quidem Fenard. restituerat *transfigurabit*, sed solius Apostoli auctoritate, ut ipse fatetur.

(83) Conforme corpori. Clarom. et Voss. cum versione Italica, *conforme corporis*. Sed cum paulo post iterum legatur in omnibus codd. *conformatum corpori*, sic et hic *corpori* legendum puto.

(84) Ita ut possit secundum operationem virtutis suæ. Hæc neque cum Græco Apostoli textu, neque cum Italica versione, neque cum Vulgata nostra consentiunt.

(85) Quod et humiliatur. Voss. et Grab., *quæ pro quod*.

(86) Μετασχηματισμός. Hæc rursus ex Damasceni *Paralleli* edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 495.

θῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο θεὸς, ὁ καὶ δοῦς ἡμῖν ἀβραβῶνα τοῦ πνεύματος: φανερώματα περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγων: οὔτε γὰρ ἡ ψυχὴ θνητὸν, οὔτε τὸ πνεῦμα. Καταπίνεται γὰρ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, ὅτι μηκέτι (88) σὰρξ νεκρά, ἀλλὰ ζῶσα, καὶ ἀφθαρτος μένει, ὑμνοῦσα τὸν εἰς αὐτὸ τοῦτο κατεργασάμενον ἡμᾶς θεόν.

Ut ergo in hoc perficiamur, bene Corinthiis ait: «Glorificate Deum in corpore vestro⁴⁶.» Deus incorruptibilitatis est effector.

4. Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de corpore carnis dicit hæc, manifeste et indubitate, et sine ulla ambiguitate Corinthiis ait: «Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur. Semper enim qui vivimus, in mortem tradimur per Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne mortali nostra⁴⁷.» Et quoniam spiritus complectitur carnem, in eadem Epistola ait: «Quoniam estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus⁴⁸.» Si ergo nunc corda carnalia capacia Spiritus sunt; quid mirum si in resurrectione eam, quæ a Spiritu datur, capient vitam? De qua resurrectione Apostolus in ea, quæ est ad Philippenses, ait: «Conformis morti (90) ejus, si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est a mortuis⁴⁹.» In qua igitur alia mortali carne intelligi potest vita manifestari (91), nisi in hac substantia, quæ et mortificatur propter eam, quæ est ad Deum,

in secunda ad Corinthios: «Ut absorbeatur mortale a vita. Qui autem perficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus⁴⁸;» manifestissime hoc de carne dicens: nec enim anima mortalis (86*), neque spiritus. Absorbetur autem mortale a vita (87), quando et caro jam non mortua (89), sed viva et incorrupta perseveraverit, hymnum dicens Deo, qui in hoc ipsum perficit nos.

in hoc ipsum perficit nos.

A confessionem? Quemadmodum ipse dixit: «Si secundum hominem cum bestiis Ephesi pugnavi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt⁵⁰? Si enim mortui non resurgunt (92), neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testificamur (93), quod suscitavit Christum, quem non suscitavit. Si enim mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est fides vestra: quoniam adhuc estis in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt, in Christo, perierunt. Si in vita hac in Christo sperantes sumus tantum, miserabiliores omnibus sumus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium: quoniam enim per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum⁵¹.»

5. In his igitur omnibus, quemadmodum prædicimus, aut contraria sentientem sibi metipsi Apostolum dicent, quantum ad illud, «Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt⁵²:» aut iterum malignas et extortas cogatur omnium dictorum facere expositiones, ad transvertendam et immutandam sententiam dictorum. Quid enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpretari hoc quod scribit: «Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem⁵³;» et: «Ut vita Jesu manifestetur in carne mortali nostra⁵⁴;» et reliqua omnia, in quibus Apostolus manifeste et clare resurrectionem et incorruptelam carnis prædicat? Cogentur itaque hæc tanta male interpretari, qui unum nolunt bene intelligere.

310 CAPUT XIV.

Nisi caro servanda esset. carnem ejusdem substantiæ cum nostra Verbum non assumpsisset; quapropter nec per ipsum essemus reconciliati.

1. Quoniam autem non adversus ipsam substantiam carnis et sanguinis dixit Apostolus, non possidere (94) regnum Dei, ubique idem Apostolus in

⁴⁶ II Cor. v, 4, 5. ⁴⁷ I Cor. vi, 20. ⁴⁸ II Cor. iv, 10, 11. ⁴⁹ II Cor. iii, 5. ⁵⁰ Philip. iii, 10, 11. ⁵¹ I Cor. xv, 52. ⁵² Ibid., 15 et seqq. ⁵³ Ibid., 50. ⁵⁴ Ibid., 53. ⁵⁵ II Cor. iv, 11.

(86*) *Mortalis.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grabius. Cæteri perperam, *immortalis.*

(87) *Absorbetur autem mortale a vita.* Sic solus Claromont. juxta Græcum. Reliqui corrupte: *absorbetur a mortali vita.*

(88) Ὅτι μηκέτι. Legit interp. ὅτι.

(89) *Jam non mortua.* Jam addo ex Claromont. suffragante Græco textu.

(90) *Conformis morti.* Hic mss. omnes correpti sunt. In Clarom. legitur, *cui honoratus morti*; in Arund. ac Merc. 2, *cooperatus mortis*; et in Voss. pejus, *commemoratur.* Suspicio animum subit, interpretem, vel priores librarios ex vitiosa Scripturæ versione scripsisse, *cooperatus morti*: nam ita habet vetus noster San Germanensis, et Reginus D. Pauli Epistolarum codex. Huic vero spurixæ versioni occasionem dedisse videtur vox *συμμορφιζόμενος*, quam pro *συμμορφούμενος* habent quidam codices, ut Alexandrinus. Nam pro *συμμορφιζόμενος* impru-

D dens quispiam male legens, vel scribens *συμμορφιζόμενος*, verterit, aut vertendi occasionem præbuerit, *cooperatus.* Quam vocem haud intelligentes (nec certe culpa eorum erat) Irenæi scribæ, tam misere deformarunt. Sic conjicio; sed quidquid sit de conjectura, vera Pauli, imo et Irenæi lectio est, *conformis, vel conformatus.*

(91) *Potest vita manifestari, etc.* Hæc sequentia omnia, usque ad tertiam periodum capitis sequentis, sed quoniam ab initio vocalis est, supina scribæ negligentia ommissa sunt in cod. Clarom.

(92) *Resurgunt.* *Resurgent* in Arund. et Merc. 1.

(93) *Testificamur.* Solus Arnadei, quem sequitur Grab. habet, *testificati sumus*; quam quidem veram esse D. Pauli lectionem puto. Sed cum huic repugnet alia Irenæi exemplaria, *testificamur* retinendum esse duxi.

(94). *Possidere.* *Eam* addunt Ottob., Arund., Merc. 2 et Grab.

Domino Jesu Christo (95) usus est carnis et sanguinis nomine; aliquid quidem (96), uti hominem ejus statueret (etenim ipse (97) semetipsum Filium dicebat hominis); aliquid autem, uti salutem carnis nostræ confirmaret. Si enim non haberet caro salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis justorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, cum occidisset fratrem suum: «Vox sanguinis fratris tui clamat ad me⁹⁵.» Et quoniam haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui circa Noe (98) erant: «Etenim vestrum sanguinem (99) animarum vestrarum exquiram illum de manu omnium bestiarum.» Et iterum: «Qui effundet sanguinem hominis, pro sanguine (1) ejus effundetur⁹⁶.» Similiter autem et Dominus bis, qui habebant ejus sanguinem effundere, dicebat: «Exquiretur omnis sanguis justus, qui effunditur super terram, a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachizæ, quem occidistis inter templum et altare; etiam dico vobis, venient omnia ista super generationem istam⁹⁷.» Recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium justorum et prophetarum, in semetipsum futuram iudicans, et exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsum. Non autem exquireretur hoc, nisi et salvari haberet; nec in semetipsum recapitulatus esset hæc Dominus, nisi et ipse caro et sanguis secundum principalem (2) plasmationem factus fuisset, salvans in semetipso in fine illud, quod perierat in principio in Adam.

2. Si autem ob aliam quamdam dispositionem Dominus incarnatus est, et ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipsum recapitu-

⁹⁵ Genes. iv, 10. ⁹⁶ Gen. ix, 5, 6. ⁹⁷ Luc. xi,

(95) *In Domino Jesu Christo.* Id est, ut recte explicat Grab., ubi de Domino Jesu Christo verba fecit.

(96) *Aliquid quidem .. aliquid autem.* Græco more pro, partim quidem... partim autem.

(97) *Ipsa.* Hæc vox addita fuit ex Arund. et Merc. 2.

(98) *Circa Noe.* Arund., in arca Noe.

(99) *Vestrum sanguinem.* Sic Clarom. et Voss. juxta Græcum τῶν Ὁ. Cæteri omittunt vestrum.

(1) *Pro sanguine.* Sanguis pro sanguine est in Eras., Gall. et Feuard.; sed vocem sanguis merito omittunt Clarom., Voss. et Grab., quia nec in nostris τῶν Ὁ edit. legitur, excepta Complutensi in qua habetur: ἀντὶ τοῦ αἵματος ἀνθρώπου, τὸ αὐτοῦ ἐχχυθήσεται. De variis hujus Scripturæ loci lectionibus consulesis doctissimum Cotelerium in notis ad lib. II *Constitut. apost.*, cap. 42.

(2) *Secundum principalem.* Non spernenda doctissimi Grabii conjectura, interpretem hic et paulo post, ἀρχαίαν, primævam, male vertisse, principalem: quippe mox mentio facta primæ plasmationis.

(3) *Se hominem.* Se bene addidit Feuard. ex vet. cod., suffragantibus Clarom. et Voss., perperam vero expunxit Grab., nam de humana natura, quam assumpsit Dominus, sermo est.

(4) *Facta est successio.* Ita vetus Feuardent. cod. cui consentiunt, quoad vocem facta, Clarom. et om. Anglic. At in edit. omnib., facta successio.

latus est se hominem (3); adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim vere primæ plasmationis e limo facta est successio (4). Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam, ab initio ex altera substantia Pater (5) operatus fuisset fieri conspersionem ejus (6). Nunc autem quod fuit, qui perierat, homo, hoc salutare factum est Verbum; per semetipsum eam, quæ esset ad eum, communionem, et exquisitionem salutis ejus efficiens. Quod autem perierat (7), sanguinem et carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmavit hominem; et propter hunc omnis dispositio adventus Domini. Habuit ergo et ipse carnem et sanguinem; non alteram quamdam, sed illam principalem Patris! plasmationem in se recapitulans, exquirens id quod perierat. Et propter hoc Apostolus in Epistola quæ est ad Colossenses ait: «Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici cogitationi ejus (8) in operibus malis, nunc autem reconciliati (9) in corpore carnis ejus, per mortem ejus, exhibere vos sanctos, et castos, et sine crimine (10) in conspectu ejus⁹⁸. In corpore, ait, reconciliati carnis ejus; » hoc quoniam (11) justa caro reconciliavit eam carnem, quæ in peccato detinebatur, et in amicitiam adduxit Deo.

3. Si quis igitur secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, neque inventus est dolus in anima ejus, nos autem peccatores, recte dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino assingit, jam non constabit (12) illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud, quod fuit aliquando in inimicitia (13). Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, jam non illud reconciliatum est Deo, 50; Matth. xxiii, 35. ⁹⁸ Coloss. i, 21, 22.

(5) *Ex altera substantia Pater.* Sic Clarom., Voss. et Grab. Reliqui corrupte, ex altera substantiæ parte, vel partes.

(6) *Conspersionem ejus.* Conspersionem, Græce φύραμα, pro massa dixit interpret; quomodo Vulgatus Bibliorum interp. eandem Græcam vocem reddidit I Cor. vii, ut sitis nova conspersio.

(7) *Perierat.* Feuard. in marg. et Clarom., peribat.

(8) *Inimici cogitationi ejus.* Alii, inimici cogitationis ejus. Porro vox ejus, quam hic habent omnes Irenæi codd., ex versione Italica addita videtur. Nam eam vocem neque Græcus apost. textus, neque Vulgata nostra agnoscunt; et τῆ διαβολῆς, sensu, non ad Deum, sed ad ipsos Colossenses referunt, ut sensus sit: inimici sensu vestro, seu cogitatione in operibus malis. Observandum tamen, quod in vetustissimo nostro cod. San-Germanensi non τῆ διαβολῆς, ut habent omnes alii, sed τῆς διαβολῆς exaratum legatur.

(9) *Reconciliati.* Sic Italica versio. Nostra cum Græco reconciliavit.

(10) *Castos et sine crimine.* Græc., ἀμόμους καὶ ἀνεγκλήτους; quæ Vulgatus interpr. reddidit immaculatos et irreprehensibiles.

(11) *Hoc quoniam.* Alii, id est, quia.

(12) *Jam non constabit.* Feuard. in marg. et Voss., inanis constabit.

(13) *In inimicitia.* In addimus ex Clarom., Voss. et Merc. 2.

quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam, quæ est ad se, communicationem, reconciliavit Dominus hominem Deo Patri; reconcilians nos sibi per corpus carnis suæ, et sanguine suo redimens nos, quemadmodum Apostolus Ephesiis ait: « In quo habuimus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum ⁵⁹. » Et rursus eisdem: « Vos, inquit, qui aliquando eratis longe, facti estis juxta, in sanguine Christi ⁶⁰. » Et iterum: « Inimicitias in carne sua, legem præceptorum decretis evacuans ⁶¹. » Et in omni autem Epistola manifeste testificatur Apostolus, quoniam **311** per carnem Domini nostri et sanguinem ejus nos salvati sumus.

4. Si igitur caro et sanguis sunt, quæ faciunt nobis vitam, non proprie de carne dictum est et sanguinæ, non posse ea possidere regnum Dei; sed de prædictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transvertentes hominem, privant eum vita. Et propter hoc in Epistola quæ est ad Romanos ait: « Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei; neque exhibeatis membra vestra arma injustitiæ peccato; sed exhibete vosmet ipsos Deo, velut a mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo ⁶². » Quibus igitur membris serviebamus peccato, et fructificabamus morti, iisdem ipsis membris servire nos vult justitiæ, ut fructificemus vitæ ⁶³. Memor igitur, dilectissime, quoniam carne Domini nostri redemptus es, et sanguine ejus redhibitus, « et tenens caput, ex quo universum corpus » Ecclesiæ « compaginatam auget ⁶⁴, » hoc est, carnalem adventum Filii Dei, et Deum confitens, et hominem ejus (14) firmiter excipiens, utens etiam his ostensionibus, quæ sunt ex Scripturis, facile evertis, quemadmodum demonstravimus, omnes eas, quæ postea afflictæ sunt, hæreticorum sententias.

CAPUT XV.

Testimoniis Isaiaë et Ezechielis probat resurrectionem, eundemque Deum nos resuscitaturum esse, qui creavit.

1. Quoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem ejus in terram promisit ei secundam generationem, Isaias quidem sic ait: « Resurgent mortui, et surgent qui in monumentis (15), et lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim

⁵⁹ Ephes. i, 7. ⁶⁰ Ibid., 11, 13. ⁶¹ Ibid., 14, 15. ⁶² Rom. vi, 12, 13. ⁶³ Ibid., 21, 22; vii, 5, 6. ⁶⁴ Coloss. ii, 19. ⁶⁵ Isa. xxvi, 19. ⁶⁶ Isa. lxxvi, 13, seqq. ⁶⁷ Isa. lxxv, 22.

(14) *Hominem ejus.* Sic Fenard. in marg., Claromont. et Voss., melius quam alii, *hominem eum.*

(15) *Monumentis.* Sunt, quod addunt editi., expunxi auctoritate Claromont. et Voss., quia nec in LXX exprimitur, licet subintelligatur.

(16) *Ezechiel autem sic.* Editi. addunt *ait ante sic.*

(17) *Eduxit.* Ita cod. Voss. et Grab. juxta LXX, ἐξήγαγε. Cæteri, *duxit.*

(18) *In circuitum in gyro.* Eras., Gallas., Arundel. et Merc., omissis *in circuitum*, habent *in gy-*

A qui a te est, sanitas est eis ⁶⁵. » Et iterum: « Ego vos advocabo, et in Jerusalem advocabimini, et videbitis, et gratulabitur cor vestrum, et ossa vestra quasi herba orientur, et cognoscetur manus Domini his qui colunt eum ⁶⁶. » Et Ezechiel autem sic (16): « Et facta est super me manus Domini, et eduxit (17) me in spiritu Dominus, et posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossibus, et circumduxit me super ea in circuitum in gyro (18), et ecce multa super faciem campi arida valde. Et dixit ad me: Fili hominis, si vivunt ossa hæc? Et dixi: Domine, tu scis, qui fecisti (19) hæc. Et dixit ad me: Prophetare super ossa hæc, et dices eis: Ossa arida, audite sermonem Domini. Hæc dicit Dominus ossibus his: Ecce ego superduco super vos spiritum vitæ, et dabo super vos nervos, et reduco super vos carnem, et extendam super vos cutem, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et cognoscetis quia ego sum Dominus. Et prophetavi, sicut præcepit mihi Dominus. Et factum est cum prophetarem, et ecce terræ motus, et adducebantur ossa unumquodque ad compaginem suam; et vidi, et ecce super ea (20) nervi et carnes nascebantur, et ascendebant super ea cutes desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Ad spiritum propheta, filii hominis, et dic spiritui: Hæc dicit Dominus: A quatuor spiritibus veni, et insuffla in mortuos istos, et vivant. Et prophetavi, quemadmodum præcepit mihi Dominus, et intravit in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt supra pedes suos collectio multa valde ⁶⁷. »

B Et rursus ipse ait: « Hæc dicit Dominus: Ecce ego aperiam monumenta vestra, et educam vos de monumentis vestris, et inducam vos in terram Israel, et cognoscetis quia ego sum Dominus, cum aperiam ego sepulcra vestra, ut reducam (21) de sepulcris populum meum, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et ponam vos in terram vestram, et cognoscetis quia ego Dominus (22). Locutus sum, et faciam, dicit (23) Dominus ⁶⁸. » Demiurgo itaque et hic vivificante corpora nostra (24) mortua, quemadmodum videre adest, et resurrectionem eis repromittente, et de sepulcris et monumentis suscitationem, et incorruptelam donante: « Secundum enim lignum vitæ, ait, dies ipsorum erunt ⁶⁹; » hic solus Deus ostenditur, qui hæc facit, et ipse bonus Pater, benigne vitam donans his, qui ex se non habent vitam.

⁶⁹ Ibid., 21, 22; vii, 5, 6. ⁷⁰ Ibid., 12 et seqq.

(19) *Qui fecisti.* Has voces non agnoscunt nostri τῶν ὄ codd.

(20) *Super ea.* Clarom., Voss. et Merc. 1, *super eam.* Sed repugnant LXX.

(21) *Ut reducam.* Ita Clarom., Arund., Merc. 2 et Grab. juxta LXX, cæteri, *et reducam.*

(22) *Quia ego Dominus.* Clarom., *quoniam ego sum Dominus.*

(23) *Dicit.* Al., *dixit.*

(24) *Corpora nostra.* Sic Clarom. et Arund.; alii, *vestra.*

2. Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, et Patrem quidem suis discipulis; ne scilicet quærerent alterum Deum, præter eum qui plasmaverit hominem, et afflatum vitæ donaverit ei; neque in tantam insaniam procederent, uti super Demiurgum alterum affligerent Patrem. Et ideo reliquos quidem omnes, quibuscunque propter transgressionem eorum eveniebant languores, curabat sermone; quibus et dicebat: « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat ⁷⁰; » manifestans quoniam propter inobedientiæ peccatum subsequuti sunt languores hominibus. Ei autem qui cæcus fuerat a nativitate, jam non per sermonem, sed per operationem præstitit visum; non vane, neque prout evenit hoc faciens, sed ut ostenderet manum Dei, eam quæ ab initio plasmavit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa cæcus natus esset, utrumne sua, an parentum culpa? ait: « Nec hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur (25) opera Dei in ipso ⁷¹. » Opera autem Dei plasmatio est hominis. Hanc enim (26) per operationem (27) fecit, quemadmodum Scriptura ait: « Et sumpsit Dominus limum de terra, et plasmavit hominem ⁷². » Quapropter et Dominus exspuit in terram, et **312** fecit lutum, et superlinxit illud oculis; ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est, et manum Dei manifestans his qui intelligere possint (28), per quam e limo plasmatus est homo. Quod enim in ventre plasmare (29) prætermisit artifex Verbum, hoc in manifesto adimplevit; uti manifestarentur opera Dei in ipso, nec jam alteram requireremus manum, per quam plasmatus est homo, neque alterum Patrem; scientes quoniam quæ plasmavit nos initio, et plasmavit in ventre manus Dei, hæc in novissimis temporibus perditos exquisivit nos, suam lucrificans, et super humeros assumens ovem perditam, et cum gratulatione in cohortem restituens vitæ.

3. Quoniam autem (30) in ventre plasmavit nos Verbum Dei, ait Jeremiæ: « Priusquam plasmarem te in utero, novi te, et priusquam exires (31) de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te ⁷³ (32). Sed et Paulus similiter ait: « Quando autem complacuit ei, qui me segregavit ex utero

A matris meæ, uti evangelizarem eum in gentibus ⁷⁴. » Cum ergo in ventre a Verbo plasmemur, idipsum Verbum ei, qui a nativitate cæcus fuerat, formavit visionem; eum, qui in abscondito plasmator noster est, in manifesto ostendens, quoniam ipsum Verbum manifestum hominibus factum fuerat; et antiquam plasmationem Adæ disserens, et quomodo factus est, et per quam plasmatus est manum, ex parte totum ostendens. Qui enim visionem formavit Dominus, hic est qui universum hominem formavit (33), voluntati Patris deserviens. Et quoniam in illa plasmatione, quæ secundum Adam fuit (34), in transgressionem factus homo (35) indigebat lavacro regenerationis; postquam linxit lutum super oculos ejus, dixit ei: « Vade in Siloam, et lavare ⁷⁵; » simul et plasmationem, et eam quæ est per lavacrum regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, ut et suum cognosceret plasmatorem, et disceret homo eum qui donavit ei vitam.

4. Excident itaque et hi qui a Valentino sunt, dicentes, non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed a fluida materia et effusa. Ex qua enim terra Dominus (36) ei formavit oculos, ex hac manifestum est quoniam et ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat, aliunde quidem oculos, aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse: quemadmodum nec consequens est, alterum quidem corpus, alterum vero plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmavit Adam, cum quo et loquebatur Pater: « Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram ⁷⁶; » in novissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus, ei qui ab Adam cæcus erat, formavit visionem. Et propter hoc Scriptura significans quod futurum erat, ait, abscondito Adam propter inobedientiam, Dominum venisse vespere ad eum, et evocasse eum, et dixisse ei: « Ubi es ⁷⁷? » Hoc est, quoniam in novissimis temporibus idipsum venit Verbum Dei advocare hominem, commemorans eum (37) opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino. Quemadmodum enim tunc ad Adam vespere locutus est exquirens illum Deus; sic in novissimis temporibus per eandem vocem visitavit D exquirens genus ejus.

⁷⁰ Joan. v, 14. ⁷¹ Joan. ix, 3. ⁷² Gen. ii, 7. ⁷³ Jerem. i, 5. ⁷⁴ Galat. i, 15, 16. ⁷⁵ Joan. ix, 7. ⁷⁶ Genes. i, 26. ⁷⁷ Genes. iii, 9.

(25) Manifestentur. Eras. et Gallas., manifestantur.

(26) Hanc enim. Scil. plasmationem.

(27) Per operationem. Sic Clarom., Voss. et Grab., cæteri male omittunt per.

(28) Manifestans ... possint. Al., ostendens ... possunt.

(29) Quod enim in ventre plasmare. Ita recte Claromont. et vet. Feuard. cod. cum edit. Oxon. In reliquis exemplaribus perperam: quod enim in veteri plasmate, vel, invenit replasmare. Nam de oculis sermo est, quibus ab utero matris orbatus fuerat cæcus natus; quos proinde in ventre plasmare prætermiserat artifex Verbum; quod et sequentia satis declarant.

(30) Quoniam autem. Al., qui autem.

(31) Exires. Edit., progredieris.

(32) Posui te. Eras., Gallas. et Feuard., dedi te.

(33) Formavit. Edit., plasmavit.

(34) Secundum Adam fuit. Ita Feuard. in marg., Clarom. et Voss.; alii male, secundum hominem fuit.

(35) Factus homo. Eras., Gallas. et Feuard. perperam, factus est homo.

(36) Dominus. Ita Clarom. et Voss. et Grab., melius quam alii, Deus; quia de Jesu Christo hic agitur.

(37) Recommemorans eum. (Id est, in mentem ei revocans.) Ita Clarom. melius quam alii, commemorans in eo.

CAPUT XVI.

Cum in terram corpora nostra revertantur, sequitur ea inde substantiam habere. Item Verbi adventu clarius in nobis imago Dei apparuit.

1. Et quoniam ex hac quæ secundum nos est terra, plasmatio fuit Adæ, Scriptura dicit dixisse Deum ei: « In sudore vultus tui manducabis panem tuum, quoadusque convertaris in terram, ex qua sumptus es ⁷⁸. » Si igitur in aliquam alteram terram revertuntur post mortem corpora nostra, consequens est ea inde et substantiam habere. Si vero in hanc ipsam, manifestum est, quoniam, et ex hac plasma eis factum est (38); quomodo et Dominus fecit manifestum, ex hac eadem oculos (39) formans. Et manu itaque vere liquido (40) ostensa Dei, per quam plasmatus est quidem Adam, plasmati autem sumus et nos; et cum sit unus et idem Pater, cujus vox ab initio usque ad finem adest plasmati suo; et substantia plasmatis nostri per Evangelium ostensa manifeste (41), jam non oportet quærere alium Patrem præter hunc; neque aliam substantiam plasmationis nostræ, præter prædictam et ostensam a Domino; neque alteram manum Dei præter hanc, quæ ab initio usque in finem format nos, et coaptat in vitam, et adest plasmati suo, et perficit illud secundum imaginem et similitudinem Dei (42).

2. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini, et hominem sibimetipsi assimilans, ut per eam quæ est ad Filium similitudinem, **313** pretiosus homo fiat Patri.

Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις (43) ἐλέγετο μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐδείκνυτο δέ. Ἐπι γὰρ ἀόρατος ἦν ὁ Λόγος, οὗ κατ' εἰκόνα ὁ ἄνθρωπος ἐγεγόνει. Διὰ τοῦτο δὴ καὶ τὴν ὁμοίωσιν ῥαδίως ἀπέβαλεν. Ὁ-

In præteritis enim temporibus, dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim invisibile erat Verbum, cujus secundum imaginem homo factus fuerat

Α πότε δὲ σὰρξ ἐγένετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐπεκύρωσε· καὶ γὰρ (καὶ) τὴν εἰκόνα ἐδείξεν ἀληθῶς, αὐτὸς τοῦτο γενόμενος, ὅπερ ἦν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· καὶ τὴν ὁμοίωσιν βεβαίως κατέστησε, συνεξομοιώσας τὸν ἄνθρωπον τῷ ἀοράτῳ Πατρὶ. . . . .

(44). Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque confirmavit; et imaginem enim ostendit veram (45), ipse hoc fiens, quod erat imago ejus; et similitudinem firmans (46) restituit, consimilem faciens hominem invisibili Patri per visibile Verbum.

3. Et non solum autem per ea quæ prædicta sunt, et Patrem, et semetipsum manifestavit Dominus, sed etiam per ipsam passionem. Dissolvens enim eam, quæ ab initio in ligno facta fuerat, hominis inobedientiam, « obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis ⁷⁹; » eam quæ in ligno facta fuerat inobedientiam, per eam quæ in ligno fuerat obedientiam sanans. Non autem per eandem venisset exsolvere eam, quæ fuerat erga plasmatorem nostrum inobedientiam, si alterum annuntiabat Patrem. Quoniam autem per hæc, per quæ non audivimus Deum (47), et non credidimus ejus verbo, per hæc eadem obedientiam introduxit, et eam quæ esset erga verbum ejus assensionem (48), per quæ (49) manifeste ipsum ostendit Deum, quem ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ (50) Ἰδὼν προσεκόψαμεν, μὴ ποιήσαντες αὐτοῦ τὴν ἐντολήν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ Ἰδὼν ἀποκατηλλάγημεν, ὑπήκοοι μέχρι θανάτου γενόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ἄλλωτινὶ ἤμεν ὀφείλεται, ἀλλ' ἡ ἐκείνω, οὗ καὶ τὴν ἐντολήν παρέβημεν ἀπ' ἀρχῆς.

in primo quidem Adam offendimus, non facientes ejus præceptum; in secundo autem Adam reconciliati sumus, obediens usque ad mortem facti. Neque enim alteri cuidam eramus debitores, sed illi, cujus et præceptum transgressi fueramus ab initio.

CAPUT XVII.

Deus et Dominus, Pater et creator universorum,

⁷⁸ Genes. iii, 19. ⁷⁹ Philip. ii.

(38) *Plasma eis factum est.* Ita Clarom.; cæteri omnes: *plasmatio ei facta est*; vitiose quidem quoad vocem *ei*; de corporibus enim, non de Adamo sermo est.

(39) *Oculos.* Ei perperam additum a Feuarden. expunxi auctoritate Eras., Gallas., Clarom., Arund. et Merc. 2.

(40) *Vere liquido.* Sic Claromont., Voss. et Grab. Cætera exemplaria corrupta sunt: nam pro *vere liquido* Eras. et Gallas. editt. habent, *reliqua*; Merc. 2 codd., *reliqua vel*; ms. Arund., *reliqua vere*; denique Feuarden. edit., *reliqua vere aliquando*.

(41) *Substantia ... ostensa manifeste.* Sic iterum Clarom. In Voss. et Grab., *substantia ... ostensa est manifeste*: ubi male additum verbum est. Cæteri pejus, *substantiam ... ostendens manifeste*.

(42) *Similitudinem Dei.* Eras., Gallas. et Feuarden. vitiose, et repugnantibus omnibus fere mss., *similitudinem suam Dei*.

(43) *Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις.* Hæc ex Damasceni *Parallelis* vulgavit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 480.

(44) *Factus fuerat.* *Factus* deest in Eras. et Gallas.

(45) *Veram.* In Græco *vere*.

(46) *Firmans.* Græc., *firmiter*.

(47) *Audivimus Deum.* Sic vetus Feuarden. cod., Voss. et Claromont.; cæteri, *obedivimus Deo*.

(48) *Assensionem.* Eras., Gallas., Feuarden., Arundel. et Merc. 2 perperam, *ostensionem*.

(49) *Per quæ.* Feuarden. in marg. et Voss., *per quem*. Mallem *perquam*, una voce. At *per quæ*, saltem accipias necesse est pro *per hæc*, ne suspensus maneat sensus.

(50) *Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ.* Ultima hujus et prima sequentis capituli verba iterum e Damasceni *Parallelis* eruit modo laudatus Halloixius.

unicus et solus est, qui nos in Christo dilexit, præcepta dedit, et remisit nobis peccata: cujus Filium et Verbum sese Christus probavit, cum peccata condonaret.

1. Ἔστι δὲ οὗτος ὁ Δημιουργός, ὁ κατὰ μὲν τὴν ἀγάπην Πατὴρ, κατὰ δὲ τὴν δύναμιν Κύριος, κατὰ δὲ τὴν σοφίαν ποιητὴς καὶ πλάστης ἡμῶν.

1. Est autem hic Demiurgus, qui secundum dilectionem quidem, Pater est; secundum autem virtutem, Dominus; secundum autem sapientiam, factor et plasmator noster: cujus et præceptum transgredientes, inimici facti sumus ejus. Et propter hoc in novissimis temporibus, in amicitiam restituit nos Dominus per suam incarnationem, « mediator Dei et hominum⁸⁰ » factus; propitiatus quidem pro nobis Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inobedientiam per suam obedientiam consolatus; nobis autem donans eam, quæ est ad factorem nostrum, conversationem et subjectionem. Quapropter et in oratione dicere nos docuit: « Et remitte nobis debita nostra⁸¹; » utique quoniam hic est Pater noster, cujus eramus debitores, transgressi ejus præceptum. Quis autem est hic? Utrumne incognitus aliquis, et nulli nunquam (51) præceptum dans Pater? An vero qui a Scripturis prædicatur Deus, cui et debitores eramus, transgressi ejus præceptum? Datum est autem præceptum homini per Verbum: « Audivit enim Adam, ait, vocem Domini Dei⁸². » Bene igitur Verbum ejus ad hominem dicit: « Remittuntur tibi peccata⁸³; » idem ille, in quem peccaveramus in initio, remissionem peccatorum in fine donans. Aut si alterius quidem transgressi sumus præceptum, alius autem erat qui dixit: « Remittuntur tibi peccata tua; » neque bonus, neque verax, neque justus est hujusmodi. Quomodo enim bonus, qui non ex suis donat? Aut quomodo justus, qui aliena rapit? Quomodo autem vere (52) remissa sunt peccata, nisi ille ipse, in quem peccavimus, donavit remissionem, « per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos⁸⁴ » per Filium suum?

2. Quapropter et curato paralytico, « Videntes, inquit, populi clarificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus⁸⁵. » Quem igitur Deum clarificaverunt circumstantes populi? Nunquidnam

⁸⁰ I Tim. II, 5. ⁸¹ Matth. VI, 12. ⁸² Gen. III, 8, 10. ⁸³ Matth. IX, 2. ⁸⁴ Luc. I, 78. ⁸⁵ Matth. IX, 8. ⁸⁶ Matth. IX, 6. ⁸⁷ Psal. XXXI, 1, 2. ⁸⁸ Coloss. II, 14.

(51) Nulli nunquam. In Arund., nulli, inquam, quæ recentioris ejuspiam emendatio esse videtur, cui displicuit duplex negatio, Græcorum more.

(52) Vere. Eras., Gallas. et Feuard., recte, quod minus placet.

(53) Initio tunc. Ita Clarom.; in Voss., initio tum; in vet. Feuard. cod., initio tamen; in reliquis, in totum.

(54) A lege et prophetis. Sic omnes fere mss. At Eras., Gallas. et Feuard., in lege a prophetis.

(55) In sensu. Id est, ut recte explicat Grab., sensibiliter, manifeste, etc.

(56) Qui est. Ita vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss. Alii perperam, a quo; Feuard. vero pro more,

A ab hæreticis inventum, incognitum Patrem? Et quomodo eum, qui initio tunc (53) non cognoscebatur ab eis, glorificabant? Manifestum est ergo, quoniam eum, qui a lege et 314 prophetis (54) prædicatus est Deus, glorificabant Israelitæ, qui et est Pater Domini nostri: et propter hoc docebat homines in sensu (55) per ea signa, quæ faciebat, dare gloriam Deo. Si autem ab altero quidem Patre ipse venisset, alterum autem Patrem glorificabant homines videntes ejus virtutes; ingratos eos in eum Patrem, qui miserat curationem, efficiebat. Sed quoniam ab eo, qui est (56) Deus, unigenitus Filius venerat ad salutem hominum, et incredulos per eas quas faciebat virtutes, provocabat dare gloriam Patri; et non recipientibus adventum Filii ejus, et propter hoc non credentibus, quæ ab eo fiebat remissioni, Pharisæis dicebat: « Ut sciatis quoniam potestatem habet Filius hominis remittere peccata⁸⁶; » et hoc cum dixisset, jussit paralyticum hominem tollere grabatum, super quem jacebat (57), et ire in domum suam: per hoc quod efficit (58), confundens incredulos, et significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo præcepta, quæ supergressus est, et factus est peccator; ex peccatis enim paralysis subsecuta est.

3. Peccata igitur remittens, hominem quidem curavit, semetipsum autem manifeste ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus; remittebat autem hæc Dominus, et curabat homines: manifestum, quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, a Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens, quoniam homo, et quoniam Deus (59): ut quomodo (60) homo compassus est nobis, tanquam Deus misereatur nostri, et remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo. Et propter hoc David prædixit: « Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus homo, cui non imputavit Dominus peccatum⁸⁷, » eam, quæ per adventum ejus est, remissionem præmonstrans, per quam « delevit chirographum » debiti nostri (61), « et affixit illud cruci⁸⁸: » uti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem.

D 4. Hoc et per alios quidem multos, jam autem et

haud certe probando, utranque lectionem jungens, cæteris pejus scripsit: qui est, a quo.

(57) Super quem jacebat. Unicam vocem suam, loco istarum, habent Merc. 2 codd.

(58) Per hoc quod efficit. Sic Clarom. et Voss., quibus quoad vocem quod consentiunt Arundel. et Merc. 1. Alii male, propter hoc quidem efficit.

(59) Quoniam homo, et quoniam Deus. Alii, quomodo homo, et quomodo Deus.

(60) Ut quomodo. Eras., Gallas. et Feuard., et quomodo.

(61) Debiti nostri. Sic Clarom., Arundel. et vetus Feuard. cod. Cæteri perperam debita nostra.

per Eliseum prophetam significanter ostensum est. Cum enim hi, qui cum illo erant, prophetae (62) conciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, et ferrum excussum de securi cecidisset in Jordanem, et non inveniretur ab ipsis, veniens autem Eliseus in ipsum locum, cum didicisset quid esset factum, lignum in aquam misit; hoc autem cum fecisset, supernatavit ferrum securis, et de superficie aquae sumpserunt illud, qui ante amiserant ⁸⁹ :

δι' ἔργου (63) ἔδειξεν ὁ προφήτης, ὅτι τὸν στερεὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὃν... ἀμελῶς ἀποβαλόντες οὐχ' ἠύρισκομεν, ἀποληφόμεθα πάλιν διὰ τῆς τοῦ ξύλου οἰκονομίας. Ὅτι δὲ ἀξίνη ἔοικεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής φησι περὶ αὐτοῦ : « Ἦδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. » Ἰερεμίας δὲ ὁμοίως φησὶν : « Ὁ λόγος Κυρίου ὡς πέλεκυς κόπτων πέτραν. » Τοῦτον οὖν κεκρυμμένον ἀφ' ἡμῶν, ἡ τοῦ ξύλου ἐφανέρωσεν, ὡς προέφαμεν, οἰκονομία. Ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ἀπεβάλομεν αὐτὸν, διὰ ξύλου πάλιν φανερὸν τοῖς πᾶσιν ἐγένετο, ἐπιδεικνύων τὸ μῆκος, καὶ ὕψος, καὶ βάθος, καὶ πλάτος ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὡς ἔφη τις τῶν προβεβηκότων, διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν, τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα Θεὸν συνάγων. Δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες, ὅτι καὶ δύο λαοὶ διασπαρμένοι εἰς τὰ πέρατα

per operationem ostendente propheta, quod firmum verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inveniebamus, recepturi essemus iterum per ligni dispositionem. Quoniam autem securi similis est verbum Dei (64), Joannes Baptista ait de eo : « Jam autem securis ad radicem arborum posita est ⁹⁰. » Et Jeremias autem similiter ait : « Verbum Domini, quemadmodum bipennis cædens petram ⁹¹. » Hoc ergo verbum absconditum a nobis manifestavit (65), quemadmodum prædiximus, ligni dispositio. Quoniam enim per lignum amisimus illud, per lignum iterum manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem, et longitudinem, et latitudinem (66) in se; et quemadmodum dixit quidam de senioribus, per extensionem manuum, duos populos ad unum

τῆς γῆς· μία δὲ μέση θεὸν congregans. Duæ κεφαλῆ, ὅτι εἰς ὁ Θεός, ὁ quidem manus, quia et ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῶν. ἄνεσ terræ; unum autem medium caput, quoniam et unus Deus super omnes et per omnes, et in omnibus nobis.

315 CAPUT XVIII.

Creaturas universas, quibus Deus Pater et ejus Verbum utuntur, sua propria virtute et sapientia condiderunt; non ex labe, aut ignorantia: alias nunquam carnem assumpsisset Dei Filius, qui omnem a Patre potestatem accepit.

1. Et talem vel tantam dispositionem non per alienas, sed per suas efficiebat conditiones (67): neque per ea quæ ex ignorantia et labe facta sunt, sed per ea quæ ex sapientia et virtute Patris ejus substantiam habuerunt. Neque enim iniquus, ut aliena concupiscat; neque indigens, ut non per sua propria suis propriis efficiat vitam, sua utens conditione ad hominis salutem. Neque enim portasset illum conditio, si quod ignorantia et labis erat, emisit (67*). Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus: et ipsi autem hæretici crucifixum confitentur. Quomodo igitur ignorantia et labis emissio eum, qui contineat universorum agnitionem, et sit verus, et perfectus, portare potuit? Aut quomodo ea, quæ absconsa est a Patre, et multum separata conditio, portavit ejus Verbum? Si autem et ab angelis hæc facta est, sive ignorantibus eum, qui super omnia est Deus, sive scientibus; cum dixerit Dominus: « Quoniam ego in Patre, et Pater in me est ⁹²; » quomodo Patrem et Filium simul fabricatio angelorum portare sustinuit? Quomodo autem ea, quæ extra Pleroma est, conditio cepit eum, qui continet universum Pleroma? Cum igitur hæc omnia impossibilia sint, et probationem non habeant; illud solum verum est Ecclesiae præconium, quoniam propria conditio, quæ ex virtute, et arte, et sapientia Dei subsistit (68), portavit eum (69) (quæ quidem secundum invisibilitatem a

⁸⁹ IV Reg. vi, 4 et seqq. ⁹⁰ Matth. iii, 10. ⁹¹ Jerem. xxiii, 29. ⁹² Joan. xiv, 11.

(62) *Hi... prophetæ.* Duas istas voces a Grab. ad Dilitas, priorem ex Voss., posteriorem ex Arundel. habet cod. Clarom.

(63) *Δι' ἔργου.* Græca hæc Irenæi verba descripta leguntur in Catena ms. in libros Regum, num. 211 bibliothecæ olim Seguerianæ, nunc Coislinianæ, quam diutius clausam, magno reipublicæ litterariæ bono, eruditus omnibus reseravit illustrissimus ac litterarum studiosissimus D. D. de Coislin, episcopus Mettensis. Jam ediderat Combefisius ex cod. 2433 bibliothecæ Regiæ, in quo exstant, sed mutila et imperfecta. Quæ hic exhibentur, integra sunt, et accuratius Latinis respondent, ut conferenti patebit.

(64) *Securi similis est verbum Dei.* Ita Voss., Clarom. et Grab., juxta Græcum. Alii perperam, *securis similis est verbo Dei.*

(65) *Manifestavit.* In Eras., Gallas. et Feuuard. vitiose, *per lignum manifestavit.*

(66) *Et latitudinem.* Ad. ex Græc., et profunditatem.

(67) *Conditiones.* Id est *res creatas.*

(67*) *Si quod ignorantia et labis erat, emisit.* Sic melioris notæ codd., vetus Feuuard., Voss. et Clarom. (nisi quod in hoc, negligentia scribæ, desit quod). Cæteri, *si ignorantia et labis esset emissio*; quæ recentioris cujuscumque emendatio esse videtur, prioris lectionis sensum haud satis intelligentis. Hic tamen obscurus non est. Si, inquit Irenæus, Verbum Patris nihil proprie condidit, *sed quod ignorantia et labis erat*, id est quod ex ignorantia et labe jam ortum erat, simpliciter *emisit*; non igitur portasset illum propria conditio, seu res a se condita. Jam tamen a nobis demonstratum est, Verbum Dei incarnatum ligo suspensum fuisse. Quomodo igitur id quod ab ignorantia et labe tum primum emissum est, portare potuit eum qui contineat universorum agnitionem? etc.

(68) *Subsistit.* Al., *substitit.*

(69) *Portavit eum.* Voss. et Feuuard. edit. ex vet. cod. male, *portavit Ecclesiam.*

Patre portatur, secundum visibilitatem (70) autem e contrario portat ejus Verbum); et hoc est Verbum (71).

2. Pater enim conditionem simul et Verbum suum portans, et Verbum portatum a Patre, præstat Spiritum omnibus, quemadmodum vult Pater: quibusdam quidem secundum conditionem (72), quod est factum; quibusdam autem secundum adoptionem, quod est ex Deo, quod est generatio. Et sic unus Deus Pater ostenditur, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus. Super omnia quidem Pater, et ipse est caput Christi: per omnia autem Verbum, et ipse est caput Ecclesiæ: in omnibus autem nobis Spiritus, et ipse est aqua viva⁹³, quam præstat Dominus in se recte credentibus, et diligentibus se, et scientibus, quia « unus Pater, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus nobis⁹⁴. » Testimonium perhibet his et Joannes Domini discipulus, in Evangelio dicens sic: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁹⁵. » Deinde de ipso Verbo dixit: « In hoc mundo (73) erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus⁹⁶. » Et iterum significans ejus secundum hominem dispensationem (74), dixit: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Et iterum intulit: « Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a

⁹³ Joan. vii, 38, 39. ⁹⁴ Ephes. iv, 6. ⁹⁵ Joan. i, 1 et seqq. ⁹⁶ Ibid., 10 et seqq. ⁹⁷ Ibid., 14. ⁹⁸ Deuter. xxviii, 56.

(70) *Visibilitatem*. Eras., Gallas., Clarom., Arundel. et Merc. 2, *visibile*.

(71) *Verbum*. Sic Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Merc. 2, quod ab editoribus minus intellectum, fuit commutatum (non sine vitiosa ταυτολογία) in *verum*. Intelligi tamen facile poterit, si quæ quidem . . . . portat ejus Verbum, parenthesi inclusis, hoc comma, et hoc est Verbum, referatur ad portavit eum.

(72) *Quibusdam quidem secundum conditionem*. Quod est conditionis, additur in editt., sed expunxi auctoritate veteris Feuard. cod., Voss. ac Clarom. (qui tamen pro *secundum conditionem*, vitio scribæ habet, *secundum conditionis*). Id enim a quopiam additum videtur, harum vocum, *secundum conditionem* explicandarum causa. Quod vero Grab. legi debere putat, ex eo quod in sequenti colo habeatur, *quod est ex Deo*, nihil est. Istud enim, *quod est ex Deo*, non opponitur τῷ *quod est conditionis*; sed τῷ *quod est factum*. Hic igitur subobscuri istius loci sensus: Verbum præstat spiritum omnibus, quemadmodum vult Pater, sed non eundem. Aliis quidem præstat spiritum *secundum conditionem*, id est Spiritum qui rebus creatis viventibus conveniat, allatum scilicet vitæ, ut loquitur cap. 12, quod quidem Spiritus genus *temporale* cum sit, *factum est*, seu *factura est*, ut ibidem ait; aliis vero præstat Spiritum adoptionis, seu Spiritum vivificantem, qui congruat adoptioni, et per quem spirituales efficiantur homines; qui Spiritus sempiternus

A Patre, plenum gratia et veritate⁹⁷. » Manifeste ostendens audire volentibus, id est aures habentibus, quoniam unus Deus Pater super omnes, et unum Verbum Dei (75), quod per omnes (76), per quem omnia facta sunt; et quoniam hic mundus proprius ipsius, et per ipsum factus est voluntate Patris, et non per angelos; neque per apostasiam, et defectionem, et ignorantiam; neque per virtutem aliquam Prunici, quam et Matrem appellant quidam; neque per alium quemdam mundi factorem ignorantem Patrem.

3. Mundi enim factor vere Verbum Dei est: hic autem est Dominus noster, qui in novissimis temporibus homo factus est, in hoc mundo existens, et secundum invisibilitatem continet quæ facta sunt omnia, et in universa conditione infixus, quoniam Verbum Dei gubernans et disponens omnia; et propter hoc in sua **316** invisibiliter venit (77), et caro factum est (78), et pependit super lignum, uti universa in semetipsum recapituletur. « Et sui proprii illum non receperunt » homines, quemadmodum Moyses hoc ipsum manifestavit in populo: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitæ tuæ⁹⁸ (79). » Qui igitur non receperunt illum, non acceperunt vitam. « Quotquot autem receperunt illum, dedit illis potestatem filios Dei fieri. » Ipse est enim qui universorum (80) potestatem habet a Patre, quoniam (81) Verbum Dei, et homo verus, invisibilibus quidem participans rationabiliter, et sensuabiliter (82) legem statuens, universa quæque in suo perseverare ordine; super visibilia autem et humana regnans manifeste, et omnibus dignum superducens justum iudicium:

cum sit, et semper perseverans, ex Deo est, seu ex Dei substantia procedit; et hic est *generatio*, id est novæ generationis auctor et causa. Vide citatum cap. 12.

(73) *In hoc mundo*. Sic omnes mss., at Eras., Gallas. et Feuard. omittunt *hoc*.

(74) *Dispensationem*. In Merc. 2, *dispositionem*, nec male, sic enim οὐκ νομοτάς sæpe vertit interpr.

(75) *Unum Verbum Dei*. In Clarom., *unum Verbum Deus*.

(76) *Quod per omnes*. Sic Clarom., Voss., Arundel et Grab. Cæteri perverso ordine, *per quod omnes*: quilibet enim videt Irenæum respicere ad verba Apostoli Ephes. iv, 6.

(77) *Invisibiliter venit*. In Eras. et Gallas. male, *invisibiliter p̄dnit*. Sed legendum, *visibiliter venit*.

(78) *Factum est*. Verbum perperam additur in Eras., Gallas. et Feuard. editt.

(79) *Et non credes vitæ tuæ*. In Voss., *et non credes te vitæ tuæ*. Hoc vero comma, quod etiam allegatur a Tertull. lib. *advers. Jud.* cap. 11; Cypriano lib. ii *Testim.*, cap. 20; Lactantio lib. iv, cap. 18; August. lib. xvi *contr. Faust.*, cap. 22, et aliis, in hodiernis LXX editt. desideratur.

(80) *Universorum*. Eras., Gallas. et Merc. 2, *universam*.

(81) *Quoniam*. (In Feuard. marg. et Voss., *quomodo*.) Pro *quatenus*, in *quantum*.

(82) *Sensuabiliter*. Ita Clarom. et Arund.; cæteri, *sensibiliter*. Porro *sensuabiliter* hic accipio pro in-

quemadmodum et David manifeste significans, ait: « Deus noster manifeste veniet, et non tacebit ⁹⁰. » Deinde et quod ab eo superinducitur iudicium manifestavit, dicens: « Ignis in conspectu ejus (83) ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida. Advocabit (84) cœlum desursum, et terram discernere populum suum ¹. »

CAPUT XIX.

Cum Eva inobediens et prævaricatrice comparatur B. Virgo Maria, illius advocata; referunturque variae et dissidentes hæreses.

1. Manifeste itaque in sua propria venientem Dominum (85), et sua propria eum bajulante (86) conditione, quæ bajulatur ab ipso, et recapitulationem ejus, quæ in ligno fuit inobedientiæ, per eam B quæ in ligno est obedientiam, facientem, et seductionem illam solutam, qua seducta est male illa, quæ jam viro destinata erat virgo Eva, per veritatem evangelizata est bene ab angelo jam sub viro Virgo Maria. Quemadmodum enim illa per angeli sermonem seducta est, ut effugeret Deum, prævaricata verbum ejus; ita et hæc per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum, obediens ejus verbo. Et si ea inobedierat Deo; sed hæc suasa est (87) obedire Deo, uti virginis Evæ Virgo Maria fieret advocata. Et quemadmodum astrictum est (88) morti genus humanum per Virginem, salvatur (89) per Virginem: æqua lance disposita, virginalis inobedientia (90), per virginalem obedientiam

⁹⁰ Psal. XLIX, 3, 4. ¹ Ibid.

telligibiliter, intellectualiter, quod intelligentia sola C percipi possit; Græce νοερωσ, vel νοητωσ. Νοῦν enim sensum sæpe vertit interpret.

(85) *Ejus.* Eras., Gallas., Arund. et Merc. 1, suo.

(84) *Advocabit.* Sic, juxta sacros codices, vetus Feuard. cod. et Grabius. Reliqui, *advocavit.*

(85) *Venientem Dominum.* Sic mss. At Eras., Gallas. et Feuarden. habent, *veniente Domino*, et omnes dictiones quæ in omnibus pene mss. leguntur in accusativis, illi legunt per ablativos absolutos.

(86) *Bajulante.* Ita Claromont., Arund., Ottob., Merc. 2, cum Eras., Gallas. et Feuarden., melius quam alii cum Grabio, *bajulantem*. Si enim accusativus hic esset adhibendus, legi deberet *bajulatum*; alias pervertitur sensus.

(87) *Et si ea inobedierat Deo: sed hæc suasa est.* In editt. et recentioribus mss. legitur: *et sicut illa seducta est, ut effugeret Deum; sic hæc suasa est.* At antiquiores mss., scilicet vet. Feuarden. cod., Clarom. et Voss. habent: *et si eum obaudierat Deo, sed hæc suasa est.* Ex qua corrupta lectione veram erui, levissima facta mutatione, quam in textu exprimere non dubitavi; persuasissimum habens, particulam in verbo *obaudierat* præfixam, a negligentibus et imperitis scribis male lectam, et a verbo perperam avulsam, commutatam esse in *m*, et cum præced. voce (in qua et ipsa paulo latius diductis litteræ *a* ductibus, lectum *u*) junctam: inde factum *eum*. Exempla ejusmodi corruptionis non raro occurrunt in ms. Clarom. et aliis. Nec dubitem quin posteriores scribæ, imo et forte primi editores, corruptam trium prædictorum codd. lectionem præ oculis haberent; quam cum emendare non possent, maluerunt (non certe sine ταυτολογίας crimine) partem præcedentis periodi resumere, ut

tiam. Adhuc enim protoplasii peccatum per corruptionem primogeniti emendationem accipiens (91), et serpentis prudentia devicta in columbæ simplicitate (92), vinculis autem illis resolutis (93), per quæ alligati eramus morti.

2. Indocti omnes hæretici, et ignorantes dispositiones Dei, et inscii ejus, quæ est secundum hominem, dispositionis (94), quippe cæcutientes circa veritatem, ipsi suæ contradicunt saluti: alii quidem alterum introducentes, præter Demiurgum, Patrem; alii autem ab angelis quibusdam dicentes factum esse mundum et substantiam ejus; alii quidam (95) porro (96) et longe separatam ab eo, qui est secundum ipsos Patre, a semetipsa floruisse, et esse ex se natam (97); alii autem in his quæ continentur a Patre, de labe et ignorantia substantiam habuisse; alii autem manifestum adventum Domini contemnunt, incarnationem ejus non recipientes; alii autem rursus ignorantes Virginis dispensationem, ex Joseph dicunt eum generatum; et quidam quidem neque animam (98), neque corpus recipere posse dicunt æternam vitam, sed tantum hominem interiorem. Esse autem hunc eum, qui in eis sit sensus, volunt, quem et solum ascendere ad perfectum deccant; alii autem animam salvata, non participari corpus ipsorum eam quæ est a Deo salutem (99), quemadmodum in primo diximus libro. In quo et argumenta eorum omnium enarravimus, et invalidum ipsorum et inconstabile in secundo ostendimus.

sensum complerent. Porro *inobedierat*, accipiendum pro *non obedierat*.

(88) *Astrictum est.* Mirum in codd. Clarom., Voss. et Merc. 2 legi *astricta est*; forte quod scribæ litteram *u*, nullo abbreviationis signo notatam, male confuderint cum *a*. Neque enim cum Grabio crediderim interpretem attendentem ad genus Græcæ vocis ἀσθρωπότης, scripsisse *astricta*. Adde quod Augustinus, qui totam hanc citat periodum lib. 1 contra Julian., cap. 3, legat *astrictum*.

(89) *Salvatur.* Ita vet. Feuarden. cod., Clarom., Voss. et Grab., una cum August. cit. In Merc. 1, *solvitur*; in aliis, *solvatur*.

(90) *Virginalis inobedientia.* Eras. et Gallas., *inobedientiæ*.

(91) *Peccatum... accipiens.* August., *peccato... accipiente*.

(92) *In columbæ simplicitate.* August., *per columbæ simplicitatem*.

(93) *Vinculis autem illis resolutis.* August., *vinculis illis resoluti sumus*.

(94) *Dispositionis.* Editt., *dispensationis*.

(95) *Alii quidam.* Cerinthiani, ut puto ad quos enim alios istud referri possit, non video. Confer lib. 1, cap. 26, n. 1.

(96) *Porro.* Græce, πρόπω, *procul*.

(97) *Separatam ab eo... a semetipsa floruisse, et esse ex se natam.* Ita omnes pene mss., at Eras., Gallas. et Feuarden., *separatum ab eo... a semetipso fuisse, et esse ex se natum*. Nempe id alii ad mundum referunt, alii ad substantiam ejus.

(98) *Animam.* Suam quod addunt editt. delevi auctoritate veteris Feuarden. cod. et Voss.

(99) *Eam, quæ est a Deo, salutem.* In Clarom. et Voss., *ea quæ est ad salutem, quod admitti posse non videtur*.

317 CAPUT XX.

Audiendi sunt pastores, quibus apostoli commiserunt Ecclesias, unam et eandem salutis doctrinam habentes; fugiendi autem hæretici, et in fidei mysteriis sobrie sapiendum.

1. Omnes enim ii valde posteriores sunt quam episcopi (1), quibus apostoli tradiderunt Ecclesias: et hoc in tertio libro cum omni diligentia manifestavimus. Necessitatem ergo habent prædicti hæretici, quoniam sunt cæci ad veritatem, alteram et alteram ambulare exorbitantes viam; et propter hoc inconsonanter et inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinæ ipsorum. Eorum autem, qui ab Ecclesia sunt, semita, circumiens mundum universon, quippe firmam habens ab apostolis (2) traditionem, et videre nobis donans omnium unam et eandem esse fidem, omnibus unum et eundem Deum Patrem præcipientibus (3), et eandem dispositionem incarnationis Filii Dei credentibus, et eandem donationem Spiritus scientibus, et eadem meditantibus præcepta, et eandem figuram ejus (4), quæ est erga Ecclesiam, ordinationis custodientibus, et eundem expectantibus adventum Domini, et eandem salutem totius hominis, id est animæ et corporis sustentibus. Et Ecclesiæ quidem prædicatio vera et firma, apud quam una et eadem salutis via in universo mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, et propter hoc « sapientia » Dei, per quam salvat omnes homines, « in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit, in summis muris prædicatur, in portis autem civitatis constanter loquitur ». Ubique enim Ecclesia prædicat veritatem: et hæc est ἐπτάμυξος (5) lucerna, Christi bajulans lumen.

2. Qui ergo relinquunt præconium Ecclesiæ, imperitiam sanctorum presbyterorum arguant, non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus a

¹ Prov. 1, 20, 21. ² Gen. 11, 16. ³ Rom. XII, 3.

(1) Valde posteriores sunt quam episcopi. Doctissimus Cotelerius in notis ad interpolatam Ignatii epistolam ad Trallianos, id explicat de tempore quo Ecclesiæ ab apostolis commissæ sunt apostolicis viris, non de tempore quo vivere desierunt illi episcopi. Nam, inquit, Polycarpus, ut ex ipso Irenæo lib. III et ex aliis monumentis ecclesiasticis clarum sit, ab apostolis Smyrnæ episcopus constitutus, cum Basilide, Valentino, Marcione, aliisque hæresiarchis vitam egit.

(2) Ab apostolis. In Feuard. marg. et Voss. una vox apostoli exstat; in Clarom. deest particula ab, et distincte legitur, apostolis.

(3) Præcipientibus. Sic vet. Feuard. cod. et Claromont., pro quo in Voss. incuria librarii scriptum, percipientibus; in cæteris, recipientibus.

(4) Eandem figuram ejus, etc. Id est eandem regiminis ecclesiastici formam custodientibus.

(5) Ἐπτάμυξος. Sic restituo ex Clarom. (in quo scriptum eptamyxos), pro ἐπτάμυξος, ut alii omnes perperam habent. Porro lucerna ἐπτάμυξος, est lucerna septem ellychnia, seu, ut explicat Erasmus in margine suæ edit., septem caliculos habens. Quam in rem illud Martialis, lib. XIV, epigr. 41, a Feuàrdentio citatur:

Illustrem cum tota meis convivia flammis,

A blasphemio (6), et impudenta (7) sophista. Tales sunt omnes hæretici, et qui se plus aliquid præter veritatem invenire putant; sequentes ea quæ prædicta sunt, varie, et multiformiter (8), et imbecille facientes iter, de iisdem non semper eandem sententias habentes, velut cæci a cæcis circumducuntur: juste cadent in sublatentem ignorantiae foveam, semper quærentes, et nunquam verum invenientes. Fugere igitur oportet sententias ipsorum, et intentius observare, necubi vexemur (9) ab ipsis; confugere autem ad Ecclesiam, et in ejus sinu educari, et Dominicis Scripturis enutriri. Plantata est enim Ecclesia (10), paradus in hoc mundo. « Ab omni » ergo « ligno » Paradisi escas (11) « manducabitis » (12), » ait Spiritus Dei; id est ab omni Scriptura Dominica manducate: superelato autem sensu ne manducaveritis, neque tetigeritis universam hæreticam dissensionem. Ipsi enim confitentur semetipsos agnitionem habere boni et mali: et super Deum, qui fecit eos, jaculantur sensus suos impios. Supra igitur sentiunt, quam est mensura sensationis. Quapropter et Apostolus ait: « Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad prudentiam »; » ut non illorum manducantes agnitionem, eam quæ plus quam oportet, sapit, projiciamur de paradiso vitæ: in quem Dominus inducit eos, qui obaudiunt præceptionem ejus (13), « recapitulans in se omnia quæ in cælis, et quæ super terram »: » sed quæ in cælis, spiritualia sunt; quæ autem in terris, secundum hominem est dispositio. Hæc igitur in semetipsum (14) recapitulatus est, adunans hominem spiritui, et spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est; et spiritum dans esse hominis caput: per illum enim vidimus et audivimus (15) et loquimur.

318 CAPUT XXI.

Caput omnium quæ prædicta sunt, Christus est;

¹ Ephes. 1, 10.

Totque geram myxos, una lucerna vocor.

(6) A blasphemio. Græco more, pro quam blasphemus.

(7) Impudente. Feuard. in marg. et Voss., imprudente.

(8) Multiformiter. Solus Feuard. ex vet. cod., multiforme.

(9) Necubi vexemur. (Id est, ne alicubi, ne in aliquo loco.) Ita Clarom. et Voss., at Feuard. ex vet. cod. et Grab., uti ne vexemur; Eras. et Gallas., ne conjurgemur; Arundel., uti ne conjugemur; Ottob. pejus, ne comurgemur.

(10) Ecclesia. Eras., Gallas. et Feuard., Ecclesiæ, minus recte.

(11) Escas. In Clarom., certe; in Voss., esca.

(12) Manducabitis. Eras., Gallas. et Feuard., manducabis.

(13) Obaudiunt præceptionem ejus. Alii, obediunt præconio ejus.

(14) Super terram: sed quæ... in semetipso. Ita Clarom. et Voss. Reliqui, in terra sunt: et quæ... in semetipso.

(15) Vidimus et audivimus. Sic, pro videmus et audimus, restituo ex Feuard. marg., Voss. et Claromont.

quem hominem assumere, a Patre universorum creatore mitti, et a Satana tentari oportuit, ut promissiones adimpleret, et gloriosam consummatamque victoriam reportaret.

1. Omnia ergo recapitulans recapitulatus est, et adversus inimicum nostrum bellum provocans, et elidens eum, qui in initio in Adam captivos duxerat nos, et calcans ejus caput, quemadmodum habes in Genesi dixisse serpenti Deum: « Et inimicitiam ponam inter te, et inter mulierem, et inter semen tuum, et semen ejus; ipse tuum observabit caput, et tu observabis ejus calcaneum⁶. » Ex eo enim, qui ex muliere Virginie habebat nasci secundum similitudinem Adam, præconabatur observans caput serpentis. Et hoc est semen (16), de quo ait Apostolus in Epistola quæ est ad Galatas: « Legem factorum positam, donec veniret semen, cui promissum est⁷. » Manifestius autem adhuc in eadem ostendit Epistola, sic dicens: « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum de muliere⁸. » Neque enim juste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc et Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, principalem (17) hominem illum, ex quo ea quæ secundum mulierem est plasmatio, facta est, in semetipsum (18) recapitulans: uti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterum per hominem victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem adversus nos, sic iterum nos adversus mortem per hominem accipiamus palmam.

2. Non autem Dominus antiquam illam et primam adversus serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, et perficiens præceptum ejus, si ab alio venisset Patre. Sed quoniam unus et idem est, qui

⁶ Gen. iii, 15. ⁷ Gal. iii, 19. ⁸ Gal. iv, 4. ⁹ Matth. iv, 3. ¹⁰ Deut. viii, 3. ¹¹ Matth. iv, 6; Psal. xc, 41.

(16) *Et hoc est semen.* Ita ex Clarom. et Feuard. marg. posui, pro *id est, semen*; ac proinde textum aliter distinxī, atque in editt.

(17) *Principalem.* Pro *pristinum*, primævum, Græce ἀρχαίον.

(18) *Semetipsum.* Al., *semetipso*.

(19) *Dei.* In Eras., Gallas., Feuard., Merc. 2 et Ottob., *suam*.

(20) *Hominem eum.* Clarom., *hominem ejus*.

(21) *Jejunantem.* Erasmo., Gallas. et Feuard., *jejunantis*.

(22) *Vivit.* Ita vet. Feuard. cod., Claromont. ac Voss., et sic quoque prius scriptum fuisse in Arundel. notat Grab., sed postea mutatum in *vivet*, ut habent editt. Huic quidem lectioni favet sacer textus, tam Græcus quam Hebræus. Sed quid scripserit Irenæus, non quid habeant sacri codd. inquirimus.

(23) *Usus est hac, quæ excæcavit eum, hominis confessione.* Hanc genuinam lectionem ex tribus antiquioribus ac melioris notæ codd. vet. Feuard., Clarom. et Voss. erui. Nempe in Clarom. legitur, *hæc, quæ excæcavit autem eum hominis confessione*; in vet. Feuard. codd. et Voss., *usus est hac, quæ*

ab initio plasmavit nos, et in fine Filium suum misit; præceptum ejus perfecit Dominus, factus ex muliere, et destruens adversarium nostrum, et perficiens hominem secundum imaginem et similitudinem Dei (19). Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus legis et Patris præcepto adjutore usus ad destructionem et traditionem apostatæ angeli. Primo quidem diebus quadraginta jejunans, similiter ut Moyses et Elias, postea esuriit, ut hominem eum (20) verum et firmum intelligamus; proprium enim est hominis, jejunantem (21) esurire; deinde autem, ut haberet adversarius ubi congrederetur. Quoniam enim in principio per escam, non esurientem hominem seduxit transgredi præceptum Dei; in fine esurientem non potuit dissuadere, eam quæ a Deo esset, sustinere escam. Tentante enim eo, et dicente: « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant⁹; » Dominus autem per præceptum legis repulit eum, dicens: « Scriptum est: Non in pane tantum vivit (22) homo¹⁰. » Ad illud quidem quod ait: « Si Filius Dei es; » usus est hac, quæ excæcavit eum, hominis confessione (23), et per paternam dictionem (24) primum ejus impetum evacuavit. Quæ ergo fuit in paradiso repletio hominis per duplicem gustationem (25), dissoluta est per eam, quæ fuit in hoc mundo, indigentiam. Ille autem legaliter (26) explosus, tentavit (27) et ipse per mendacium (28) rursus legitime facere congressionem. In altissimum enim templi pinnaculum ducens eum, dixit: « Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavit (29) de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum¹¹; » mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes hæretici. Illud enim, quod « angelis suis mandavit de eo, » scriptum erat: « Mitte te » autem « deorsum, » nulla dicebat (30) Scriptura; sed a semetipso hanc suasionem diabolus afferebat. Dominus itaque le-

excæcavit eum, per hominis confessionem. Cum autem neutra lectio accurata sit, alteram ex altera emendare licuit. At in recentioribus codd. et editt. habetur, *tacuit: excæcavit autem eum hominis confessione*.

(24) *Dictionem.* In Eras., Gallas., Feuard., Merc. 2 et Ottob. *perpèram, ditionem*.

(25) *Per duplicem gustationem.* Utriusque videlicet parentis.

(26) *Legaliter.* Id est, ut explicat Grab., allegato legis, vel Scripturæ sacræ dicto. Idem est sensus adverbii *legitime* quod mox sequitur.

(27) *Tentavit.* Editt., *tentabat*.

(28) *Per mendacium.* Merc. 2, cum Grab., *per mandatum*; sed male: nam præterquam quod paulo post sequitur, *mendacium abscondens per Scripturam*; si ea lectio obtineret, jam superfluum esset adverbium *legitime*, quod statim subjicitur.

(29) *Mandavit.* Vocem *Deus*, huic verbo præfixam in editt., omisi cum Clarom., Voss. et Arundel.

(30) *Nulla dicebat.* Voces *de eo* his præmissas auctoritate eorundem codd. delevi.

gitiæ confutavit eum, dicens: « Item scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum¹²; » per eam vocem, quæ est in lege, ostendens, id quidem quod est secundum hominem (31), quoniam non debet homo tentare Deum; quantum autem ad illum, quoniam in eo homine qui videbatur, non tentaret (32) Dominum Deum suum. Elatio itaque sensus, quæ fuit in serpente, dissoluta est per eam, quæ fuit in homine humilitas: et bis jam victus erat de Scriptura diabolus, cum est traductus, contraria præcepto Dei suadens, et secundum sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui et magne confutatus, et quasi semetipsum colligens, universam quam §19 habebat virtutem in mendacio (33) ordinans, tertio ostendit ei sæculi regna (34) omnia, dicens, quemadmodum meminit Lucas: « Hæc omnia tibi dabo, quoniam mihi tradita sunt, et cui volo, do ea, si procidens adoraveris me¹³. » Dominus itaque traducens eum qui esset: « Vade, inquit, Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies¹⁴. » Denudans eum per hoc nomen, et se ostendens qui erat. Satana enim, verbum (35) Hebraicum (36), apostatam significat. Et tertio itaque vincens eum, de reliquo repulit a semetipso, quasi legitime victum: et soluta est ea, quæ fuerat in Adam præcepti Dei prævaricatio, per præceptum legis, quod servavit Filius hominis, non transgrediens præceptum Dei.

5. Quis ergo Dominus Deus, cui Christus (37) testimonium perhibet; quem nemo tentabit, et quem omnes adorare oportet, et ipsi soli servire? Omnimodo ille est sine dubio, qui et legem dedit Deus. Hæc enim in lege prædicta fuerant, et per legis sententiam ostendit Dominus, quoniam lex quidem a Patre Verbum Domini (38) annuntiat; apostata autem Dei angelus per illius (39) destrui-

tor vocem traductus quis esset (40), et victus a Filio hominis servante Dei præceptum. Quoniam enim in initio homini suavit (41) transgredi præceptum factoris, ideo eum habuit in sua potestate; potestas autem ejus est (42) transgressio, et apostasia, et his colligavit hominem; per hominem ipsum iterum oportebat victum eum contrario colligari iisdem vinculis, quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum, illi vincula relinquens, per quem (43) ipse fuerat alligatus, id est, transgressionem. Illic enim colligatio, solutio facta est hominis, quoniam « non potest aliquis introire in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi primum ipsum fortem alligaverit¹⁵. » Contraria (44) ergo in sermone ejus, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus, et subiciens per præceptum (præceptum autem Dei, lex), fugitivum eum homo ejus (45), et legis transgressorem, et apostatam Dei ostendens, postea jam Verbum (46) constanter eum colligavit, quasi suum fugitivum, et diripuit ejus vasa, id est eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse injuste utebatur. Et captivus quidem ductus est juste is, qui hominem injuste captivum duxerat; qui autem ante captivus ductus fuerat homo, extractus est a possessoris potestate, secundum misericordiam Dei Patris: qui miseratus est plasmati suo, et dedit salutem ei, per Verbum, id est per Christum, redintegrans; ut experimento discat homo, quoniam non a semetipso, sed donatione Dei accipit incorruptelam.

CAPUT XXII.

Dominus verus, et Deus unus a lege declaratur, et in Evangelio per Christum ejus Filium manifestatur; quem solum adorare, et ab illo omnia bona expectare oportet, non a Satana.

1. Sic igitur manifeste ostendente Domino, quoniam Dominus verus, et unus Deus, qui a lege de-

¹² Matth. iv, 7; Deut. vi, 16. ¹³ Luc. iv, 6, 7. ¹⁴ Matth. xv, 10. ¹⁵ Matth. xii, 29.

(31) *Ostendens, id quidem quod est secundum hominem.* Id est, si bene interpretor, ostendens, eas hominis in genere esse partes, ut non tentet Deum: quantum autem ad se, in ea quam oculis subiciebat humana natura, et quatenus homo erat, non tentaturum se Dominum Deum suum.

(32) *Tentaret.* Arundel., Merc. 2, et Grabius male, *tentare.*

(33) *In mendacio.* Editt., *in mendacium.*

(34) *Regna omnia.* Tres voces, et gloriam ipsorum, e sac. codd. in editt. additas expunxi auctoritate Clarom. et Voss.

(35) *Satana enim verbum, etc.* Deducere videtur a שָׂטָן, quod *divertere* significat, seu *deficere*. Alii vulgo deducunt a שָׂפָן, *adversari* seu *impedire*, *destrahere*, *calumniari*. Unde etiam διάβολον Græci vocarunt.

(36) *Hebraicum.* Sic Clarom, Cæteri, *Hebraice.*

(37) *Cui Christus.* Eras., Gallas., Feuard., Arund. et Merc. 2, omittunt *Christus.*

(38) *Domini.* In Clarom. et Arundel. scriptum *dm* cum abbreviationis signo, quod *Domini*, vel *Deum* legere licet, prout nempe punctum super ultimam lineam aut adest, aut abest.

(39) *Per illius.* Al., *per illam.*

(40) *Quis esset.* Editt., *qui sit.* Porro *traductus quis esset*, idem est ac, *detectus, ostensus, etc., quis esset.*

(41) *Suasit.* In Feuard. marg., *fecit.*

(42) *Ejus est.* *Ejus* male deest in Gallas. et Feuard.

(43) *Illi ... per quem.* Sic vet. Feuard. cod., Voss. et Claromont. (nisi quod in hoc incuria scribæ legatur *per quam*), melius quam cæteri, *illa — per quæ.*

(44) *Contraria.* Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Arundel. non vitiose, ut existimat Grab., sed recte, quamvis Græco more. Græci siquidem pro ἐναντίας, vel ἀντιπρό, non raro scribunt ἐναντία, quod et ab Irenæo scriptum, interpret velut adjectivum accepit, reddiditque, *contraria.* Recentiores vero mutarunt in *contrariæ.*

(45) *Homo ejus.* Has voces addidi ex Claromont. et Voss. Addendas autem fuisse demonstrat his opposita vox, *Verbum*, quæ mox sequitur.

(46) *Verbum.* Præpositionem *per* huic voci præfixam delevi auctoritate vet. Feuard. cod., Clarom. et Voss.

claratus fuerat (quem enim lex præconaverat Deum, hunc Christus (47) ostendit Patrem, cui et servire soli oportet discipulos Christi), et per eas, quæ sunt in lege, sententias, adversarium nostrum evacuante (lex autem Demiurgum laudare Deum, et ipsi soli servire jubet nobis) : jam non oportet quærere alium Patrem, præter hunc, aut super hunc : quoniam « unus Deus qui justificat circumcissionem ex fide, et præputium per fidem ¹⁶. » Si enim alius quis erat super hunc perfectus Pater, nequaquam per hujus sermones et præcepta destruxisset Satanam. Nec enim ignorantia per alteram potest dissolvi ignorantiam; quemadmodum neque per labem labe evacuari. Si igitur lex ex ignorantia et labe est, quomodo sententiæ quæ in ea sunt, diabolica ignorantia (48) solvere poterant, et fortem vincere? Neque enim a minori, neque ab æquali fortis vinci potest: sed ab eo qui plus potest. Plus autem potest super omnia Verbum Dei, qui in lege quidem vociferatur : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, » et : « Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua; » et : « Hunc adorabis, et huic soli servies ¹⁷. » In Evangelio autem per has easdem sententias destruens apostasiam, et Patris voce devicit fortem, et legis præceptum (49) suas sententias confitetur, dicens : « Non tentabis Dominum Deum tuum ¹⁸. » Nec enim per alienam, sed per propriam Patris sui sententiam destruxit adversarium, et fortem vicit.

2. Nos autem solutos per ipsum præceptum **320** docuit, esurientes quidem sustinere eam, quæ a Deo datur, escam; in sublimitate autem positos universi charismatis, vel in operibus justitiæ confidentes, vel ministracionis supereminencia adornatos, nequaquam extolli, neque tentare Deum, sed humilia sentire in omnibus (50), et præ manu habere : « Non tentabis Dominum Deum tuum; » quemadmodum et Apostolus docuit : « Non alta, dicens, sentientes, sed humilibus consentientes ¹⁹; » nec divitiis, nec gloria mundana (51), neque præsentis phantasia capi : scire autem, quoniam Dominum Deum tuum adorare oportet, et ipsi soli servire, et non credere ei, qui falso promisit ea, quæ non sunt sua, dicens : « Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. » Ipse enim confitetur, quoniam adorare eum, et voluntatem ejus facere,

¹⁶ Rom. III, 30. ¹⁷ Deut. VI, 4, 5, 13. ¹⁸ Matth. IV, 7; Deut. VI, 16. ¹⁹ Rom. XII, 16. ²⁰ Matth. X, 29. ²¹ Joan. VIII, 44. ²² Gen. II, 16, 17. ²³ Gen. III, 1. ²⁴ Ibid., 2, 3.

(47) *Hunc Christus.* Sic recte Clarom. In Eras., Gallas., Feuardent., Ottob. et Merc., *Spiritus*; in cæteris neutrum.

(48) *Diabolica ignorantia.* Sic vetus Feuard. cod., Clarom. et Voss. melius, quidquid dicat Grab., quam alii, *diabolicam ignorantiam.* Hic enim, *diabolica ignorantia solvere* dicitur, pro *a diabolica ignorantia liberare.*

(49) *Præceptum.* Feuard. in marg., Voss. et Grab., *præcepta.*

(50) *In omnibus.* Clarom., Arundel. et Merc. 2, *in omni.* In Eras. et Gallas. neutrum legitur.

(51) *Mundana.* Editt., *mundi.*

(52) *Itaque.* Hanc vocem, quam habent omnes

cadere est a gloria Dei. Et quid aut suave, aut bonum participare potest qui cecidit? Aut quid aliud sperare, vel expectare potest, qui talis est, nisi mortem? Ei enim qui cecidit, proxima mors est. Deinde nec illa itaque (52) quæ promisit præstabit. Quomodo enim præstabit ei, qui cecidit? Deinde, quoniam dominatur hominibus, et ei ipsi Deus; et nolente Patre nostro qui est in cælis, neque passer cadet in terram. Illud igitur quod ait : « Hæc omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea ²⁰; » ut in superbiam elatus ait. Neque enim conditio sub ejus potestate est; quandoquidem et ipse unus de creaturis est. Neque ipse hominum regnum attribuet hominibus; sed secundum ordinationem Dei Patris, et cætera quæque, et quæ sunt erga homines, disponuntur. Dominus autem ait : Quoniam « diabolus mendax est ab initio, et in veritate non stetit ²¹. » Si itaque mendax est, et non stans in veritate, videlicet non verum dicebat : « Quoniam hæc omnia mihi tradita sunt et cui volo, do ea; » sed mendacium loquens.

CAPUT XXIII.

Diabolus assuetus est mendaciis, quibus seductus Adam sexto creationis die peccavit, quo tandem per Christum reparatus fuit.

1. Assuetus enim erat jam ad seductionem hominum mentiri adversus Deum. Ab initio enim homini escam multam cum Deus dedisset, ex una autem tantum arbore præcepisset ne manducaret, quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam : « Ab omni ligno quod est in paradiso escam manducabis (53); a ligno autem cognoscendi bonum et malum, ab eo non manducabitis; qua autem die manducaveritis ab eo (54), morte moriemini ²²; » ille mentiens adversus Dominum (55), tentavit hominem, quemadmodum Scriptura dicit dixisse serpentem mulieri : « Quid utique (56) dixit Deus : Ne manducaveritis ab omni ligno paradisi ²³? » Et cum illa traduxisset mendacium, et simpliciter retulisset præceptum, in eo quod diceret : « Ab omni ligno paradisi manducabimus (57); a fructu autem ligni, quod est in medio paradiso, dixit Deus : Ex eo non manducabitis, neque tetigeritis, ne moriamini ²⁴; » cum didicisset a muliere præceptum Dei, astutia usus decepit eam denuo per falsiloquium, dicens : « Non morte mo-

mss., omittunt Eras., Gallas. et Feuard., forte quia superflua est.

(53) *Manducabis.* Ita Clarom., Ottobon. et Voss. juxta LXX; alii, *manducabitis.*

(54) *Ab eo ... ab eo.* Sic vet. Feuard. cod., Clarom., Voss. et Arund., cum LXX; alii omittunt utrumque *ab eo.*

(55) *Adversus Dominum.* Editt., *adversus Deum.* At Claromont., ut *adversus Dominum tentaret hominem*; quæ lectio sensum nimis suspendit.

(56) *Quid utique.* Alii, *quid itaque.*

(57) *Manducabimus.* Ita omnes mss. juxta LXX, Sed Eras., Gallas. et Feuard. male, *manducabitis.*

riemini. Sciebat enim Deus, quoniam qua die manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum ²⁵. » Primo quidem in Dei paradiso disputabat (58) de Deo, quasi absente eo : magnitudinem enim ignorabat Dei. Post deinde, ab ipsa discens dixisse Dominum, morituros eos si gustassent de prædicto ligno, tertium (59) mendacium loquens dixit : « Non morte moriemini. » Sed quoniam Deus verax, mendax autem serpens, de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui manducaverant (60). Simul enim cum esca et mortem asciverunt, quoniam inobedientes manducabant; inobedientia autem Dei mortem infert. Propter hoc ex eo traditi sunt ei, debi-
tores mortis effecti.

2. In ipsa itaque die mortui sunt, in qua et manducaverunt, et debitores facti sunt mortis, quoniam conditionis dies unus (61). « Factum est enim, inquit, vespere, et factum est (62) mane dies unus ²⁶. » In ipsa autem hac die manducaverunt; in ipsa autem et mortui sunt. Secundum autem circulum et cursum dierum, secundum quem alia quidem prima, alia autem secunda, alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem diebus mortuus est Adam, iuveniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim universum hominem in se ab initio usque ad finem, recapitulatus est et mortem ejus. Manifestum est itaque, quoniam in illa die mortem sustinuit Dominus, obediens Patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua **321** autem mortuus est, in ipsa et manducavit. Dixit enim Deus : « In qua die manducabitis ex eo, morte moriemini. » Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad passionem pridie ante sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est; secundam plasmationem ei (63), eam quæ est a morte, per suam passionem donans. Quidam autem rursus in millesimum annum revo-

²⁵ Gen. iii, 4. ²⁶ Gen. i, 5. ²⁷ II Petr. iii, 8.
²⁸ Prov. viii, 15. ²⁹ Rom. xiii, 1. ³⁰ Ibid., 4.

(58) *Disputabat.* In Eras., Gallas. Clarom., Arundel. et Merc. 2, *disputat.*

(59) *Tertium.* Ita ex Claromont. posui pro tertio.

(60) *Manducaverant.* Al., *manducaverunt.*

(61) *Quoniam conditionis dies unus.* Nimirum quia totum illud spatium, quo mundus perseverat, apud Deum unius diei instar est. Quam in sententiam trahit auctor noster illud Geneseos : *Factum est enim vespere, et factum est mane dies unus.* Quasi diceret : totum siquidem spatium, quo res conditæ perseverant, vespere et mane circumscribitur; at vespere et mane dies unus est. Hæc prima explicandi ratio ab Irenæo allata, quinam illud verum sit, eadem die mortuum esse Adamum, qua peccavit. Alias subinde refert, nempe mortuum esse Adamum eodem quo peccavit die, quia *debitor factus est mortis*, seu morti obnoxius; tertio, quia sexta feria cum peccaverit, qua et ipsa conditus est, eadem ipsa feria, licet post plures annos, recurrente, mortuus est. Ut si quis natali suo die moriatur, eodem quo ortus est mori dicitur. Quartam addit : quia intra millesimum annum decessit; sunt autem anni mille, juxta Psal-

cant mortem Adæ : quoniam enim « dies Domini, sicut mille anni ²⁷, » non superposuit (64) autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Sive ergo secundum inobedientiam, quæ est mors : sive quod exinde traditi sint, et facti sint debitores mortis : sive secundum unum et eundem diem, in quo manducaverunt, et mortui sunt, quoniam una conditionis dies : sive secundum hunc circulum dierum, quia in ipsa mortui sunt, in qua et manducaverunt, hoc est, Parasceve, quæ dicitur cœna pura (65), id est sexta feria, quam et Dominus ostendit passus in ea : sive secundum quod non sit supergressus mille annos, sed in ipsis mortuus sit : secundum omnia ergo quæ significantur, Deus quidem verax; mortui enim sunt, qui gustaverunt de ligno : serpens autem mendax ostensus est, homicida, sicut Dominus ait de eo : « Quoniam ab initio homicida est, et in veritate non stetit ²⁸. »

CAPUT XXIV.

De diaboli perpetuo mendacio, potestatibus quibus nos parere oportet, atque imperiis terrenis, quatenus a Deo, non autem a diabolo constituentur.

1. Sicut ergo in principio mentitus est, ita et in fine mentiebatur, dicens : « Hæc omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea ²⁹. » Non enim ipse determinavit hujus sæculi regna, sed Deus : « Regis enim cor in manu Dei ³⁰. » Et per Salomonem autem ait Verbum : « Per me reges regnant, et potentes (66) tenent (67) justitiam. Per me principes exaltabuntur (68), et tyranni per me regnant terram (69) ³¹. » Et Paulus autem apostolus in hoc ipsum ait : « Omnibus potestatibus sublimioribus subjecti estote : non est enim potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt a Deo dispositæ sunt ³². » Et iterum de ipsis ait : « Non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male operatur ³³. » Quoniam hæc autem non de angeli-

²⁸ Joan. viii, 44. ²⁹ Luc. iv, 6. ³⁰ Prov. xxi, 1.

mistam, dies unus. His omnibus præmisit, quod *inobedientia Dei mortem infert.* Quo die itaque Adamus Dei imperium detrectavit, eo ipso mortuus est. Hæc breviter explicare necesse fuit, quia apud Irenæum paulo obscuriora sunt.

(62) *Factum ... factum est.* Bis *factum* habent cum LXX Clarom. et Voss. Feuard. vero semel tantum. Erasmus autem et Gallas., *factus*.

(63) *Ei.* Hanc vocem ex Arund., Merc. 2 (consent. Otob.) adjecit Grab., pro qua minus bene scriptum et in vet. Feuard. cod., Voss. et Claromont.

(64) *Superposuit.* Id est *excessit*, vel ut habet paulo post, *supergressus est*.

(65) *Cœna pura.* Vide supra.

(66) *Potentes.* Eras., Gallas. et Feuard., *potestates*.

(67) *Tenant.* In nostris τῶν Ὁ codd. legimus γράφουσι, non κρατοῦσι.

(68) *Exaltabuntur.* Ita Clarom. In vet. Feuard. cod., et Voss., *excitabuntur*; in aliis, *exaltantur*: cui quidem lectioni licet saveant hodierni τῶν Ὁ codd., exemplar Clarom. sequi malui, quia antiquiores codd. futurum tempus habent.

(69) *Per me regnant terram.* Sic vetus Feuard. cod.

eis potestatibus, nec de invisibilibus principibus A dixit, quomodo quidam audent exponere, sed de his quæ sunt secundum hominem potestates, ait: « Propter hoc enim et tributa præstatis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum deservientes ²⁶ (70). » Hoc autem et Dominus confirmavit, non faciens quidem quod a diabolo suadebatur; tributorum autem exactoribus jubens pro se, et pro Petro dari tributum: quoniam « ministri Dei sunt, in hoc ipsum deservientes ²⁶. »

2. Quoniam enim absistens a Deo homo in tantum effervit, ut etiam consanguineum hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritia sine timore versaretur; imposuit illi Deus humanum timorem (non enim cognoscebant timorem Dei), ut potestati hominum subjecti, et lege B eorum astricti, ad aliquid (71) assequantur justitiæ, et moderentur ad invicem, in manifesto propositum (72) gladium timentes, sicut Apostolus ait: « Non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male operatur. » Et propter hoc et ipsi magistratus indumentum justitiæ leges habentes, quæcunque juste et legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt. Quæcunque autem ad eversionem justitiae, inique, et impie, et contra legem, et more tyrannico exercuerint, in his et peribunt; justo judicio Dei ad omnes æqualiter perveniente, et in nullo deficiente. Ad utilitatem ergo gentilium terrenum regnum positum est a Deo (sed non a diabolo, qui C nunquam omnino quietus est; imo qui nec ipsas quidem gentes vult in tranquillo agere); ut timentes regnum hominum (73), non se alterutrum homines vice piscium consumant, sed per legum positiones repercutiant multiplicem gentilium injustitiam. Et secundum hoc « ministri Dei » sunt, qui tributa exigunt a nobis, « in hoc ipsum servientes. »

3. « Quæ sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt; » manifestum est (74) quoniam mentitur diabolus, dicens: « Mihi tradita sunt, et cui volo, do ea. » Cujus enim jussu homines nascuntur, hujus jussu et reges constituuntur, apti his qui illo tempore ab

²⁶ Rom. xiii, 6. ²⁷ Matth. xvii, 26. ²⁸ Ephes. ii, 2. ²⁹ Luc. x, 19.

Clarom., Voss. et Grab., partim etiam Merc. 2, D cum LXX. At in cæteris, loco istarum vocum, exstat una duntaxat, terra.

(70) *Deservientes*. Ita, pro *servientes*, repono ex Clarom. et Voss., quia paulo post iterum legitur *deservientes* in omnibus cod.

(71) *Ad aliquid*. Ad adjeci ex Clarom., Voss. et Merc. 2. Sic autem construenda verba: *assequantur justitiæ ad aliquid*: ubi interpret respiciens ad regimen verbi ἐπιτορχάνω, quo usum hic fuisse Irenæum puto, perperam vertit, *assequantur justitiæ*; hand attendens verbum Latinum, *assequor*, hic pro *pertingant*, *perveniant*: quomodo sensus esset, *ad aliquid justitiæ pertingant*.

(72) *In manifesto propositum*. Ita vetus Feuard. cod., Clarom., Merc. 2 et Grab. Cæteri aut *manifesto*, aut *positum* habent.

(73) *Homini*. Editt. *humanum*.

(74) *Manifestum est*. Supple igitur, connexionis causa.

ipsis regnantur (75). Quidam enim illorum ad correptionem (76) et utilitatem subjectorum dantur; et conservationem justitiæ; quidam autem ad timorem, et pœnam, et increpationem; quidam autem ad illusionem, et contumeliam, et superbiam, quemadmodum et 322 digni sunt; Dei justo judicio, sicut prædiximus, in omnibus æquositer supergrediente (77). Diabolus autem, quippe apostata existens angelus, hoc tantum potest, quod delegit (78) in principio, seducere et abstrahere mentem hominis ad transgredienda præcepta Dei, et paulatim obcæcare corda eorum qui conarentur servire ei, ad obliviscendum quidem verum Deum; ipsum autem quasi Deum adorare (79).

4. Quemadmodum autem si quis apostata regionem aliquam hostiliter capiens, perturbet eos qui in ea sunt, ut regis gloriam sibi vindicet apud ignorantem quod apostata et latro sit: sic etiam diabolus, cum sit unus ex angelis his, qui super spiritum aeris præpositi sunt, quemadmodum Paulus apostolus in ea quæ est ad Ephesios manifestavit ²⁸, invidens homini, apostata a divina factus est lege: invidia enim aliena est a Deo. Et quoniam per hominem traducta est apostasia ejus, et examinatio sententiæ ejus homo factus est; ad hoc (80) magis magisque semetipsum contrarium constituit homini, invidens vitæ ejus, et in sua potestate apostatica volens concludere eum. Omnium (81) artifex Verbum Dei, per hominem vincens eum, et apostatam ostendens, e contrario subjecit eum homini: « Ecce » dicens, « de vobis potestatem calcandi super serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici ²⁹; » ut quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per hominem recurrentem ad Deum, evacuetur apostasia ejus.

CAPUT XXV.

Antichristi fraus, superbia, et tyrannicum regnum, prout a Daniele et Paulo descripta sunt.

1. Et non tantum autem per ea quæ dicta sunt, sed et per ea quæ erunt sub Antichristo, ostenditur; quoniam existens apostata et latro, quasi Deus vult

(75) *Regnantur*. Sic Eras., Gallas., Clarom. et omn. Anglie. Nec dubito quin verbum βασιλεύοντες (quod peritior alter vertisset *reguntur*) interpret reddiderit *regnantur*. Hoc vero, cum aut non intellexisset, aut non probasset Feuard., commutavit in *regantur*.

(76) *Correptionem*. Editt. cum Merc. 2 et Ottob., *correctionem*.

(77) *Supergrediente*. In Voss., *perveniente*; in editt., *superveniente*.

(78) *Quod delegit*. Sic in Feuard. marg., Clarom. et Voss. Alii, *quod egit*, vel *quod et egit*.

(79) *Adorare*. Scribendum erat, *adorandum*.

(80) *Ad hoc*. Alii, *adhuc*. Græce scriptum fuisse puto εἰς τοῦτο, quod hic vertendum fuisset, *propter hoc, propterea*.

(81) *Omnium*. Autem addiderunt editores, connexionis gratia. Sed hanc particulam non agnoscunt mss.

adorari; et cum sit servus, regem se vult præconari. Ille enim omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet non quasi rex justus, nec quasi in subjectione Dei legitimus; sed impius, et injustus, et sine lege, quasi apostata, et iniquus, et homicida, quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans: et idola quidem seponens, ad suadendum quod ipse sit Deus; se autem extollens unum idolum, habens in semetipso reliquorum idolorum varium errorem: ut hi qui per multas abominaciones adorant diabolum, hi per hoc unum idolum serviant ipsi, de quo Apostolus in Epistola quæ est ad Thessalonicenses secunda, sic ait: « Quoniam nisi venerit abscessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus ³⁸. » Manifeste igitur Apostolus ostendit apostasiam (82) ejus, et quoniam extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, hoc est, super omne idolum (hi enim sunt qui dicuntur quidem ab hominibus, non sunt autem dii), et quoniam ipse se tyrannico more (83) conabitur ostendere Deum.

2. Super hæc autem manifestavit et illud, quod a nobis per multa ostensum est, quoniam in Hierosolymis templum dispositione veri Dei factum est. Ipse enim Apostolus ex sua persona diffinitive templum illud dixit Dei. Ostendimus autem in tertio libro ³⁹, nullum ab apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui vere sit Deus, Patrem Domini nostri: cujus jussu hoc, quod est in Hierosolymis, factum est templum, ob eas causas quæ a nobis dictæ sunt: in quo adversarius sedebit, tentans semetipsum Christum ostendere, sicut et Dominus ait: « Cum autem videritis abominationem desolationis, quod dictum est (84) per Danielelem prophetam, stantem in loco sancto (qui legit, intel-

³⁸ II Thess. II, 3, 4. ³⁹ Cap. 9 et seqq. ⁴⁰ Matth. XXIV, 15 et seqq. ⁴¹ Dan. VII, 8, 20 et seqq.

(82) *Apostasiam*. Ita Feuard. in marg., Clarom., Voss. et Grab.; cæteri, *adventum*.

(83) *Mors*. In Arund., *timore*.

(84) *Quod dictum est*. Sic Clarom., Voss., Arundel. et Merc. 1. Reliqui, *quæ dicta est*. At non dubitem quin τὸ ῥηθὲν verterit interpretes, *quod dictum est*, haud attendens illud, referri ad βδέλυγμα: quamvis inferius accuratius verterit, *quæ dicta est*.

(85) *Dividitur*. Alii, *divideretur*.

(86) *Videbam*. Sic Clarom., Voss., Merc. 1 et Grab. juxta Græcum Danielis, ἐθεώρουν. Reliqui, *videbatur*.

(87) *Pervenit*. Eras., Gallas., Arund. et Merc. 2, *prævenit*. Hieronymus vero Græcum ἐφθασε reddidit, *advenit*.

(88) *Et decem cornua ejus*. Ita juxta Græc. Danielis textum habent vet. Feuardent. cod., Voss., Arundel. et Merc. 2. Et ita etiam habebat Clarom., sed recentior quispiam audaculus scripsit: *et de decem cornibus ejus*; prout in Eras., Gallas. et Feuard. legitur.

(89) *Superabit malis*. Sic Clarom., Arundel. et Merc. 2, juxta LXX exemplaris Romani. Sed in veteri Feuard. cod. et Voss., *subruet malos*; in Eras., Gallas. et Feuard. edit., *superabit alios*.

A ligat), tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes: et qui in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio sæculi usque nunc, sed neque fiet ⁴⁰.

3. Daniel autem novissimi regni finem respiciens, id est novissimos decem reges, in quos dividitur (85) regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestię; et alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, et tria cornua de prioribus eradicari a facie ejus. « Et ecce, inquit, oculi quasi oculi hominis in cornu hoc, et os loquens magna, et aspectus ejus major reliquis. Videbam (86), et cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et valebat adversus eos: quoadusque venit Vetustus dierum, et iudicium dedit sanctis altissimi Dei, et tempus pervenit (87), et regnum obtinuerunt sancti ⁴¹. » Postea, in exsolatione visionum, dictum est ei: « Bastia quarta, regnum quartum erit in terra, quod eminebit super reliqua regna, et manducabit omnem terram, et conculcabit eam, et concidet. Et decem cornua ejus (88), decem reges exsurgent; et post eos surget alius, qui superabit malis (89) omnes, qui ante eum fuerunt, **323** et reges tres deminorabit (90) et verba adversus altissimum Deum loquetur, et sanctos altissimi Dei conteret, et cogitabit demutare (91) tempora, et legem: et dabitur in manu ejus, usque ad tempus temporum (92) et dimidium tempus ⁴², » hoc est, per triennium et sex menses (93), in quibus veniens regnabit super terram. De quo iterum et apostolus Paulus in secunda ad Thessalonicenses, simul et causam adventus ejus annuntians, sic ait: « Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui et destruet præsentia adventus sui, cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et portentis men-

(90) *Deminorabit*. Vetus Feuard. cod. et Voss. *dehonorabit*.

(91) *Demutare*. In veteri Feuard. cod. et Voss. vitio scribarum, *se mutare*; in Clarom., *emundare*, forte pro *emendare*. Sed vera lectio est *demutare*, juxta Græc. ἀλλοιωσαί.

D (92) *Usque ad tempus temporum*. In nostris Danielis exemplaribus legitur: ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν, *usque ad tempus et tempora*.

(93) *Hoc est, per triennium et sex menses*. Obscuriora hæc feliciter, meo quidem iudicio, explicat cl. Grab., cujus integram notam hic juvat exscribere. Hujus interpretationis, inquit, ipse S. Joannes auctor est Apocal. cap. XII, ubi cum mulier dicitur *volare in desertum, in locum suum, ubi alitur per tempus, et tempora, et dimidium temporis*, vers. 6, id clarius explicatur: *mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta*; qui ipsius S. Joannis et totius S. Scripturæ stylo, quo triginta solum dies singulis mensibus tribuuntur, exacte tres annos, et sex menses complent. Unde cap. XI ejusdem divinæ Apocal. *menses quadraginta duo* quorum vers. 2 fit mentio, continuo vers. 3 resolvuntur in *dies mille ducentos sexaginta*.

daciorum, et omni seductione malitiæ, pereuntibus, pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Et ideo mittet (94) eis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati ⁴³.

4. Et Dominus autem hoc item non credentibus sibi dicebat: « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me; cum alius venerit in nomine suo, illum recipietis ⁴⁴; » alium dicens Antichristum, qui (95) alienus est a Domino, et ipse est « iniquus iudex, » qui a Domino dictus est, quoniam « Deum non timebat, neque hominem reverebatur ⁴⁵, » ad quem fugit vidua oblita Dei, id est terrena Jerusalem, ad ulciscendum de inimico. Quod et faciet in tempore regni sui: transferet regnum in eam, et in templo Dei sedet (96), seducens eos qui adorant eum, quasi ipse sit Christus. Quapropter ait Daniel iterum: « Et sanctum desolabitur: et datum est in sacrificium peccatum (97), et projecta est in terra iustitia, et fecit, et prospere cessit ⁴⁶. » Et Gabriel angelus exsolvens ejus visionem, de hoc ipso dicebat: « Et in novissimo regni ipsorum exsurget rex improbus facie valde, et intelligens quæstiones, et valida virtus ejus, et admirabilis, et corrumpet (98), et diriget, et faciet, et exterminabit fortes, et populum sanctum, et jugum torquis ejus dirigetur: dolus in manu ejus, et in corde suo exaltabitur, et dolo disperdet multos, et ad perditionem multorum (99) stabit, et quomodo ova manu (1) conteret ⁴⁷. » Deinde et tempus tyrannidis ejus significat, in quo tempore fugabuntur sancti, qui purum sacrificium offerunt Domino: « Et in dimidio hebdomadis, ait, tolletur sacrificium et libatio, et in templum (2) abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem ⁴⁸; » dimidium autem hebdomadis tres sunt anni et menses sex.

5. Ex quibus omnibus non tantum quæ sunt

⁴³ Il Thess. II, 8 et seqq. ⁴⁴ Joan. V, 43. ⁴⁵ Luc. XVIII, 2 et seqq. ⁴⁶ Dan. VIII, 12. ⁴⁷ Ibid., 23 et seqq. ⁴⁸ Dan. IX, 27. ⁴⁹ Matth. XXIV, 15. ⁵⁰ Luc. I, 26 et seqq. ⁵¹ Apoc. XVII, 12 et seqq.

(94) *Mittet*. Sic recte Clarom. in quo prius quidem scriptum fuerat, *mittit*, ut habent alii omnes; sed postea, si non eadem, saltem antiqua manu emendatum.

(95) *Qui*. Editt., *quoniam*.

(96) *Sedet*. Sic Clarom., Voss. et Merc. 2; alii recentiores, *sedebit*. At *sedet* hic pro futuro tertiæ conjugationis accipit.

(97) *Peccatum*. In vet. Feuard. cod. et Voss., *peccantium*. In LXX, ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, *datum est adversus hostiam peccatum*.

(98) *Et admirabilis, et corrumpet*. In nostris τῶν O' codd. legitur, καὶ θαυμάσια διαφθερεῖ, *et admirabiliter corrumpet*.

(99) *Multorum*. In Feuard. marg. et Voss., *ipsorum*.

(1) *Ova manu*. Sic mss., nisi quod in vet. Feuard. cod. et Voss. pro *manu*, incuria scribarum legatur, *manum*, vel *manuum*. At in Eras., Gallas. et Feuard. perperam, *una manus*: nam LXX habent, ὡς ὡὰ ἐν χειρὶ συντρίψει.

A apostasiæ manifestantur, et quæ sunt ejus, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem; sed et quoniam unus et idem Deus Pater, qui a prophetis annuntiatus, a Christo autem manifestatus. Si enim quæ a Daniele (3) prophetata sunt (4) de fine, Dominus comprobavit: « Cum videritis, dicens, abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem prophetam ⁴⁹; » (Danieli autem angelus Gabriel exsolutionem visionum fecit: hic autem est archangelus Demiurgi, et hic idem Mariæ evangelizavit manifestum adventum et incarnationem Christi ⁵⁰), unus et idem Deus manifestissime ostenditur, qui prophetas misit, et Filium præmisit (5), et nos vocavit in agnitionem suam.

CAPUT XXVI.

Quia Joannes et Daniel prædixerunt imperii Romani dissolutionem et desolationem, quæ finem mundi et regnum Christi æternum præcedet; reselluntur alium a Demiurgo Patrem confingentes Gnostici, Satanæ organa, quorum opera nunc Deum aperte blasphemant.

1. Manifestius adhuc etiam de novissimo tempore, et de his qui sunt in eo decem regibus, in quos dividetur (6) quod nunc regnat imperium, significavit Joannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quæ fuerint decem cornua, quæ a Daniele visa sunt, dicens sic dictum esse sibi: « Et decem cornua quæ vidisti (7), decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem quasi reges una hora accipient cum bestia. Hi unam sententiam habent, et virtutem et potestatem suam bestię dant. Hi cum agno pugnabunt, et agnus vincet eos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum ⁵¹. » Manifestum est itaque, quoniam ex his tres interficit ille qui venturus est (8), et reliqui subjicientur (9) ei, et ipse octavus in eis; et vastabunt Babylonem, et comburent eam igni, et dabunt regnum suum bestię, et effugabunt Ecclesiam: post deinde ab **324** adventu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet dividi regnum,

(2) *In templum*. Ita Clarom., Arundel. et Merc. 2, juxta Græcum τῶν O' : ἐπὶ τὸ ἱερόν. Cæteri, *in templo*.

(3) *A Daniele*. In Feuard. marg. et Voss., *in Daniele*.

(4) *Prophetata sunt*. Sic Claromont. et Arundel. pro, *Propheta sunt dicta*, ut habent alii; nec multum abludit Voss. omitting *dicta*.

(5) *Præmisit*. Verbum προέπεμψε hic simpliciter verti debuisset, *misit*. Sed forte ejusdem verbi repetitionem vitare voluit interpretes.

(6) *Dividetur*. Clarom. et Voss., *dividitur*.

(7) *Et decem cornua quæ vidisti*. Et addunt cum sacro textu Clarom., Voss. et Græbius; cæteri omittunt. Sed ad hæc verba desinit cod. Claromont. Residua pars hujus capituli, ac novem reliqua, avulsis (studio, an casu, non dixerim) pluribus foliis, misere interierunt.

(8) *Qui venturus est*. Antichristus videlicet.

(9) *Subjicientur*. In Eras. et ms. Voss., *subjiuntur*.

et sic deperire, Dominus ait (10): « Omne regnum A
divisum in se, desolabitur; et omnis civitas vel do-
mus divisa in se, non stabit⁵². » Dividi igitur et re-
gnum, et civitatem, et domum oportet in decem; et
propterea jam partitionem et divisionem præfi-
guravit. Et diligenter Daniel finem quarti regni
digitos ait pedum esse ejus imaginis, quæ a Nabu-
chodonosor visa est, in quos venit lapis sine mani-
bus præcisus, et quemadmodum ipse ait: « Pe-
des (11), pars quidem aliqua ferrea, et pars aliqua
fictilis, quoadusque abscissus est lapis sine mani-
bus, et percussit imaginem in pedes ferreos et ficti-
les, et comminuit eos usque ad finem⁵³. » Post
deinde in exsolutione ait: « Et quoniam vidisti
pedes et digitos, partem quidem fictilem, partem
autem ferream, regnum divisum erit, et a radice
ferrea (12) erit in eo, quemadmodum vidisti fer-
rum commistum testæ. Et digiti pedum, pars qui-
dem aliqua ferrea, pars autem aliqua fictilis⁵⁴. »
Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges, in
quibus dividetur (13) regnum: ex quibus quidam
quidem fortes et agiles, sive efficaces: alii autem
pigri et inutiles erunt, et non consentient; quem-
admodum et Daniel ait: « Pars aliqua regni (14)
erit fortis, et ab ipsa pars (15) erit minuta. Quo-
niam vidisti ferrum commistum testæ, commistio-
nes erunt in semine hominum, et non erunt ad-
juncti invicem, quemadmodum ferrum non commi-
scetur cum testa⁵⁵. » Et quoniam finis fiet, inquit:
« Et in diebus regum illorum excitabit Deus cœli C
regnum, quod in æternum non corrumpetur, et
regnum ejus alteri populo non relinquetur. Com-
minuet et ventilabit omnia regna, et ipsum exalta-
bitur in æternum. Quemadmodum vidisti, quoniam
de monte præcisus est lapis sine manibus, et com-
minuit testam, ferrum, et ærumentum, et argen-

tum, et aurum. Deus magnus significavit regi, quæ
futura sunt post hæc; et verum est somnium, et
fidelis interpretatio ejus⁵⁶. »

2. Si ergo (16) Deus magnus significavit per Da-
nielem futura, et per Filium confirmavit: et Chri-
stus est lapis, qui præcisus est sine manibus, qui
destruet temporalia regna, et æternum inducet,
quæ est justorum resurrectio (« Resuscitabit, ait,
Deus cœli regnum, quod in æternum nunquam
corrumpetur »); confutati resipiscant qui De-
miurgum respuunt, et non consentiunt ab eo Patre
premissos prophetas, a quo et Dominus venit; se
asseverant ex differentibus Virtutibus factas esse
prophetias. Quæ enim a Demiurgo prædicta sunt
similiter per omnes prophetas, hæc Christus in fine
perfectit, ministrans Patris sui voluntati, et adim-
plens secundum humanum genus dispositiones.
Qui ergo blasphemant Demiurgum, vel ipsis verbis
et manifeste, quemadmodum qui a Marcione sunt;
vel secundum eversionem sententiæ (17), quemad-
modum qui a Valentino sunt, et omnes qui falso
dicuntur esse Gnostici, organa Satanæ ab omnibus
Deum colentibus cognoscantur esse, per quos Sa-
tanæ nunc, et non ante, visus est (18), maledicere
Deo, qui ignem æternum præparavit omni apostasi-
æ. Nam ipse per semetipsum nunc non audeat (19)
blasphemare suum Dominum; quemadmodum et
initio per serpentem seduxit hominem, quasi latens
Deum.

C Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη Bene Justinus dixit, quo-
(20), ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ niam ante Domini adven-
Κυρίου παρουσίας οὐδέ- tum nunquam ausus est
ποτε ἐτόλμησεν ὁ Σατανᾶς Satanæ (21) blasphe-
βλασφημῆσαι τὸν Θεόν, mare Deum, quippe non-
ἄτε μὲν εἰδὼς αὐτοῦ dum sciens suam damna-
τὴν κατάκρισιν tionem:

⁵² Matth. xii, 25. ⁵³ Dan. ii, 33, 34. ⁵⁴ Ibid., 41, 42. ⁵⁵ Ibid., 42, 43. ⁵⁶ Ibid., 44, 45.

(10) Dominus ait. Al., sicut Dominus ait.

(11) Pedes. Al., pedis.

(12) A radice ferrea. Hæc juxta LXX, ἀπὸ τῆς
ῥιζῆς τῆς σιδηρᾶς, in locum Vulgatæ lectionis,
post Grabium substitui ex Ottob., Voss. et Merc. 2,
quanquam in his præpositio a desideretur.

(13) Dividetur. Eras. et Gallas., dividitur.

(14) Aliqua regni. Pronomen aliqua, juxta τὴ
Græcum Danielis addidit Grab. ex Voss., quamvis D
in hoc vox regni sit omissa.

(15) Pars. In aliis, parte.

(16) Si ergo. In Feuardent. ex vet. cod. et in ms.
Voss., sic ergo. Sed connexio sequentium verbo-
rum, confutati resipiscant, exigere videtur si.

(17) Sententiæ. Voss., scientiæ.

(18) Visus est. In edit. legitur ausus est, quia
verbum istud bis postea repetitur. At Feuard. in
marg., Arund. et Voss. habent visus, pro quo in
Merc. 2 imperitia scribarum exstat, missus. Quare
cum nullus ms. codex jam habeat ausus (uno forte
excepto Ottob., quem tamen ipse non vidi), tutius
dixi reponere visus: cum maxime hujus lectionis
optimus sit sensus. Nam visus est, hic accipitur
pro conspectus est, Græce ὠφθῆ, idque vult Ire-
næus, Satanam per organa sua nunc primum, et
non ante, conspectum esse maledicere Deo.

(19) Non audeat. Sic Feuard. in marg. et Voss.

melius quam alii, non audebat. Rationem enim af-
fert cur Satanæ per organa sua nunc primum
visus sit maledicere Deo: quia, inquit, ipse per
semetipsum non audeat blasphemare suum Dominum.

(20) Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη. Hunc locum ex
utroque citat Euseb. lib. iv Hist., cap. 18. Ex quo
vero Justinii libro hæc exscripserit Irenæus, incer-
tum. Ex libro contra Marcionem petita esse asse-
rere videtur Hieronymus in Catalogo. Forte etiam
ex libro quem adversus omnes hæreses edidisse se
profitetur Justinus in priori Apologia, eruta sunt.

(21) Ante Domini adventum nunquam ausus est
Satanæ, etc. Satanam ante Christi adventum de
sempiterna damnatione sua non adeo certum fuisse,
quin adhuc spes aliqua obtinendæ per illum salutis
affulgeret, atque idcirco nondum immanitati suæ,
et in Deum proterviæ frena laxasse, non Justinus
modo atque Irenæus opinati sunt, sed etiam Epi-
phanus hæres. 59 quæ est Sethianorum, § 8, au-
ctor carminis cont. Marcion. inter opera Tertull.
lib. 1, cap. 3, Isidorus Pelusiota lib. ii, epist. 90,
et OEcumenius in cap. ultimum epist. I D. Petri.
Huic vero opinioni fundamentum præbere potuit
trita illa veterum non paucis sententia, diabolus
nondum damnationis suæ accepisse sententiam;
neque sempiternis cruciatibus addictum; sed in
extremo judicio id eum esse passurum. Sed de his

quoniam et in parabolis, et allegoriis, a prophetis (22) de eo sic dictum est. Post autem adventum Domini ex sermonibus Christi et apostolorum ejus discens manifeste, quoniam ignis æternus ei præparatus est ex sua voluntate abscedenti (23) a Deo, et omnibus qui sine pœnitentia perseverant in apostasia: per hujusmodi homines blasphemant eum Deum, qui judicium importat, quasi jam condemnatus, et peccatum suæ apostasiæ conditori suo imputat, et non suæ voluntati et sententiæ: quemadmodum et qui supergrediuntur leges, et pœnas dant, queruntur de legislatoribus, sed non de semetipsis. Sic autem et hi diabolico spiritu pleni, innumeras accusationes inferunt factori nostro, qui et Spiritum vitæ nobis donaverit, et legem omnibus aptam posuerit; et nolunt justum esse judicium Dei. Quapropter et alterum quemdam excoGITANT Patrem, neque curantem, neque providentem eorum, quæ sunt erga nos, aut etiam consentientem omnibus peccatis.

325 CAPUT XXVII.

De futuro judicio per Christum, communionem et separationem divinam, atque infidelium pœnis æternis.

1. Si enim non judicat Pater, aut non pertinet ad eum, aut consentit his quæ fiunt omnibus; et si non judicat, omnes in æquo erunt, et in eodem dinumerabuntur statu (24). Supervacuum ergo erit adventus Christi, et contrarius, in eo quod non judicet. ⁵⁷ Venit enim dividere hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem, et nurum adversus socrum ⁵⁸: et cum duo sint in eodem lecto, unum assumere et alterum relinquere: et duabus molentibus in mola, alteram assumere, et alteram relinquere ⁵⁹ (25): ad finem jubere messoribus colligere primum zizania, et fasciculos alligare, et comburere igni inexstinguibili; triticum autem colligere in horreum ⁶⁰; et agnos quidem vocare in præparatum regnum; hædos autem in æternum ignem mittere, qui præparatus est a Patre ejus diabolo et angelis ejus ⁶¹. Et quid enim? Verbum venit in ruinam et in resurrectionem multorum ⁶²? In ruinam quidem non credentium ei, quibus et majorem damnationem, quam

⁵⁷ Cap. XXVII. ⁵⁸ Matth. x, 35. ⁵⁹ Luc. xvii, 34, 35. ⁶⁰ Matth. xiii, 30; iii, 12. ⁶¹ Matth. xxv, 53 seqq. ⁶² Luc. ii, 34. ⁶³ Luc. x, 12. ⁶⁴ Matth. v, 45.

jam alibi diximus. Consule, si lubet, Petavium, *Dogmatum theolog.* t. III, lib. i, De angelis, cap. 8, et lib. iii, cap. 4.

(22) *A prophetis.* Sic Voss., Arundel. et Grab., melius quam alii, et *prophetis.*

(23) *Abscedenti.* Voss., Merc. 2 et Grab. haud recte, *abscedenti.*

(24) *Et in ... statu.* Et in locum si auctoritate cunctorum mss. Ang. recte Grab. substituit, ac voce *statu* periodum clausit.

(25) *Et cum duo sint ... relinquere: et duabus ... relinquere.* Posterius comma: et *duabus*, etc., in Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2 omissum, ex vet. cod. restituit Feuard., sed inverso ordine præmisit alteri: et *cum duo*, etc. Proprio loco restituit Grab. ex cod. Voss.

(26) *Ex sua sententia.* Græce γνώμη, voluntate, consilio, libero arbitrio, etc.

(27) *Indicto audientes.* Feuard. reposuit *inobedien-*

A Sodomorum et Gomorrhæ in judicio comminatus est ⁶³; in resurrectionem autem credentium, et facientium voluntatem Patris ejus, qui est in cœlis. Si ergo adventus Filii super omnes quidem similiter advenit, judicialis est autem et discretor credentium et non credentium, quoniam ex sua sententia (26) credentes faciunt ejus voluntatem, et ex sua sententia indicto audientes (27) non accedunt ad ejus doctrinam; manifestum, quoniam et Pater ejus omnes quidem similiter fecit, propriam sententiam unumquemque habentem, et sensum liberum; respicit autem omnia, et providet omnibus, et solem suum oriri faciens super malos et bonos, et pluens super justos et injustos ⁶⁴.

2. ... Ὅσα τὴν πρὸς θεὸν τῆρεῖ φιλίαν, τοῦτοις τὴν ἰδίαν παρέχει κοινωνίαν. Κοινωνία δὲ θεοῦ, ζωὴ καὶ φῶς, καὶ ἀπόλαυσις τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν. Ὅσοι... ἀφίστανται κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τοῦ θεοῦ, τοῦτοις τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν ἐπάγει. Χωρισμὸς δὲ τοῦ θεοῦ, θάνατος καὶ χωρισμὸς φωτὸς, σκότος καὶ χωρισμὸς θεοῦ ἀποβολὴ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν. Οἱ οὖν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβαλόντες τὰ προειρημένα, ἅτε ἐστερημένοι πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἐν πάσῃ κολάσει καταγίνονται τοῦ θεοῦ μὲν προηγητικῶς μὴ κολάζοντος, ἐπακολουθούσης δὲ ἐκείνης τῆς κολάσεως, διὰ τὸ ἐστερηθῆσαι πάντων τῶν ἀγαθῶν. Αἰώνια δὲ καὶ ἀτελεύτητα παρὰ θεοῦ τὰ ἀγαθὰ καὶ διὰ τοῦτο

2. Et quicumque erga eum custodiunt dilectionem, suam his præstat communionem. Communio autem Dei, vita et lumen, et fruitio eorum quæ sunt apud eum (29) bonorum. Quicumque autem absistunt secundum sententiam suam ab eo, his eam quæ electa est ab ipsis (30), separationem inducit. Separatio autem Dei, mors; et separatio lucis, tenebræ; et separatio Dei, amissio omnium quæ sunt apud eum (31) bonorum. Qui ergo per apostasiam amisserunt quæ prædicta sunt, quippe desolati (32) ab omnibus bonis, in omni pœna conversantur; Deo quidem principaliter non a semetipso (33) eos puniente, prosequente autem eos (34) pœna, quoniam sint de-

tes, sed qua auctoritate, non dicit. Tutius cum Eras., Gallas., Ottob., Arundel. et Merc. 2 legere, *indicto audientes*, ut non raro scribit interpres.

(28) Ὅσα τὴν πρὸς, etc. Græca hæc, a Damasceno in *Parallelis* sub diversis titulis allegata, et ab Halloixio in *Vita Irenæi* edita, solenter compegit el. Grab. At, pro ὅσα lege cum interp. ὅσοι.

(29) *Apud eum.* Græce, *ab eo.*

(30) *His eam, quæ electa est ab ipsis.* In vet. Feuard. cod. et Voss., *his autem, quæ lecta est.* At Græca sonant: *his eam, quæ est ab ipso, separationem*, etc.

(31) *Apud eum.* Al., *apud Deum.* At juxta Græcum, *ab eo.*

(32) *Desolati.* Pro *privati.*

(33) *A semetipso.* Nihil his respondet in Græco. Suspicio glossema esse.

(34) *Eos.* Hinc in Græco, pro ἐκείνης lege ἐκείνου.

καὶ ἡ στέρησις αὐτῶν αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· ὡς διηνεκοῦς τοῦ φωτὸς ὄντος, οἱ τυφλώσαντες ἑαυτοὺς, ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων τυφλωθέντες, διηνεκῶς ἀποστεροῦνται τῆς τοῦ φωτὸς ἀπολαύσεως, οὐ τοῦ φωτὸς ἐπιφέροντος αὐτοῖς τὴν ἐν τυφλώσει τιμωρίαν·

solati ab omnibus bonis (35). Æterna autem, et sine fine sunt a Deo bona : et propter hoc et amissio eorum æterna et sine fine est : quemadmodum in immenso (36) lumine, qui excæcaverunt semetipsos, vel ab aliis excæcati sunt, semper privati sunt jucunditate luminis ; non quod lumen pœnam eis inferat cæcitatibus (37),

sed quod ipsa cæcitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat : « Qui credit in me, non judicatur, » id est, non separatur a Deo ; adunitus est enim per fidem Deo. « Qui autem non credit, ait, jam judicatus est, quoniam non credidit in nomine unigeniti Filii Dei, » id est, separavit semetipsum a Deo voluntaria sententia. « Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Omnis enim qui male agit, odit lumen, et non venit (38) ad lumen, ne traducantur opera ejus. Qui autem facit veritatem, venit ad lumen, ut manifestentur opera ejus, quoniam in Deo est operatus ⁶⁵. »

326 CAPUT XXVIII.

De piorum et impiorum discriminine, apostasia futura sub Antichristo, atque mundi consummatione.

1. Ἐπεὶ οὖν (39) ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οἱ μὲν προστρέχουσι τῷ φωτὶ, καὶ διὰ τῆς πίστεως ἐνοῦσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ· οἱ δὲ ἀφίστανται τοῦ φωτὸς, καὶ ἀπορρίζουσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ· ἐκδέχεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῖς πᾶσιν ἀρμόζουσιν ἀνοήκησιν ἐπάγων·

1. Quoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrunt lumini, et per fidem uniunt se Deo ; alii autem absistunt a lumine, et separant seipsos a Deo : venit Verbum Dei, omnibus aptam habitationem inferens ; his quidem qui

⁶⁵ Joan. iii, 18 seqq. xiii, 2 seqq.

⁶⁶ Matth. xxv, 34, 41.

⁶⁷ II Thess. ii, 10 seqq.

⁶⁸ Apoc. xix, 20.

⁶⁹ Apoc.

(35) *Sint desolati ab omnibus bonis.* Alii, *sunt desolati ab omni bono.*

(36) *Immenso.* Græc., *continuo, perpetuo.*

(37) *Cæcitatibus.* Græc., *in cæcitate.*

(38) *Odit lumen, et non venit.* Eras., Gallas. et Feuard., *odit lucem, et non venit.*

(39) Ἐπεὶ οὖν. Græca hæc iterum ex Damasceni *Parallelis* edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 487.

(40) Ἐκδέχεται ... τοὺς μὲν. Lege cum interp. ἔρχεται ... τοῖς μὲν.

(41) *Et, et.* Duas istas voculas non agnoscit textus Græcus, cujus proinde paulo diversus sensus.

(42) *Ut participentur eas calamitates, quæ in eis sunt.* Sic vet. Feuard. cod., Voss. et Grab. ; cæteri, *ut participetur eis calamitas, quæ in eis est* : quæ emendatio esse videtur cujuspiam recentioris, hanc attendentis verbum *participari*, ut deponens partim usurpari ab interprete.

(43) *Ad sinistram.* Al., *a sinistra.*

(44) *Dilectionem Dei.* Supra cap. 25 habet cum nostris N. Test. codd. *dilectionem veritatis.*

τοὺς μὲν (40) ἐν τῷ φωτὶ, πρὸς τὸ ἀπολαύειν αὐτοὺς τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν· τοῖς δὲ ἐν τῷ σκότει, πρὸς τὸ μετέχειν αὐτοὺς τῆς ἐν αὐτῷ μοχθηρίας. Διὰ τοῦτο φησὶ, τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν ἀνακαλέσασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψειν· ἑαυτοὺς γὰρ πάντων ἐστέρησαν τῶν ἀγαθῶν.

in lumine suavi, ut fruatur eo, et (41) his quæ in eo sunt bonis ; his autem qui in tenebris sunt, ut participentur eas calamitates quæ in eis sunt (42). Et propter hoc ait, hos quidem qui sunt ad dexteram, vocari in regnum Patris ; illos autem qui sunt ad sinistram (43), in æternum ignem missurum ⁶⁶. Semetipsos enim omnibus privaverunt bonis.

2. Et propter hoc Apostolus ait : « Pro eo quod dilectionem Dei (44) non receperunt, ut salvi fierent, et ideo mittet eos Deus in operationem (45) erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati ⁶⁷. » Illo (46) enim veniente, et sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum, et sua voluntate et arbitrio operante quæcunque operabitur, et in templo Dei sedente, ut sicut Christum adorent illum qui seducentur (47) ab illo ; quapropter (48) et juste « in stagnum projicietur (49) ignis ⁶⁸ : » Deo (autem) (50) secundum suam providentiam præsciente omnia, et apto tempore eum, qui talis futurus erat, immittente, « ut credant falso, et judicentur (51) omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. ⁶⁹ » Cujus adventum Joannes in Apocalypsi significavit ita : « Et bestia quam videram, similis erat pardo, et pedes ejus quasi ursi, et os ejus quasi os leonis, et dedit ei draco virtutem suam, et thronum suum, et potestatem magnam, et unum ex capitibus ejus quasi occisum in mortem (52), et plaga mortis ejus curata est, et admirata est universa terra post bestiam ; et adoraverunt draconem, quoniam dedit potestatem bestię ; et adoraverunt bestiam dicentes : Quis similis bestię illi, et quis potest pugnare cum ipsa ?

(45) *Mittet eos Deus in operationem.* Sic vet. Feuardent. cod. et Voss. Alii cum nostris Pauli exemplaribus : *mittet eis Deus operationem.* Et hoc etiam posteriori modo cit. cap. hunc locum a' egat. Sed cum sæpe ex memoria citet Irenæus, nihil mirum si non eodem ubique modo citet.

(46) *Illo.* Antichristo scilicet, ad quem redit oratio.

(47) *Seducentur.* Al., *seducuntur.*

(48) *Quapropter.* Pro *eapropter, propterea, etc.* Sic enim explicari hæc vocem exigit verborum connexio, quæ alioqui nulla foret.

(49) *Projicietur.* Sic Feuard. in marg. et Grab., quibus fere consentit Voss. in quo exstat, *projicitur.* Cæteri, *projicientur* ; sed minus recte, nam de Antichristo sermo est.

(50) *Deo autem.* Abundat particula *autem.*

(51) *Et judicentur.* Arundel. et Grab., *ut judicentur.* Sed repugnant alii omnes codd.

(52) *Occisum in mortem.* In cod. Voss., *decisum in morte.*

Et datum est ei os loquens magna et blasphemiam, et data est ei potestas mensibus quadraginta et duobus. Et aperuit os suum blasphemum (53) adversus Deum, blasphemare nomen ejus, et tabernaculum ejus, et eos qui in cœlo habitant. Et data est ei potestas super omnem tribum, et populum, et linguam, et gentem. Et adoraverunt eam (54) omnes qui habitant super terram, cujus non est scriptum nomen (55) in libro vitæ Agni occisi a constitutione mundi. Si quis habet aures, audiat. Si quis in captivitatem duxerit, in captivitatem ibit. Si quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hic est sustinentia et fides sanctorum⁷⁰. » Post deinde et de armigero ejus (56), quem et pseudopropheta vocat : « Loquebatur, inquit, quasi draco, et potestatem primæ bestiæ omnem faciebat in conspectu ejus : et facit terram, et qui habitant in ea, ut adorarent (57) bestiam primam, cujus curata est plaga mortis ejus. Et faciet (58) signa magna, ut et ignem faciat de cœlo descendere in terram in conspectu hominum, et seducet (59) inhabitantes super terram⁷¹. » Hæc ne quis eum divina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum, si dæmoniis et apostaticis spiritibus ministrantibus ei, per eos faciat signa, in quibus seducat habitantes super terram. « Et imaginem, ait, jubebit fieri bestiæ, et spiritum dabit imagini, uti et loquatur imago, et eos qui non adoraverint eam, faciet occidi. Et characterem autem, ait, in fronte, et in manu dextra faciet dari, ut non possit aliquis emere vel vendere, nisi qui habet characterem nominis bestiæ, vel numerum nominis ejus : et esse numerum sexcentos sexaginta sex, quod est, sexies centeni, et deni sexies, et singulares sex ; » in recapitulationem universæ (60) apostasiæ **327** ejus, quæ facta est in sex millibus annorum.

⁷⁰ Apoc. xiii, 11 seqq.

⁷¹ Ibid., 14 seqq.

⁷² Gen. ii, 1, 2.

⁷³ II Pet. iii, 8.

(53) *Blasphemum.* Ad blasphemium in solo Arundel. quem tamen sequi Grabio placuit, quia, inquit, S. Joannes ait : εις βλασφημίαν. At non quid scripserit Joannes, sed qui Joannem allegaverit Irenæus, inquiritur. Illum enim hic, ut et paulo post, ex memoria citare videtur, additis quibusdam, pluribus aliis omissis, ut conferenti patebit.

(54) *Adoraverunt eam.* In Arundel., Merc. 2 et Grab., *adoraverunt eum* : sed male, nam pronomen referri debet ab bestiam.

(55) *Cujus non est scriptum nomen.* Melius scripsit Vulgatus interpres : *quorum non sunt scripta nomina.*

(56) *De armigero ejus, etc.* Hujus Irenæi loci sensum potius, quam ipsa verba allegavit Andreas Cæsariensis serm. 13 in Apocalyp., pag. 57, lin. 40, seqq. his verbis : Φησὶν ὁ Εἰρηναῖος ἐπὶ λέξεως οὕτω· Περὶ τοῦ ὑπασπιστοῦ, ὃν καὶ ψευδοπροφήτην καλεῖ· Ἐλάλει, φησὶν, ὡς δράκων. Τούτῳ δὲ ἔλεγεν ἐξουσίαν δεδῶσθαι σημείων καὶ τεράτων, ἵνα ποιῆ ἔμπροσθεν τοῦ Ἀντιχρίστου, προδοποιοῦν αὐτῷ τὴν τῆς ἀπωλείας ὁδόν.

(57) *Adorarent.* Sic Feuard. in marg. et Voss. Reliqui, *adorent.*

(58) *Et faciet.* In Eras., *et faciat* ; in Gallas. et Feuard., *ut faciat* ; in Græco S. Joan., καὶ ποιεῖ, *et facit* ; in Vulgata nostra, *et fecit.*

5. Ὅσαις... ἡμέραις (61) ἐγένετο ὁ κόσμος, τοσαύταις χιλιοντάσι συντελεῖται. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ἡ Γραφή· « Καὶ συνετελέσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν. Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5' τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5' ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. » Τοῦτο δ' ἐστὶ τῶν προγεγονότων διήγησις, καὶ τῶν ἐσομένων προφητεία. Ἡ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ὡς α ἔτη· ἐν ἑξ οὖν ἡμέραις συντελεῖσται τὰ γεγονότα φανερόν οὖν, ὅτι ἡ συντέλεια αὐτῶν τὸ 5' ἔτος ἐστίν.

4. Et propter hoc in omni tempore, plasmatus initio homo per manus Dei, id est Filii et Spiritus, sit secundum imaginem et similitudinem Dei, paleis quidem abjectis, quæ sunt apostasia; frumento autem in horreum assumptio, quod est hi qui ad Deum fide fructificant. Et propterea tribulatio necessaria est his qui salvantur, ut quodammodo contriti, et attenuati, et conspersi (64) per patientiam Verbo Dei, et igniti (65), apti sint ad convivium regis.

Ὡς εἶπέ (66) τις τῶν ἡμετέρων, διὰ τὴν πρὸς

3. Quotquot enim diebus hic factus est mundus, totet millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura Geneseos : « Et consummata sunt cælum et terra, et omnis ornatus eorum. Et consummavit Deus die sexto omnia opera sua quæ fecit, et requievit in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit⁷² (62). » Hoc autem est et antefactorum narratio, quemadmodum facta sunt, et futurorum prophetia. Si etenim (63) dies Domini quasi mille anni⁷³, in sex autem diebus consummata sunt quæ facta sunt; manifestum est quoniam consummatio ipsorum sextus millesimus annus est.

Quemadmodum quidam de nostris dixit, propter

(59) *Seducet.* Al., *seducit.*

(60) *Recapitulationem universæ.* In Voss., *recapitulatione universa.*

(61) Ὅσαις... ἡμέραις. Græcum hoc Irenæi fragmentum e cod. 5443 Biblioth. Reg. descriptum edidit Cotelerius in notis ad epist. S. Barnabæ, § 15. Quæ vero in eodem ms. post τὸ 5' ἔτος ἐστίν sequuntur : Καὶ τῇ 5' κρίνει τὴν οἰκουμένην· καὶ τῇ ἡ', ἥτις ἐστὶν ὁ μέλλων αἰὼν, τοὺς μὲν παραδίδωσιν εἰς κόλασιν αἰώνιον, τοὺς δὲ εἰς ζωὴν. Διὰ τοῦτο εἰρηγται οἱ ψαλμοὶ ὑπὲρ τὴν ἡ'· si sint Irenæi, ex aliquo ejusdem opere, quod interierit, excerpta sint necesse est.

(62) *Operibus suis, quæ fecit.* In Voss. omittitur *suis* ; in Græco vero, *quæ fecit.*

(63) *Si etenim.* Particulam si a Feuard. auctoritate vet. codicis additam abiecit Grab., quod, inquit, nec Græcus textus, neque ullus ms. cod. Anglie. eam habeat. Sed sufficiat in optimæ notæ vet. Feuard. cod. haberi, et ad connexionem verborum Latinorum omnino necessariam esse. Eam vero non exigit diversa Græcorum constructio.

(64) *Consparsi.* Voss., *conspersi.* Græce, *φυρθέντες.*

(65) *Et igniti.* Al., *ut igniti.*

(66) Ὡς εἶπε. Eusebius lib. iii *Hist.*, cap. 30, hanc sententiam beati Iguatii Antiocheni episcopi

Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία: ὅτι σίτος εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθωμαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὐρεθῶ (67). »

martyrium in Deum ad-
judicatus ad bestias :
« Quoniam frumentum
sum Christi, et per den-
tes bestiarum molor, ut
mundus panis Dei (68)
inveniar⁷⁴. »

Ανον ὀλισθη τοῦ πυρός. Καταλλήλως οὖν καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔξει τὸν ἀριθμὸν χξς· ἀνακεφαλαιούμενος ἐν αὐτῷ τὸν πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ πᾶσαν κακίαν. . . . .

tatur ignis. Congruenter autem et nomen ejus habebit numerum, sexcentos sexaginta sex; recapitulans in semetipso omnem quæ fuit ante diluvium, malitiæ commistionem, quæ facta est ex angelica apostasia (73).

CAPUT XXIX.

Universa ad utilitatem hominum facta esse; et de Antichristi doli, nequitia, vi apostatica, a diluvio et deinceps in Anania, Azaria, et Misaelis persecutione præfigurata.

1. Causas autem reddidimus in his qui sunt ante hunc libris, propter quas passus est Deus hæc ita fieri: ostendimusque quoniam omnia quæ sunt talia, pro eo qui salvatur homine facta sunt: illud quod est sui arbitrii et suæ potestatis maturans ad immortalitatem, et aptabiliorem eum ad æternam subjectionem Deo præparans. Et propter hoc conditio insumitur homini (69): non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentes autem quæ et ipsæ non allevaverunt oculos suos ad cælum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures cæci absconditi in profundo insipientiæ, juste sermo « ut stillicidium de cado, et sicut momentum stateræ, et sicut nihil⁷⁵ » deputavit; in tantum utiles et aptabiles justis, quantum utilitatis præstat stipula ad tritici augmentum, et palea ejus in ustionem, ad operationem auri. Et propterea cum in fine repente hinc Ecclesia assumetur (70): « Erit, inquit, tribulatio qualis non est facta ab initio, neque fiet⁷⁶. » Novissimus enim agon hic justorum, in quo vincentes coronantur incorruptela.

. . . . . ἀνακεφαλαίωσις (71) γίνεται πάσης ἀδικίας, καὶ παντὸς ὀδού, ἵνα ἐν αὐτῷ συρρέουσα καὶ συγκλεισθεῖσα πᾶσα δύναμις ἀποστατικῆ κατὰ τὸν κάμι-

2. Et propter hoc in bestia veniente recapitulatio sit universæ iniquitatis et omnis doli, ut in ea (72) confluens et conclusa omnis virtus apostatica, in caminum mit-

. . . Νῶε γὰρ ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ κατακλισμὸς ἐπῆλθε τῇ γῆ εἰς ἐξάλειψιν τῆς ἀμαρτίας. . . . ἀνακεφαλαιούμενος δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ πᾶσαν εἰδωλολατρείαν, ...

Noe enim fuit annorum sexcentorum, et diluvium advenit terræ, **328** delens in resurrectionem (74) terræ propter nequissimam generationem, quæ fuit temporibus Noe. Recapitulans autem et omnem qui fuit a diluvio errorem commentatorem idolorum, et prophetarum interfectionem, et succensionem justorum.

. . . μέχρις οὗ ἡ τοῦ Ναβουχοδονόσωρ ἀνασταθεῖσα εἰκὼν, ἥτις ὕψος μὲν εἶχε πηχῶν ἑξήκοντα, εὖρος δὲ πηχῶν ς'. . .

Illa enim quæ fuit a Nabuchodonosor instituta (75) imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem cubitorum sex: propter quam (76) et Ananias, et Azarias, et Misael, non adorantes eam, in caminum missi sunt ignis, per id quod eis evenit, prophetantes eam, quæ in finem futura est justorum succensio.

. . . ὅλη γὰρ ἡ εἰκὼν ἐκείνη προτύπωσις ἦν τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίας. . . . .

Universa enim imago illa præfiguratio fuit hujus adventus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari.

. . . Τὰ οὖν χ' ἔτη τοῦ Νῶε, ἐφ' οὗ ὁ κατακλισμὸς ἐγένετο διὰ τὴν ἀποστασίαν, καὶ ὁ πηχισμὸς τῆς εἰκόνης, ...

Sexcenti itaque anni Noe, sub quo fuit diluvium propter apostasiam, et numerus cubitorum imaginis, propter quam justis in caminum ignis missi sunt,

. . . τὸν ἀριθμὸν, ὡς εἰρηται, σημαίνουσι τοῦ

numerum (77) nominis significat illius, in quem

⁷⁴ Ignat. Mart., Epist. ad Roman. ⁷⁵ Isa. XL, 15, 17. ⁷⁶ Matth. XXIV, 21.

et martyr, ad verbum ex Irenæo transcribit. Verba Ignatii sunt in *Epist. ad Romanos*. Eadem, clariss. Grabio teste, habentur in Græcis Actis S. Ignatii mss. in Biblioth. Bodleiana, ubi, pro πρὸς Θεόν, legitur εἰς Θεόν.

(67) Ἄρτος εὐρεθῶ. Ἄρτος Θεοῦ εὐρεθῶ, legit vetus Irenæi interpres. At in Græco exemplari, quod in *Actis martyrum* edidit doctissimus noster Ruinartus, pro Θεοῦ legitur τοῦ Χριστοῦ.

(68) *Panis Dei*. Vox *Dei* omissa in Merc. 2, perinde atque in Græco.

(69) *Conditio insumitur homini*. Id est, Feuard. interprete, universa ad usum hominis condita fuerunt.

(70) *Assumetur*. Al., *assumitur*.

(71) *Ἀνακεφαλαίωσις*. Græca hæc iterum ex Damasceni *Parallelis* edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 499. Non omnia tamen cum Latinis omnino conveniunt, quia interdum Irenæi verba comparatio refert Damascenus.

(72) *In ea*. Bestia videlicet.

(73) *Quæ facta est ex angelica apostasia*. Nefarios apostatarum angelorum concubitus cum mulieribus ante diluvium intelligit. De qua Irenæi sententia vide quæ notavimus ad lib. IV cap. 16, n. 2, nota 41. Vide et ejusdem lib. cap. 36, n. 4, ubi ea de re mentem diserte exprimit.

(74) *In resurrectionem*. Sic una voce legendum, non divisa, in *resurrectionem*, ut in omnibus edit. perperam et sine sensu habetur. Græce vero scripsisse Irenæum ἐπανάστασιν, non dubitem; siquidem in Gloss. vet. ἐπανάστασις vertitur *insurrectio*. Barbare vero reddidit interpres, *in resurrectionem* pro *insurrectionem*; melius vertisset *rebellionem*.

(75) *Instituta*. Arundel., *constituta*.

(76) *Propter quam*. Sic Feuard. in marg. et Voss. Alii minus recte, *propter quæ*.

(77) *Numerum*. In Feuard. marg. et Voss., *numerus*.

ὀνόματος, εἰς ὃν συγκε-
φαλοῦνται τῶν ζ' ἐτῶν
πᾶσα ἀποστασία, καὶ ἀδι-
κία, καὶ πονηρία, . . .
et dolus, propter quæ et diluvium su-
perveniet ignis.

CAPUT XXX.

Certus quidem est numerus nominis Antichristi; sed de hoc nihil temere affirmandum, cum multis nominibus is aptari queat; et cur aperte a Spiritu S. explicatum non fuerit; ac de regno mortuæ illius.

1. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων (80), καὶ ἐν πᾶσι τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις ἀντιγράφοις (81) τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑωρακόντων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων (82). . . sexcentos habebit, et sexaginta, et sex; hoc est, decadas æquales hecatontasin, et hecatontadas æquales monasin (85) (numerus enim qui digitus (86) sex, similiter custoditus, recapitulationes ostendit universæ apostasiæ ejus quæ initio, et quæ in mediis temporibus, et quæ in fine erit), οὐκ οἶδα πῶς ἐσφάλησάν τινες ἐπακολουθήσαντες ἰδιωτισμῷ, καὶ τὸν μέσον ἠθέτησαν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος, ὡς φήμισμα ὑφελόντες, καὶ ἀντὶ τῶν ἐξ δεκάδων μίαν δεκάδα βουλόμενοι εἶναι. . . . .
Hoc autem arbitror scriptorum peccatum fuisse, ut

(78) recapitulatur (79) sex millium annorum omnis apostasia, et injustitia, et nequitia, et pseudo-
I. His autem sic se habentibus, et in omnibus antiquis et (83) probatissimis et veteribus scripturis numero hocposito, et testimonium perhibentibus his, qui facie ad faciem Joannem (84) viderunt, et ratione docte nos, quoniam numerus nominis bestię, secundum Græcorum computationem, per litteras quæ in eo sunt, ignoro quomodo erraverunt quidam sequentes idiotismum, et medium frustrantes numerum nominis, quinquaginta numeros (87) deducentes, pro sex decadis unam decadem volentes esse.

solet fieri, quoniam et per litteras numeri ponuntur, facile litteram Græcam (88), quæ sexaginta (89) enuntiat numerum, in iota 329 Græcorum litteram expansam (90); post deinde quidam sine exquisitione hoc acceperunt; alii quidem simpliciter et idiotice usurpaverunt denarium numerum: quidam autem per ignorantiam ausi sunt et nomina exquirere, habentia (91) falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter et sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari a Deo. Quotquot autem secundum inanem gloriam statuunt nomina continentia falsum numerum, et quod a se fuerit adinventum nomen, definirunt esse illius qui venturus est; non sine damno tales exient, quippe qui (92) et semetipsos, et credentes sibi seduxerunt. Et primum quidem damnum est excidere a veritate, et quod non sit, quasi [sit] (93) arbitrari: post deinde, apponenti, vel auferenti de Scriptura pœnam non modicam fore, in quam incidere necesse est eum qui sit talis. Subsequitur autem et aliud non quodlibet

(78) *In quem.* Feuard. perperam, in quam.

(79) *Recapitulatur.* Ita auctoritate Græci textus et omnium mss. Anglic. reposuit Grab. pro futuro, *recapitulabitur.*

(80) *Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων... γραμμάτων.* Græca hæc Irenæi refert Euseb. lib. v *Hist.*, cap. 8, et ex eo Nicephorus lib. iv, cap. 14, atque Damascenus una cum pluribus sequentibus verbis: quanquam hic interdum a Latina versione aliquantulum discedat.

(81) *Ἀντιγράφοις.* Deest in Damasc.

(82) *Γραμμάτων.* Addidit Eusebins verbum ἐμφαίνεται, ut periodum terminaret. Alia enim subjungit Irenæi verba, prætermisiss intermediis, quæ longius ab his dissita sunt.

(83) *Antiquis et.* Superflue istæ voces in Græco desunt.

(84) *Facie ad faciem Joannem.* In Feuardent. edit. *faciem Joannis.* Utrumvis legas, parum refert.

(85) *Hecatontasin, et hecatontadas æquales monasin.* Sic recte Eras. et Grab., cæteri perperam mutata littera Græca κ in Latinam x, *hexatontasin.* Porro *hecatontasin et monasin* dativos esse Græcorum, nemo non videt; alterum ab ἐκατοντάς, ἄδος, *centenarius numerus*, alterum a μονάς, ἄδος, *unitas*: pro eo quod Latine diceretur, *centenariis et unitati-*

bus, vel hecontadibus et monadibus. Sensus igitur Irenæi est, in numero 666, tot decadas occurrere, quot centenarios, nempe 6, et tot centenarios, quot unitates: adeo ut senarii numeri nota ubique reperiat.

(86) *Digitus.* Sic pro *digitos* reposuit Feuard. auctoritate vet. cod. At utramque lectionem vitiosam esse contendit Grab., et pro *digitus* legendum vult *dicitur.* Sed hallucinatur vir doctus, pace ipsius dixerim. Sane haud meminit *digitum* numerum arithmetico dici eum, qui denario minor est; quod senario convenit.

(87) *Quinquaginta numeros.* Græce, *quinquaginta numerum*, quod melius.

(88) *Litteram Græcam.* Scilicet ξ.

(89) *Sexaginta.* In vet. Feuard. cod. *sexagesimum.*

(90) *Expansam.* Ita Arundel., Merc. 2 et Grab., cæteri perperam, *expensam.* Porro post *expansam*, *supple fuisse.*

(91) *Nomina... habentia.* Græc., *nomen... habens.*

(92) *Quippe qui.* Interpres proinde legit ἄτε, vel ὅτι, non ἔτι, ut habetur in Græco Damasc.

(93) *Quasi sit.* Sit addidi ex Græco, quia id omnino sensus exigit. Hamulis tamen inclusi, quia in nullo ms. codice Latino legitur. Jam addiderat Feuard. vocem *quasi*, consentiente Voss.

τοι δοκοῦσιν, ἄλλο δὲ ἐκεῖ-
νος ἔχων ἐλεύσεται, ῥα-
δίως ἐξαπατηθήσονται
παρ' αὐτοῦ· ὡς μηδέπου
παρόντος ἐκείνου ὄν φυ-
λάσσεσθαι προσήκει.

eo, quasi necdum adsit ille, quem cavere convenit.

2. Oportet itaque tales discere, et ad verum re-
currere nominis numerum; ut non in pseudopro-
phetarum loco deputentur. Sed scientes firmum
numerum qui a Scriptura annuntiatus est, id est,
sexcentorum sexaginta sex, suslineant primum
quidem divisionem regni in decem: post deinde,
illis regnantibus, et incipientibus corrigere (95)
sua negotia, et augere suum regnum; qui de im-
provviso advenerit regnum sibi vindicans et terre-
bit prædictos, habens nomen continens prædictum
numerum, hunc vere cognoscere esse abominatio-
nem desolationis. Hoc et Apostolus ait: « Cum di-
xerint, pax et munitio (96), tunc subitaneus illis
superveniet interitus ⁷⁷. » Jeremias autem non so-
lum subitaneum ejus adventum, sed et tribulum, ex
qua veniet, manifestavit dicens: « Ex Dan audie-
mus vocem velocitatis equorum ejus ⁷⁸; a voce hin-
nitus decursionis equorum (97) ejus commovebitur
tota terra; et veniet, et manducabit terram, et ple-
nitudinem ejus, et civitatem, et qui habitant in
ea ⁷⁹. » Et propter hoc non annumeratur tribus
hæc in Apocalypsi cum his quæ salvantur.

3. Ἀσφαλέστερον, οὖν
καὶ ἀκινδυνότερον, τὸ πε-
ριμένειν τὴν ἔκβασιν τῆς
προφητείας, ἢ τὸ κατα-
στοχάζεσθαι, καὶ κατα-
μαντεύεσθαι ὀνόματος·

3. Certius ergo et sine

(94) periculum eos, qui
false præsumunt scire no-
men ejus. Si enim aliud
quidem hi putant, aliud
autem ille habens adve-
niet; facile seducuntur ab

periculo est, sustinere
adimplentionem prophetiæ
quam suspicari et divi-
nare nomina qualibet;
quando multa nomina

A τυχὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνο-
μάτων εὐρεθῆναι δυναμέ-
νου τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ
(98), ...
Εἰ γὰρ πολλά ἐστί τὰ εὐ-
ρισκόμενα ὀνόματα, ἔχον-
τα τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν,
ποῖον ἐξ αὐτῶν φορέσει ὁ
ἐρχόμενος, ζητηθήσεται.

B Quoniam autem non propter inopiam nominum ha-
bentium numerum nominis ejus dicimus hæc, sed
propter timorem erga Deum et zelum veritatis (99):
EYANΘΑΣ (1) enim nomen habet numerum de
quo quæritur: sed nihil de eo affirmamus. Sed
et ΛΑΤΕΙΝΟΣ (2) nomen habet sexcentorum sexa-
ginta sex numerum; et valde verisimile est, quo-
niam novissimum regnum (3) hoc habet vocabulum.
Latini enim sunt qui nunc regnant; sed non in hoc
nos gloriabimur. Sed et ΤΕΙΤΑΝ, prima syllaba
per duas Græcas vocales e et i scripta, omnium nomi-
num quæ apud nos inveniuntur, magis fide dignum
est. Etenim prædictum numerum habet in se, et
litterarum est sex, singulis syllabis ex ternis litteris
constantibus, et vetus, et semotum (4); neque enim
eorum regum, qui secundum nos sunt, aliquis vo-
catus est Titan; neque eorum (5) quæ publice ad-
orantur, idolorum apud Græcos et barbaros habet
vocabulum hoc: et divinum putatur apud multos
esse hoc nomen, **330** ut etiam sol Titan vocetur
ab his qui nunc tenent (6): et ostentationem quam-
dam continet ultionis (7), et vindictam inferentis,
quod ille (8) simulat se male tractatos (9) vindicare.
Et alias (10) autem et antiquum, et fide dignum,
et regale, magis autem et tyrannicum nomen. Cum
igitur tantum suasionum (11) habeat hoc nomen

C ⁷⁷ I Thess. v, 3. ⁷⁸ Jerem. viii, 16. ⁷⁹ Apoc. vii, 5 seqq.

(94) Non quodlibet. Pro non modicum.

(95) Corrigere. Græce, ni fallor, διορθοῦν, recte gerere.

(96) Munitio. Sic versio Italica. Vulgata nostra melius, securitas, ex Græco ἀσφάλεια.

(97) Equorum. Deest in Arund. et Voss.

(98) Τοῦ ἀριθμοῦ. Post hanc vocem addit Da-
masce.: Ὡς τὸ Εὐανθάς, καὶ Λατεῖνος, καὶ Παπίσκος,
περὶ ὧν ἀναγκὴ σφάλλεσθαι τῆς ἀληθείας τὸν περὶ
ἐν αὐτῶν ἐρχόμενον. Quibus compendio refert, quæ
postea fusius explicat Irenæus.

(99) Et zelum veritatis. Supple, patet, vel quid-
piam simile.

(1) EYANΘΑΣ. Ita recte reposuit Feuard. pro
Evan, consentientibus Voss. et Ottob. Illius vero et
sequentium nominum litteras si pro totidem notis
arithmeticis accipias, numerosque iis apud Græcos
respondentes simul addideris, occurret summa quæ-
sita. Consulens Feuarentii notam in hunc lo-
cum, ad calcem operis: piget enim in his immo-
rari.

(2) ΛΑΤΕΙΝΟΣ. In edit. omnibus perperam scri-
bitur ΛΑΤΕΙΝΟΣ cum L Latina; adhuc pejus in
Eras., Gallas., Arundel. et Merc. 2, Latinos; neque
enim numerus 666 inde potest exsurgere.

(3) Novissimum regnum. Scilicet Romanum.

(4) Semotum. Id est, inusitatum.

(5) Neque eorum. Ita vetus Feuarentii cod., Voss.,
Arundel. et Grab.; cæteri perperam, namque eorum.

Id enim vult Irenæus, ut nullum regem, sic etiam
nullum idolum ævo suo Titanis nomine appellatum
fuisse. Porro post neque, supple aliquod.

(6) Ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc te-
nent. Verbum Græcum κρατοῦσι hic vertendum
erat, imperant, vel ut paulo ante vertit, regnant,
non tenent. De Romanis enim hic sermo est, a qui-
bus jam ante Irenæi ævum, solem dictum fuisse
Titanem constat. Hinc Cicero in Arato:

Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan.

Et Ovid. Metamorphos. 4:

Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan.

(7) Et ostentationem quamdam continet ultionis.
Alludit ad fabulam Titanum, qui bellum diis intul-
isse finguntur, ut injuriam sibi Saturni perfidia
illatam ulci-cerentur.

(8) Quod ille. Scil. Antichristus.

(9) Tractatos. Feuard. in marg. et Voss., tractan-
des.

(10) Et alias. Sic cod. Voss., pro quo in Arund.,
talias: sed talias in Merc. 1, denique titas in altero
Merc. cod., in edit. vero omnibus legitur tale. At
præterquam quod in nullo jam ms. codice exstat,
minus placet quam et alias; quæ vera lectio esse
videtur.

(11) Tantum suasionum. In Arundel. et Merc. 1,
tantam suasionem. Sed in vet. Feuarentii cod., tacitam
pro tantam.

Titan, tamen (12) habet verisimilitudinem, ut ex multis colligamus ne forte Titan vocetur, qui veniet.

Ἡμεῖς οὖν (13) οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου, ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. Εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανθῶν τῷ νῦν καιρῷ κτηρῦτασθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ἐωρακός. Οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

4. Hunc autem (14) numerum nominis ostendit, ut caveamus illum venientem, scientes quis est: nomen autem ejus tacuit, quoniam dignum non est præconari a Spiritu sancto. Si enim præconatum ab eo fuisset, fortassis et in multum permaneret. Nunc autem quoniam et fuit, et non est, et ascendet ab abyso (15), et in perditionem vadit⁸⁰ (16), quasi qui non sit; sic nec nomen ejus præconatum est: ejus enim quod non est, nomen non præconatur. Cum autem vastaverit Antichristus hic omnia in hoc mundo, regnans annis tribus et mensibus sex, et sederit (17) in templo Hierosolymis; tunc veniet Dominus de cælis in nubibus, in gloria Patris, illum quidem et obedientes ei in stagnum ignis mittens; adducens autem justis regni tempora,

⁸⁰ Apoc. xvii, 8. ⁸¹ Matth. viii, 11.

(12) *Tamen.* Sic omnes codd. uno excepto Feuard., quem secutus est Grabius, qui reposuit *tantum*; sed unde, ei qua auctoritate? non monet. Hic vero *tamen* accipitur, pro *utique*, *profecto*, *proinde*.

(13) *Ἡμεῖς οὖν.* Eusebius lib. v *Hist.*, cap. 8, hæc transcripsit, in prima tamen periodo tantillum ab Irenæi verbis deflectens. Postremam vero periodum οὐδὲ γὰρ... ἀρχῆς, allegavit quoque Maximus in Dionysii Areopag. epist. 10, pag. 181.

(14) *Hunc autem.* Arund., Merc. 2 et Grab. *nunc autem.*

(15) *Et ascendet ab abyso.* Sic Feuard. restituit ex vet. cod. suffragante sacro textu: nam in aliis legitur, *ascendit abyso*.

(16) *Vadit.* In edit. N. Test. exemplaribus futurum legitur, μέλλει ὑπάγειν; quod vulgatus interpret vertit, *ibit*. At cum Irenæo præsens ὑπάγει habet cod. Alexandr.

(17) *Regnans... sederit.* In Feuardent. marg., *regnabit... sedebit*; in Arundel. vero et Merc. 2, *regnarit*. Sed vulgata lectio melius congruit cum sequentibus, et cum iis quæ supra cap. 25 scripsit Irenæus.

(18) *Quoniam autem quidam*, etc. Mirum quod Irenæus hæreseos hic arguere videatur eos e catholicis qui ævo suo credebant, justorum animas corpore solutas statim in cælum evolare, clara Dei visione recreandas. Sed id SS. antistiti condonandum, qui re nondum sollicite discussa et Ecclesiæ judicio definita, catholicæ fidei, quo fervebat, zelo, paulo longius abreptus, id omne procul eliminandum existimabat, quod ad exitiosa Valentinianorum, quos

A hoc est, requietionem, septimam [diem] sanctificatam; et restituens Abrahamæ promissionem hæreditatis: in quo regno ait Dominus, multos ab Oriente et Occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac et Jacob⁸¹.

CAPUT XXXI.

Confirmatur reservatio corporum nostrorum morte, resurrectione et ascensione Christi; animæ sanctorum interea tempus illud expectant, ut perfectam consummatamque gloriam percipiant.

1. Quoniam autem quidam (18) ex his qui putantur recte credidisse, supergrediuntur ordinem promotionis justorum, et motus meditationis (19) ad incorruptelam ignorant, hæreticos sensus in se habentes: hæretici enim despicientes plasmationem Dei (20), et non suscipientes salutem carnis suæ, contemnentes autem et repromissionem Dei, et totum supergredientes Deum sensu, simul atque mortui fuerint, dicunt se supergredi cælos et Demiurgum, et ire ad Matrem, vel ad eum, qui ab ipsis allingitur, Patrem. Qui ergo universam reprobandam resurrectionem, et quantum in ipsis est, auferunt eam de medio, quid mirum est, si nec ordinem resurrectionis sciunt; nolentes intelligere, quoniam si hæc ita essent, quemadmodum dicunt, ipse utique Dominus, in quem se dicunt credere, non in tertia die fecisset resurrectionem; sed super crucem exspirans, confestim utique abiisset sursum, relinquens corpus terræ? Nunc autem tribus diebus conversatus est ubi erant mortui, quemadmodum propheta (21) ait de eo: *Commemoratus est Dominus sanctorum (22) mortuorum suorum, eorum qui ante dormierunt in terra (23) sepelitionis (24), 331* et descendit ad eos, extrahere eos,

insectabatur, dogmata tantillum accedere videbatur. Talem autem esse sibi fingebat eam, quam hic exagitat, catholicorum sententiam, cui procul dubio calculum incunctanter adjecisset, si accuratius illam excutere licuisset. Sed de his in dissert. 3, art. 11, fusius.

(19) *Motus meditationis.* Sic Feuardent. in marg. et cod. Voss., quod malim, quam *modos meditationis*, ut habent cæteri: quia vox *môtus*, magis quadrat ad præcedentem *promotionis*, et ad Irenæi scopum. *Meditationis* vero scripsit pro *exercitationis*. Quos autem *motus meditationis ad incorruptelam* dicit Irenæus, ii sunt diversi gradus exercitationis, quibus paulatim ad incorruptelam, seu claram Dei visionem promoventur, et veluti conscendunt justi. Neque enim ii, ex auctoris nostri sententia, e vestigio Deum *capiunt*; sed diversis veluti motionibus atque gradibus exercitati *paulatim assuescunt capere Deum*, ut loquitur cap. seq., ubi gradus illos explicat.

(20) *Plasmationem Dei.* Dei deest in Voss.

(21) *Propheta.* Al., *prophetia*.

(22) *Sanctorum.* Supra lib. iii, cap. 20, n. 4 et lib. iv, cap. 22, n. 4, et 33, n. 12 habet, *sanctus Israel*, vel simpliciter *sanctus*; et sic forte hic etiam legendum.

(23) *In terra.* Sic mss. omnes Anglic., quomodo etiam locis superius citatis constanter legitur. Edit., *in terram*.

(24) *Sepelitionis.* Ita Feuard. in marg. melius quam in textu cum Eras. et Gallas., *stipulationis*. Confer loca mox citata.

et salvare eos ⁸¹. » Et ipse autem Dominus : « Quem-
admodum, ait, Jonas in ventre ceti tres dies, et
tres noctes mansit, sic erit et Filius hominis in
corde terræ ⁸². » Sed et Apostolus ait : « Ascendit
autem, quid est, nisi quia et descendit in inferiora
terræ ⁸³? » Hoc et David in eum prophetans dixit :
« Et eripuisti animam meam ex inferno inferio-
ri ⁸⁴. » Resurgens autem tertia die, et Mariæ, quæ
se (25) prima vidit, et adoravit, dicebat : « Noli me
tangere, nondum enim ascendi ad Patrem (26); sed
vade ad discipulos, et dic (27) eis : Ascende ad
Patrem meum, et Patrem vestrum ⁸⁵. »

2. Si ergo Dominus legem mortuorum servavit,
ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus
usque in tertiam diem in inferioribus terræ; post
deinde surgens in carne, ut etiam fixuras (28) cla-
vorum ostenderet discipulis, sic ascendit ad Pa-
trem : quomodo non confundantur (29), qui dicunt
inferos quidem esse hunc mundum, qui sit se-
cundum nos; interiorem autem hominem ipsorum
derelinquentem hic corpus, in supercœlestem ascen-
dere locum? Cum enim Dominus « in medio umbræ
mortis abierit ⁸⁷, » ubi animæ mortuorum erant,
post deinde corporaliter resurrexit, et post resur-
rectionem assumptus est : manifestum est quia et
discipulorum ejus, propter quos et hæc operatus
est Dominus,

Αἱ ψυχῆ (30) ἀπέρχονται
εἰς..... τὸν τόπον τὸν
ὠρισμένον αὐταῖς ἀπὸ
τοῦ Θεοῦ, κακεῖ μέχρι
τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι,
περιμένουσαι τὴν ἀνάστα-
σιν· ἔπειτα ἀπολαβοῦσαι
τὰ σώματα, καὶ ὁλοκλή-
ρως ἀναστᾶσαι, τουτέστι
σωματικῶς, καθὼς καὶ ὁ
Κύριος ἀνέστη, οὕτως
ἐλεύσονται εἰς τὴν ὄψιν
τοῦ Θεοῦ.

animæ abibunt in invisibilem locum, definitum
eis a Deo, et ibi usque
ad resurrectionem com-
morabuntur, sustinentes
resurrectionem : post re-
cipientes corpora, et per-
fecte resurgentes, hoc
est corporaliter, quem-
admodum et Dominus
resurrexit, sic venient
ad conspectum Dei.

« Nemo enim est discipulus super magistrum; per-
fectus autem omnis erit, sicut magister (31) ejus ⁸⁶. »

⁸¹ Jerem. xlii, 11. ⁸² Matth. xii, 40. ⁸³ Ephes. iv, 9. ⁸⁴ Psal. lxxxv, 13. ⁸⁵ Joan. xx, 17. ⁸⁶ Psal. xlii, 4. ⁸⁷ Luc. vi, 40. ⁸⁸ Rom. viii, 19 seqq.

(25) *Se. Arund., eum.*

(26) *Patrem. Meum* omisi cum vet. Feuard. cod., Voss. et Arundel.

(27) *Dic. Eras., Gallas. et Feuard. perperam, dices.*

(28) *Fixuras.* Ita vet. Feuard. cod., Arund. et Merc. 2, melius quam alii, *figuras.*

(29) *Confundantur.* Al., *confundentur.*

(30) *Al ψυχῆ.* Græca hæc ex Damasceni *Paralleli* edidit Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 504.

(31) *Sicut magister.* Arund., *si sit sicut magister.* Sed *si sit* additum ex Vulgata.

(32) *Ad hoc.* Ita Voss., Feuard. et Grab. In reliquis deest *ad.*

(33) *Quoniam igitur,* etc. Posteriora hæc quinque capita e veteri suo codice eruta primus omnium in lucem edidit Feuard. præmissa brevi præfatione, qua ea Irenæo vindicat. In iis enim, quæ hæctenus

A Quomodo ergo magister noster non statim evolans abiit, sed sustinens definitum a Patre resurrectionis suæ tempus (quod et per Jonam manifestatum est), post triduum resurgens assumptus est; sic et nos suslinere debemus definitum a Deo resurrectionis nostræ tempus, prænuntiatum a prophetis, et sic resurgentes assumi, quotquot Dominus ad hoc (32) dignos habuerit.

CAPUT XXXII.

In ea carne, qua sancti multas hic ærumnas pertulerunt, laborum suorum fructus percipient; maxime cum id omnis creatura expectet, ac Deus Abrahæ et semini ejus promittat.

1. Quoniam igitur (33) transferuntur quorundam sententiæ ab hæreticis sermonibus, et sunt ignorantæ dispositiones Dei, et mysterium justorum resurrectionis, et regni (34), quod est principium incorruptelæ, per quod regnum qui digni fuerint, paulatim assuescunt capere Deum : necessarium est autem dicere de illis, quoniam oportet justos primos (35) in conditione hac, quæ renovatur, ad apparitionem Dei resurgentes recipere promissionem hæreditatis, quam Deus promisit patribus, et regnare in ea : post deinde fieri judicium. In qua enim conditione laboraverunt, sive afflicti sunt, omnibus modis probati per sufferentiam, justum est in ipsa recipere eos fructus sufferentiæ; et qua conditione interfecti sunt propter Dei dilectionem, in ipsa vivificari; et in qua conditione servitutum sustinuerunt, in ipsa regnare eos. Dives enim in omnibus Deus, et omnia sunt ejus. Oportet ergo et ipsam conditionem reintegratam ad pristinum, sine prohibitione servire justis : et hoc Apostolus fecit manifestum in ea quæ est ad Romanos, sic dicens : « Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit in spe : quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei ⁸⁹. »

2. Sic ergo et promissio Dei, quam promisit Abrahæ, firma perseverat. Dixit enim : « Respice sursum oculis, et vide a loco hoc, ubi nunc tu es, ad Aquilonem, et Africum (36), et Orientem, et mare, quoniam omnem terram, quam tu vides, tibi

D prodierant, Irenæi editionibus deerant, quia in iis codicibus mss. ad quorum fidem adornatæ fuerant, desiderabantur. Nec dubium quin ob propugnatum in iis millenariorum errorem, studio ommissa fuerint a pluribus scribis. Et eapropter hodie in tam paucis mss. cod. occurrunt, ut præter veterem illum Feuardentii, qui forte periit, solus Vossii cod., Grabio teste, ea exhibeat. Deficiunt enim in aliis Anglic. uti et in Ottoboniano; imo nec in hoc præcedens caput exstare videtur, uti ex variis ejusdem cod. lectionibus ad me Roma transmissis deprehendere licet.

(34) *Regni.* Terreni scilicet et temporalis, quo justos a morte cum Christo potituros esse vult usque ad definitum a Deo tempus.

(35) *Primos.* Legendum videtur *primum* aut *prius.*

(36) *Africum.* Ita auctoritate cod. Voss. et ipsius

CAPUT XXXIII.

dabo et semini tuo usque in sempiternum⁹⁰. » Et iterum ait : « Surgens ingredi terra in longitudinem ejus, et in latitudinem, quoniam tibi dabo eam⁹¹ : » et non accepit in illa hæreditatem, nec vestigium pedis, sed semper peregrinus et advena in ea fuit. Et quando mortua est Sara uxor ejus, volentibus Ethæis gratuito locum dare ei, ut sepeliret eam, noluit accipere, sed emit monumentum, quadringentas (37) dans didrachmas argenti, ab **332** Ephron filio Seor Ethæo⁹² (38); sustinens promissionem Dei, et nolens videri (39) accipere ab hominibus, quod ei promiserat dare Deus, dicens ei iterum sic : « Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti, usque ad flumen magnum Euphratem⁹³. » Si (40) ergo huic promisit Deus hæreditatem terræ, non accepit autem in omni suo incolatu : oportet eum accipere cum semine suo, hoc est, qui timent Deum, et credunt in eum, in resurrectione justorum. Semen autem ejus Ecclesia, per Dominum (41) adoptionem, quæ est ad Deum, accipiens, sicut dicebat Joannes Baptista : « Quoniam potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abraham⁹⁴. » Sed et Apostolus ait in ea Epistola quæ est ad Galatas : « Vos autem, fratres, secundum Isaac repromissionis filii estis⁹⁵ (42). » Et iterum manifeste in eadem ait, eos qui in Christo crediderunt percipere Christum, Abrahamæ promissionem, sic dicens : « Abrahamæ dicte sunt promissiones, et semini ejus. Et non dicit : et seminibus; quasi de multis, sed quasi de uno : et semini tuo; quod est Christus⁹⁶. » Et iterum confirmans quæ dicta sunt, ait : « Quemadmodum Abraham credidit Deo, et deputatum est ei ad justitiam. Cognoscitis ergo, quoniam quidem qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahamæ. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahamæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham⁹⁷. » Sic ergo qui sunt ex fide, benedicentur cum fidei Abraham, et hi sunt filii Abraham. Repromisit autem Deus hæreditatem terræ Abrahamæ et semini ejus; et neque Abraham, neque semen ejus, hoc est, qui ex fide justificantur, nunc sumunt in ea hæreditatem : accipient autem eam in resurrectione justorum. Verus enim et firmus Deus : et propter hoc « beatos » dicebat « mites, quoniam ipsi hæreditabunt terram⁹⁸. »

⁹⁰ Gen. xiii, 14, 15. ⁹¹ Ibid., 17. ⁹² Gen. xxiii, 11 seqq. ⁹³ Gen. xv, 18. ⁹⁴ Luc. iii, 8. ⁹⁵ Gal. iv, 28. ⁹⁶ Gal. iii, 16. ⁹⁷ Ibid., 6 seqq. ⁹⁸ Matth. v, 4. ⁹⁹ Matth. xxvi, 27 seqq. ¹ Psal. ciii, 50. ² Luc. xiv, 12, 13. ³ Matth. xix, 29.

sacri textus emendavit Grab. pro *Africam*, ut perperam habet Feuard.

(37) *Quadringsentas*. In vet. Feuardent. cod. et Voss., *quadraginta*. Hanc vero vitiosam lectionem correxit Feuard. ex sacris codd. LXX seniorum, quos sequitur auctor, in quibus legitur : τετραχόσια διδραχμα ἀργύριον, tum etiam Vulgatæ, quæ habet : *quadringsentos siclos argenti*.

(38) *Ab Ephron filio Seor Ethæo*. Sic iterum ex sacris cod. restituit Feuard., nam in veteri cod. cum quo convenit et Voss., vitiose legitur *filio Uphræi*.

(39) *Videri*. In edit. legitur *videre*. Sed tam manifestum scribarum erratum, sensu ita exigente, emendare non dubitavi : cum maxime nihil frequen-

Propositum confirmat promissionibus iis, quibus Christus se de generatione vitis in regno Patris bibiturum esse recepit, simul et mercedem centuplam, et prandia promisit; quod et longe antea benedictio Jacob præsignarat; uti Papias et seniores sunt interpretati.

1. Propter hoc autem ad passionem veniens, ut evangelizaret Abrahamæ, et iis qui cum eo, apertionem hæreditatis, cum gratias egisset, tenens calicem, et bibisset ab eo, et dedisset discipulis, dicebat eis : « Bibite ex eo omnes. Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur (43) in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, amodo non bibam de generatione vitis hujus, usque in diem illum, quando illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei⁹⁹. » Utique hæreditatem terræ ipse novabit, et reintegrabit mysterium gloriæ filiorum; quemadmodum David ait : « Qui renovavit faciem terræ¹. » Promisit bibere de generatione vitis cum suis discipulis; utrumque ostendens, et hæreditatem terræ, in qua bibitur nova generatio vitis, et carnalem resurrectionem ejus. Quæ enim nova resurgit caro, ipsa est quæ et novum percepit poculum. Neque autem sursum in supercœlesti loco constitutus cum suis, potest intelligi bibens vitis generationem; neque rursus sine carne sunt, qui bibunt illud : carnis enim proprium est, et non spiritus, qui ex vite accipitur potus.

2. Et propter hoc dicebat Dominus : « Cum facis prandium, vel cœnam, noli vocare divites, neque amicos, et vicinos, et cognatos, ne ipsi invicem vocent te, et fiat retributio ab eis : sed voca claudos, cæcos, mendicos, et beatus eris, quoniam non habent retribuere tibi : retribuetur enim tibi in resurrectione justorum². » Et iterum ait : « Quicumque dimiserit agros, aut domos, aut parentes, aut fratres, aut filios propter me, centuplum accipiet in hoc sæculo, et in futuro vitam æternam hæreditabit³. » Quæ enim sunt in hoc sæculo centupla, et prandia exhibita pauperibus, et cœnæ quæ redduntur? Hæc sunt in regni temporibus, hoc est, in septima die, quæ est sanctificata, in qua requievit Deus ab omnibus operibus quæ fecit, quæ est verum justorum Sabbatum, in qua non facient omne terrenum opus; sed adjacentem habebunt paratam mensam a Deo, pascentem eos epulis omnibus.

tius occurrat in codd. vetustissimis mss. quam pro *i*, uti norunt omnes.

(40) *Si*. Edit., *sic*; sed apertum esse scribarum sphalma quilibet videt, quo etiam in mss. nihil frequentius.

(41) *Per Dominum*. Sic iterum, pro *per Domini*, ut vitiose habent edit. emendo, ita manifeste postulante contextu sermonis ac sensu.

(42) *Vos... estis*. Sic versio Italica, cum mss. quibusdam Græcis. Vulgata vero nostra cum omnibus aliis exemplaribus Græcis habet, *nos... sumus*.

(43) *Effundetur*. Sic iterum versio Italica cum Vulgata nostra; et sic etiam legit Cyprianus ep. 63, ad Cæcilium. Sed Græcus textus sonat, *effunditur*.

3. Quemadmodum et Isaac continet benedictio, qua benedixit filium minorem Jacob: « Ecce, dicens, odor filii mei, quasi odor agri pleni, quem benedixit Deus⁴. Ager autem mundus est⁵; » et propterea addidit: « Det tibi Deus de rore cœli, et a fertilitate terræ, multitudinem tritici et vini. Et serviant tibi gentes, et adorent (44) te principes, et esto dominus fratris tui, et adorabunt te filii patris tui. Qui maledicet te, maledictus erit; et qui benedicit te, benedictus erit⁶. » Hæc ergo si non quis accipiat ad præfinita regni, in grandem contradictionem et contrarietatem incidet, quemadmodum Judæi incidentes (45) in omni aporia constituuntur. Non solum enim in hac vita huic Jacob non servierunt gentes; sed et post benedictionem ipse profectus, servivit avunculo suo Laban Syro annos viginti⁷: et non tantum non est factus Dominus fratris sui, sed et ipse Esau adoravit fratrem suum, quando reversus est a Mesopotamia ad patrem, et munera multa obtulit ei⁸. Multitudinem autem **333** tritici et vini quomodo hæreditavit hic, qui propter famem factam in terra, in qua habitabat, in Ægyptum transmigravit, subjectus Pharaoni, qui tunc regnabat in Ægypto⁹? Prædicta itaque benedictio ad tempora regni sine contradictione pertinet, quando regnabunt justii surgentes a mortuis; quando et creatura renovata, et liberata, multitudinem fructificabit universæ escæ, ex rore (46) cœli, et ex fertilitate terræ; quemadmodum presbyteri meminerrunt, qui Joannem discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus, et dicebat: « Venient dies (47), in quibus vineæ nascentur, singulæ decem millia palmitum (48) habentes, et in una palmite dena millia brachiorum, et in uno vero palmite dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botrum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit viginti quinque metretas vini. Et cum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, me sume, per me Dominum benedic. » Similiter et granum tritici de-

⁴ Gen. xxvii, 27. ⁵ Matth. xiii, 58. ⁶ Gen. xxvii, 28, 29. ⁷ Gen. xxxi, 41. ⁸ Gen. xxxiii, 5. ⁹ Gen. xlvi, 1 seqq. ¹⁰ Isa xi, 6 seqq. ¹¹ Isa. lxxv, 25.

(44) Adorent. Voss., adorabunt.

(45) Incidentes. Hanc vocem ex cod. Voss. addidit Grab.

(46) Ex rore. Sic Voss. et Grab. In Feuard. male, et rore.

(47) Venient dies, etc. Hæc Papias, Irenæo teste, refert in quarto libro *Λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεως, De interpretatione Dominicorum oraculorum*. Accipit vero vel ex quibusdam apocryphorum somniis, spurisque Evangelis, vel ex spuris traditionibus. Nam, ut ait Euseb. lib. iii *Hist.*, cap. ult., Papias plura nudæ vocis traditione ad se pervenisse testatur, novas quasdam scilicet Servatoris parabolas ac prædicationes, aliaque fabulis propiora..... Fuit enim mediocri admodum ingenio præditus, ut ex scriptis illius conjicere licet: plerisque tamen post ipsum ecclesiasticis scriptoribus ejusdem erroris (terrenum et temporale post resurrectionem fore Christi regnum), occasionem præbuit, hominis vetustate sen-

centi millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similæ claræ mundæ; et reliqua autem poma, et semina, et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis cibis utentia, quæ a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subjecta hominibus cum omni subjectione.

4. Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας (49) Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυχάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων· ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

4. Hæc autem et Papias Joannis auditor, Polycarpi autem contubernalis, vetus homo, per scripturam testimonium perhibet (50), in quarto librorum suorum: sunt enim illi quinque libri conscripti.

Et adjecit, dicens: « Hæc autem credibilia sunt credentibus. » Et « Juda, inquit, proditore non credente, et interrogante: Quomodo ergo tales genituræ a Domino perficientur? » dixisse Dominum: « Videbunt qui venient in illa. » Hæc ergo tempora prophetans Isaias ait: « Et compascetur lupus cum agno, et pardus conquiescet cum hædo, et vitulus, et taurus, et leo simul pascentur, et puer pusillus ducet eos. Et bos, et ursus simul pascentur, et simul infantes eorum erunt; et leo, et bos manducabunt paleas. Et puer infans in cavernam aspidum, et in cubile filiorum aspidum manum mittet, et non male facient, nec poterunt perdere aliquem in monte sancto meo¹⁰. » Et iterum recapitulans ait: « Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo quasi bos vescetur paleis, serpens autem terram quasi panem; et non nocebunt, neque vexabunt in monte sancto meo, dicit Dominus¹¹. » Non ignoro autem, quoniam quidam hæc in feros (51), et ex diversis gentibus et variis operibus credentes, et cum crederint consentientes justis, tentent transferre. Sed etsi nunc hoc sit in quibusdam hominibus, ex variis gentibus in unam sententiam fidei venientibus; nihilominus in resurrectione justorum super iis animalibus (52), quemadmodum dictum est:

D tentiam suam tuentibus: puta Irenæo, et si quis alius ejusdem opinionis fautor exstitit.

(48) Decem millia palmitum. Voss., dena millia palmitum.

(49) Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας. Hæc allegavit Euseb. lib. iii *Hist.*, cap. ult., et Nicephorus lib. iii, cap. 20.

(50) Hæc... testimonium perhibet. Perperam vertit interpretes: scribendum erat vel, hæc testatur; vel, hoc testimonium perhibet.

(51) In feros. Vet. cod. Feuardent. et Voss. habent inferos, pro quo Feuard. ex conjectura edidit, inter nos. Sed nulla littera mutata, unica autem voce in duas divisa, genuinam sine dubio lectionem restituit Grab. Lupi enim et leones ex mystica interpretatione, quam Irenæus memorat, feros denotabant homines: eorum cum agnis, vitulis, etc., accubitus, consensionem cum justis, etc.

(52) Super iis animalibus. Supp. fiet; nam ut paulo ante habet: omnia animalia iis cibis utentia,

Dives enim in omnibus Deus. Et oportet conditione revocata, obedire et subjecta esse omnia animalia homini, et ad primam a Deo datam reverti escam [quemadmodum autem in obedientia subjecta erant Adæ (53)], fructum terræ. Alias autem et non est nunc ostendere leonem paleis vesci. Hoc autem significabat magnitudinem, et pinguedinem fructuum. Si enim leo animal paleis vescitur, quale ipsum triticum erit, cujus palea ad escam congrua erit leonum?

334 CAPUT XXXIV.

Sententiam suam de temporali et terreno sanctorum regno a resurrectione claudit variis Isaiaë, Ezechielis, Jeremiaë, et Danielis testimoniis, atque parabola vigilantium servorum, quibus se ministraturum Dominus pollicetur.

1. Ipse autem Isaias manifeste annuntiavit tale gaudium in resurrectione justorum futurum, sic dicens: « Resurgent mortui, et surgent qui in monumentis sunt, et lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim qui a te, sanitas est eis¹². » Hoc idem et Ezechiel ait: « Ecce ego aperiam monumenta vestra, et educam vos de monumentis vestris, in quo educam de sepulcris (54) populum meum, et dabo spiritum in vobis, et vivetis, et ponam vos super terram vestram, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus¹³. » Et iterum idem sic ait: « Hæc dicit Dominus: Colligam Israel ab omnibus gentibus, ubi dispersi sunt illic, et sanctificabor in eis in conspectu filiorum gentium; et habitabunt super terram suam, quam dedi servo meo Jacob, et inhabitabunt super eam in spe, et ædificabunt domos, et plantabunt vineas, et inhabitabunt in spe, quando faciam iudicium in omnibus qui inhonoraverunt eos, in iis qui in circuitu sunt eorum, et cognoscent quoniam ego sum Dominus Deus ipsorum (55), et Deus patrum ipsorum¹⁴. » Ostendimus autem paulo ante, quoniam Ecclesia est semen Abrahæ: et propter hoc, ut sciamus quoniam in Novo Testamento a Veteri qui (56) ex omnibus gentibus colliget eos

¹² Isa. xxvi, 19. ¹³ Ezech. xxxvii, 12 seqq. ¹⁴ Ezech. xxviii, 25, 26. ¹⁵ Jerem. xxiii, 7, 8. ¹⁶ Isa. xxx, 25, 26. ¹⁷ Isa. lviii, 14. ¹⁸ Luc. xii, 37, 38. ¹⁹ Apoc. xx, 6. ²⁰ Isa. vi, 11.

quæ a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subjecta hominibus cum omni subiectione.

(53) *Quemadmodum autem in obedientia.... Adæ.* Hæc parenthesi includere necesse fuit, ne fructum terræ, per appositionem ad escam referendum, duriori tamen hyperbato, longius a proprio loco remotum, lectoris turbet animum. Insuper quod unica voce perperam in edit. legitur, *inobedientia*, in duas, sensu ita manifeste postulante, divisi. Et sic nihil corrigendum, aut translocandum erit, ut Grab. existimavit. Quanquam mallet, pro *autem*, legere *antea*, vel *ante inobedientiam*, primorum scilicet parentum.

(54) *In quo educam de sepulcris.* Sic scripserat Fenard. in edit. Paris. an. 1576, ut opinor, juxta veterem cod. cui consentit et Voss. Sed nescio cur in Colomensi, an. 1596 reposuerit: *et educam vos de sepulcris*; nisi forte typhetarum incuria id acciderit.

(55) *Deus ipsorum.* Duas istas voces ex ms. Voss. addidit Grab. quia in LXX legitur: Κύριος ὁ Θεός αὐτῶν.

A qui salvabuntur, ex lapidibus suscitans filios Abrahæ, Jeremias ait: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent adhuc: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel (57) ab Aegilone, et ab omni regione quo expulsi fuerant; restituet illos in terram ipsorum, quam dedit patribus ipsorum¹⁵. »

2. Quoniam creatura omnis secundum voluntatem ad incrementum et augmentum erit, ut tales afferat et nutriat fructus, Isaias ait: « Et erit super omnem montem altum, et super omnem collem editum aqua pertransiens in die illa, quando perient multi, quando concident muri. Et erit lumen lunæ quasi lumen solis (58), septuplum diei, quando sanabit contritionem populi sui, et dolorem plagæ suæ sanabit¹⁶. » Dolor autem plagæ est, per quam (59) percussus est homo initio in Adam inobediens, hoc est mors, quam sanabit Deus resuscitans nos a mortuis, et restituens in patrum hæreditatem, quemadmodum iterum Isaias ait: « Et eris fidens in Domino, et faciet te ingredi supra omnem terram, et cibabit te hæreditate Jacob patris tui¹⁷. » Hoc est quod a Domino dictum est: « Beati servi illi, quos veniens Dominus inveniet vigilantes. Amen dico vobis, quoniam præcingetur, et recumbere eos faciet, et transiens ministrabit eis. Et si venerit vespertina vigilia, et invenerit sic, beati sunt, quoniam recumbere eos faciet, et ministrabit eis: licet secunda et licet tertia, beati sunt¹⁸. » Hoc autem idem et Joannes in Apocalypsi ait: « Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima¹⁹. » Et tempus autem annuntiavit Isaias in quo hæc erunt: « Et dixi, inquit: Usquequo, Domine? Quoadusque desolentur civitates ad non inhabitandum, et domus ut non sint homines, et terra derelinquetur deserta. Et post hæc longe nos faciet (60) Deus homines, et qui remanserint multiplicabuntur super terram²⁰. » Sed et Daniel hoc ipsum ait: « Et regnum, et potestas, et magnitudo eorum quæ sub cælo sunt (61), datum est sanctis altissimi Dei, et regnum ejus

(56) *A veteri qui.* Cod. Voss. habet *ac veteri qui*. Sed lectionem *a*, si pro *post* accipiatur, cum Grabio præfero. Mallet etiam cum eodem, tam *qui* quam *quæ* abjici. At donec totus hic locus, non admodum sanus, ex melioribus codd. emendari possit, *qui*, utcumque retineri potest, modo *post suscitans* subintelligatur *erit*. Interim confer lib. v, cap. 7, not.

(57) *Filios Israel.* Post hæc, ut scite notat Grabius, negligentia scribarum, ob repetitionem eorundem vocum excidisse videntur: *de terra Aegypti; sed, vivit Dominus, qui eduxit semen Israel.*

(58) *Quasi lumen solis.* Post hæc pariter excidere: *et erit lumen solis.*

(59) *Per quam.* Sic Voss. melius quam Fenard. *per quem.*

(60) *Faciet.* Sic Voss. juxta sac. textum. At Fenard., *facies.*

(61) *Quæ sub cælo sunt.* In cod. Voss. *qui* pro *quæ*; nec male, si *qui* referatur ad τῶν βασιλείων, quod in LXX legitur.

sempiternum, et omnes principatus servient ei et obedient ²¹. » Et ne ad hoc tempus putetur dicta re-
promissio, dictum est propheta: « Et tu veni, et
sta in sorte tua in consummatione dierum ²². »

3. Quoniam autem repromissiones non solum
prophetis et patribus, sed Ecclesiis ex gentibus
coadunatis annuntiabantur, quas et insulas nun-
cupat Spiritus, et quod in medio turbulæ sint con-
stitutæ, et tempestatem blasphemiarum sufferant,
et salutaris portus periclitantibus existant, et re-
fugium sunt eorum, qui altitudinem ament, et By-
thum, id est profundum erroris conantur effugere,
Jeremias ita ait: « Audite verbum Domini, gentes,
et annuntiate insulis quæ longe sunt: dicite, quia
ventilabit (62) Deus Israel, congregabit eum, et
custodiet eum, sicut pascens gregem ovium sua-
rum: quoniam redemit Dominus Jacob, et eripuit
eum de manu factoris ejus. Et venient, et lætabun-
tur in monte Sion, et venient ad bona, et in ter-
ram tritici, et vini, et fructuum, et animalium, et
ovium, et erit anima eorum sicut lignum fructife-
rum, et non esurient adhuc. Et tunc gaudebunt
virgines in congregatione juvenum, et seniores
gaudebunt, et convertam luctum eorum in gau-
dium, et faciam eos in exultatione, et magnificabo,
et inebriabo animam sacerdotum filiorum Levi, et
populus meus bonis meis adimplebitur ²³. » Osten-
dimus autem in superiori libro ²⁴, quoniam levitæ
et sacerdotes sunt discipuli omnes Domini: qui et
Sabbatum in templo profanabant, et sine culpa
sunt. Tales itaque promissiones manifestissime in
regno justorum istius creaturæ epulationem signi-
ficant (65), quam Deus repromittit ministratur-
rum se.

335 4. Adhuc de Jerusalem, et de regnante in
ea, Isaias ait: « Hæc dicit Dominus: Beatus qui habet
in Sion semen, et domesticos in Jerusalem. Ecce,
rex justus regnabit, et principes cum judicio prin-
cipabunt ²⁵. » Et de præparatione, in qua reædi-
ficabitur, ait: « Ecce ego præparabo tibi carbon-
culum lapidem, et fundamenta tua sapphirum, et
ponam propugnacula tua jasphin, et portas tuas
lapidem crystallum, et circumvallum tuum lapides
electos, et omnes filios tuos docibiles Dei, et in

²¹ Dan. vii, 27. ²² Dan. xii, 13. ²³ Jerem. xxxi, 10 seqq. ²⁴ Cap. 8, n. 3. ²⁵ Isa. xxxi, 9; xxxii, 1. ²⁶ Isa. liv, 11 seqq. ²⁷ Isa. lxxv, 18 seqq. ²⁸ Isa. vi, 11. ²⁹ Isa. xiii, 9. ³⁰ Isa. xxvi, 10. ³¹ Isa. vi, 12. ³² Isa. lxxv, 21.

(62) *Quia ventilabit.* Græca τῶν Ὁ sonant, qui D
ventilavit.

(65) *Epulationem significant.* In vet. Feuard.
cod. manifesto scribarum errato, sicut et in Voss.
legitur, *epulatione significant*: quod merito correxit
Feuard.

(64) *Plebem meam.* Nostri τῶν Ὁ codd. habent:
et plebem meam lætitiā. Et exultabo super Jeru-
salem, et lætabor super plebem meam; quæ forte
occasione repetitarum vocum, plebem meam, a
scribis ommissa sunt. Quanquam tamen de his et si-
milibus nihil certi affirmari posse putem: quia ple-
rumque ex memoria citat Irenæus, vel eas sequi-
tur Scripturæ versiones, aut exemplaria quæ jam
non exstant.

A multa pace filios tuos, et in justitia ædificaberis ²⁶. »
Et iterum idem ipse ait: « Ecce ego facio Jerusalem
exultationem et plebem meam (64): etiam non au-
dietur in ea vox fletus, neque vox clamoris, etiam
non fiet ibi immaturus et senior, qui non impleat
tempus suum. Erit enim juvenis annorum centum:
moriens autem peccator centum annorum, et maledi-
ctus erit. Et ædificabunt domos, et ipsi inhabi-
tabunt: et plantabunt vineas, et ipsi manducabunt
fructus earum, et vinum bibent. Et non ipsi ædifi-
cabunt, et alii inhabitabunt: neque ipsi pastina-
bunt, et alii comedent. Secundum enim dies ligni
vitæ erunt dies plebis in te (65); opera enim labo-
rum eorum (66) veterascent ²⁷. »

CAPUT XXXV.

B *Contendit superiora testimonia non posse per allego-
riam de bonis tantum cælestibus intelligi, sed im-
plenda esse post adventum Antichristi, et resurre-
ctionem in terrena Jerusalem; prioribusque pro-
phetiis, ex Isaiâ, Jeremia et Joannis Apocalypsi
alias subjungit.*

1. Si autem quidam tentaverint allegorizare hæc,
quæ ejusmodi sunt; neque de omnibus poterunt
consonantes sibimetipsis inveniri, et convincentur
ab ipsis dictionibus differentibus, quoniam « cum
desolatæ fuerint civitates » gentium, « et quod (67)
non inhabitentur, et domus, eo quod non sicut ho-
mines, et derelinquetur terra deserta ²⁸; ecce
enim, » Isaias ait, « dies Domini insanabilis venit,
furere et ira plenus, ponere urbem terræ desertam
(68), et peccatores perdere ex ea ²⁹. » Et iterum ait:
« Tollatur, ut non videat gloriam Domini ³⁰; » et
cum hæc facta fuerint, « elongabit, inquit, Deus
homines, et derelicti multiplicabuntur in terra ³¹.
Et ædificabunt domus, et ipsi inhabitabunt, et pa-
stinabunt vineas, et ipsi manducabunt ³². » Hæc enim
alia (69) universa in resurrectionem (70) justorum
sine controversia dicta sunt, quæ sit post adventum
Antichristi, et perditionem omnium gentium sub eo
existentium, in qua regnabunt justi in terra, cre-
scentes ex visione Domini, et per ipsum assuescent
capere gloriam Dei Patris, et cum sanctis angelis
conversationem et communionem, et unitatem spi-
ritualium in regno capient; et illos quos Dominus in

(65) *In te.* Forte scripsit interpres *meæ*, ex
Græco μου; quam vocem male legens scriba, facile
mutare potuit in, in te.

(66) *Eorum.* Sic Voss. et Grab. juxta LXX. At
Feuard., tuorum.

(67) *Et quod.* Forte legendum *eo quod*; sic enim
habet sacer textus.

(68) *Urbem terræ desertam.* Legendum videtur:
orbem terræ desertum; juxta Græca Isaiæ, οὐρου-
μένην ἔρημον.

(69) *Alia.* Lege et alia.

(70) *In resurrectionem.* Sic, pro *in resurrectione*,
emendavi, toto contextu id necessario postu-
lante. Sequitur enim, et perditionem.... et illos
expectantes, etc., quæ omnia ab una et eadem

carne inveniet, expectantes eum de cœlis, et per-
pessos tribulationem, qui et effugerint iniqui (71)
manus. Ipsi autem sunt de quibus ait propheta: « et
derelicti multiplicabuntur in terra. » Et quotquot
ex credentibus ad hoc præparavit Deus, ad dereli-
ctos multiplicandos in terra, et sub regno sanctorum
fieri, et ministrare huic Jerusalem, et regnum in
ea, significavit Jeremias propheta, « Circumspice,
dicens, ad orientem, Jerusalem, et vide lætiti-
am quæ adventat tibi ab ipso Deo. Ecce, venient filii
tui quos emisisti, venient collecti (72) ab oriente us-
que ad occidentem verbo illius sancti, gaudentes
ea quæ a Deo tuo est claritate. Exuere, Jerusalem,
habitum luctus et afflictionis tuæ, et induere deco-
rem ejus quæ a Deo tuo est claritatis in æternum:
circumdare amictum duplicem ejus quæ a Deo tuo
est justitiæ, impone mitram super caput tuum gloriæ
æternæ. Deus enim demonstrabit ei quæ sub cœlo
est universæ tuum fulgorem. Vocabitur namque
nomen tuum ab ipso Deo in æternum, pax justitiæ
et gloriæ colenti Deo. Surge, Jerusalem, et sta in
excelso, et circumspice ad orientem, et vide colle-
ctos filios tuos a solis ortu usque ad occidentem
verbo illius sancti, gaudentes ipsam Dei recorda-
tionem (73). Profecti sunt enim a te pedites, dum
adducerentur (74) ab inimicis. Introducet illos Deus
ad te portatus cum gloria tanquam thronus (75) regni.
Decrevit enim Deus ut humilietur omnis mons excel-
sus, et congeries æternæ, et ut valles impleantur,
ad redigendam planitiem terræ, ut ambulet Israel
tute Dei gloria. Umbracula autem intexuerunt sil-
væ, et omne lignum boni odoris ipsi Israel præcepto
Dei. Præbit enim Deus cum lætitia lumine claritatis
suæ, cum misericordia et justitia, quæ ab ipso
est ³³. »

2. Hæc autem talia universa non in supercœle-
stibus possunt intelligi: « Deus enim, ait, demon-
strabit ei quæ sub cœlo est, universæ tuum fulgo-
rem; » sed in regni temporibus, revocata (76) terra a
Christo, et reædificata Jerusalem, secundum chara-
cterem (77) quæ sursum est Jerusalem, de qua ait
propheta Isaias: « Ecce in manibus meis depinxi
muros tuos, et in conspectu meo es semper ³⁴. »
Et Apostolus autem scribens ad Galatas similiter ait:
« Illa autem quæ sursum est Jerusalem libera est,
quæ est mater omnium nostrum ³⁵; » non ex cogita-
tione (78) erratici Æonis dicens hoc, **336** neque de

³³ Baruch iv, 56, et v tot. ³⁴ Isa. xlix, 16. ³⁵ Gal. iv, 26. ³⁶ Apoc. xxi, 2. ³⁷ Apoc. xx, 11.
³⁸ Ibid., 12, 13, 14. ³⁹ Matth. xxv, 41. ⁴⁰ Apoc. xx, 15. ⁴¹ Apoc. xxi, 1 seqq. ⁴² Isa. lxxv, 17, 18.
⁴³ I Cor. vii, 31. ⁴⁴ Matth. xxvi, 35.

præpositione in reguntur, et cum ea construuntur.
Porro in scripsit interpret pro circa, erga; Græc.,
περί.

(71) *Iniqui*. Scil., *Antichristi*.

(72) *Collecti*. Sic Grab. ex Voss. et sacro textu.
In Feuard., *electi*.

(73) *Recordationem*. In Feuard. corrupte, *recre-
dationem*.

(74) *Adducerentur*. Forte legendum *abduceren-
tur*.

(75) *Portatus... thronus*. Græca Baruchi sonant:
portatos... thronum.

A virtute aliqua, quæ abcessit Pleromate, et Pru-
nico; sed de Jerusalem quæ in manibus descripta
est. Et ipsam descendente in Apocalypsi vidit
Joannes super terram novam ³⁶. Post enim regni
tempora, « vidi, inquit, thronum album magnum,
et sedentem in eo, cujus a facie fugit terra et cœ-
lum, et locus non est eis ³⁷. » Et illa jam (79), quæ
sunt generalis resurrectionis et judicii, exponit,
vidisse dicens « mortuos magnos et minores. Dedit,
inquit, mare mortuos, quos in se habuit, et mors et
infernus dederunt mortuos, quos apud se habuerunt,
et libri adaperiti sunt. Sed et vitæ, ait, apertus est
liber, et judicati sunt mortui ex iis quæ scripta
erant in libris, secundum opera sua, et mors, et
infernus missi sunt in stagnum ignis, secundam mor-
tem ³⁸. » Hoc autem est quod vocatur gehenna, quod

D Dominus dixit ignem æternum ³⁹. « Et si quis, in-
quit, non est inventus in libro vitæ scriptus, missus
est in stagnum ignis ⁴⁰. » Et post hæc ait: « Vidi
cœlum novum, et terram novam. Primum enim
cœlum et terra abierunt; etiam mare non est. Et
civitatem sanctam Jerusalem novam vidi descen-
dentem de cœlo, præparatam ut sponsam ornata
viro suo. Et audivi, inquit, vocem magnam de thro-
no dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum homini-
bus, et habitabit cum eis, et ipsi populi (80) ejus
erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et
delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors
non erit amplius, non luctus, non clamor, neque
dolor ulterius erit, quia prima abierunt ⁴¹. » Et

C Isaias autem hoc ipsum ait: « Erit enim cœlum no-
vum, et terra nova, et non erunt memores prio-
rum, neque obveniet eis in cor; sed lætiti-
am et exultationem invenient in ea ⁴². » Hoc autem
est quod ab Apostolo dictum est: « Præterit
enim habitus hujus mundi ⁴³. » Similiter autem et
Dominus ait: « Terra et cœlum transiet ⁴⁴. » His
itaque prætereuntibus super terram, novam superio-
rem Jerusalem ait Domini discipulus Joannes de-
scendere, quemadmodum sponsam ornata viro suo;
et hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit
Deus cum hominibus. Hujus Jerusalem imago illa,
quæ in priori terra Jerusalem, in qua justi præme-
ditantur incorruptelam (81), et parantur in salutem.
Et hujus tabernaculi typum accepit Moyses in
monte: et nihil allegorizari potest, sed omnia firma,
et vera, et substantiam habentia, ad fruitionem

(76) *Revocata*. Conjecit Grab. legendum, *reno-
vata*. Sed non meminit jam Irenæum sup. cap. 33,
n. 4, eadem voce, et eodem sensu pro *redintegrata*,
seu ad pristinum statum revocata usum fuisse.

(77) *Secundum characterem*. Id est, secundum
formam, typum, etc.

(78) *Non ex cogitatione*. Pro *non de cogitatione*.

(79) *Illam jam*. Jam addidit Grab. ex cod. Voss.

(80) *Populi*. Ita etiam Voss. et Grab. juxta Græ-
cum Joannis. In Feuard., *populus*.

(81) *Præmeditantur incorruptelam*. Pro *prære-
citantur ad incorruptelam*.

hominum justorum a Deo facta. Quomodo enim vere Deus est, qui resuscitat hominem; sic et vere resurgit homo a mortuis, et non allegorice, quemadmodum per tanta ostendimus. Et sicut vere resurgit, sic et vere præmeditabitur incorruptelam, et augebitur, et vigebit (82) in regni temporibus, ut fiat capax gloriæ Patris. Deinde omnibus renovatis, vere in civitate habitabit Dei. « Dixit enim, inquit, sedens super thronum: Ecce nova facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, quomodo (83) ii sermones fideles, et veri sunt. Et dixit mihi: Facta sunt ⁴⁵. » Et secundum rationem (84).

CAPUT XXXVI.

Homines vere suscitabuntur, mundusque non penitus exterminabitur: erunt autem variæ sanctorum mansiones pro cuiusque dignitate, et omnia subiciantur Deo Patri: sicque erit omnia in omnibus.

1. Cum sint enim veri homines, veram esse oportet et plantationem ipsorum, sed non excedere in ea quæ non sunt; sed in iis quæ sunt, proficere.

... Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις (85), οὐδὲ ἡ οὐσία τῆς κτίσεως (86) ἐξαφανίζεται (ἀληθῆς γὰρ καὶ βέβαιος ὁ συστησάμενος αὐτήν)· ἀλλὰ « τὸ σχῆμα παράγει τοῦ κόσμου τούτου, » τουτέστιν ἐν αἷς παράβασις γέγονεν (87), ὅτι ἐπαλαιώθη ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτοῖς. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦτο πρόσκαιρον ἐγένετο (88), προσιδῶτος τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ (89) . . . . .

A quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est ⁴⁷, et causam temporalium mundi fabricationis, secundum quod potuit ostendimus.

... παρελθόντος δὲ τοῦ σχήματος τούτου, καὶ ἀνανεωθέντος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὀκμάσαντος πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν, ὥστε μηκέτι δύνασθαι πέρα παλαιωθῆναι, ἔσται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ· ἐν τοῖς καινοῖς (90) ἀναμενεῖ ὁ ἄνθρωπος αἰὲν καινός, καὶ προσομιλῶν τῷ Θεῷ . . . . . φησὶν γὰρ Ἡσαΐας (91)· « Ὅν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει (92) ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὕτως στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν... » ὡς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσι (93), τότε καὶ οἱ μὲν καταξιωθέντες τῆς ἐν οὐρανῷ διατριβῆς (94), ἐπεισε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς (95) ἀπολαύσουσιν, οἱ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσιν· πανταχοῦ (96) γὰρ ὁ Σωτὴρ (97) ὁραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὁρῶντες αὐτόν.

Prætereunte autem figura hac, et renovato homine, et vidente ad incorruptelam, ut non possit jam veterascere, erit cælum novum et terra nova, in quibus novus perseverabit homo, semper nova confabulans Deo. Et quoniam hæc semper **337** perseverabunt sine fine, Isaias ait: « Quemadmodum enim cælum novum, et terra nova, quæ ego facio, perseverant in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum ⁴⁸. » Et quemadmodum presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint cælorum conversatione, illuc transibunt, id est, in cælos; alii tute paradisi deliciis utentur; alii autem speciositatem civitatis possidebunt: ubique autem Deus videbitur, et quemadmodum digni erunt videntes eum.

⁴⁵ Apoc. xxi, 5, 6. ⁴⁶ I Cor. vii, 31. ⁴⁷ Cap. 3, 4. ⁴⁸ Isa. lxvi, 22.

(82) *Vigebit.* Græce ἀκμάσει, *adolescet, roborabitur, invalescet,* etc.

(83) *Quomodo.* Forte, quoniam, juxta Gr. ὅτι.

(84) *Et secundum rationem.* I. e. et merito, et vere quidem.

(85) *Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις.* Græca hæc usque ad προσομιλῶν τῷ Θεῷ, sub Irenæi nomine citavit Damasc. in *Parallelis*, descripta, ut ipse ait, ἐκ τοῦ ε' κατὰ αἰρέσεων, ex quinto ejusdem libro *adversus hæreses*; edidit vero Halloixius in *Vita Irenæi*, pag. 486. Priorem eorum partem allegavit etiam sub Irenæi nomine, et ex quinto pariter, ut ait, ejusdem libro Andreas Cæsariensis, in *Comment. in Apocalyp.*, cap. 18, sed plenius et accuratius, cap. 64.

(86) *Τῆς κτίσεως.* In Halloixio perperam, κτήσεως.

(87) *Γέγονεν.* In Andrea utroque loco, ἐγένετο.

(88) *Τοῦτο πρόσκαιρον ἐγένετο.* Sic Andreas, cap. 64; at in Damasceno male: παράγει τοῦ κόσμου τούτου. Πρόσκαιρον autem una voce lego cum vet. interp. contra atque in editi. ubi minus bene dividitur in duas.

(89) *Πάντα τοῦ Θεοῦ.* Hic desinit posterior Andree citatio.

(90) *Ἐν τοῖς καινοῖς... καινός.* Ἐνοῖς καινός... καινά, sine καὶ legit vet. interpres.

(91) *Φησὶν γὰρ Ἡσαΐας.* Græcum hoc fragmentum (cujus Joannes Curterius copiam fecit

Feuardentio, a quo primum editum est) ex Irenæo, paucis immutatis, transcripsit. Anastasius, vel alius quisquis auctor est Appendicis ad ejus quæstiones in S. Scripturam, quæst. 74, juxta Gretseri Ingolstadiensem edit. Græco-Latinam 1617, vel quæst. 88, juxta Latinam Gentiani Herveti. At collatum tum a nobis cum mss. bibliothecæ Regiæ 2910, et Colbertinæ 1450, tum a clar. Grabio cum alio ms. cod. 206, Barocc. in bibliotheca Boddleiana, emendatius prodit.

(92) *Μένει.* Ita mss. Reg., Colbert. et Barocc. ac Gretserus in marg. Sed in textu male μένειν; Feuard. vero pejus, μένεας.

(93) *Ὡς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσι.* Loco horum, quæ ex priori Andree Cæsariensis loco supra (not. 85) cit. hic inseruit Grab., plura Anastasius Apocalypseos testimonia describit, quæ magna ex parte retulit Irenæus cap. præced.

(94) *Διατριβῆς.* In Gretseri textu, πολιτείας.

(95) *Τρυφῆς.* In Feuard. vitio typographi, ni pruto, τροφῆς.

(96) *Οἱ δὲ... πανταχοῦ.* Plura hic interseruntur in Anastasii codd. quibus nihil in veteri Irenæi versione respondet: sic enim totum hunc locum exprimunt: οἱ δὲ τὴν ἁγίαν γῆν, καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσιν, σὺν πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὴν ἁγαθοῖς, ἐπιχορηγουμένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πανταχοῦ, etc.

(97) *Σωτὴρ.* Legit vet. interp. Θεός.

2. Εἶναι δὲ τὴν διαστολήν ταύτην (98) τῆς οἰκῆσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων, καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν τὰ τριάκοντα ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφθήσονται, οἱ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρέψουσιν, οἱ δὲ τὴν πόλιν κατοικήσουσιν καὶ διὰ τοῦτο εἰρηχέναι τὸν Κύριον, ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου μονᾶς εἶναι πολλάς τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῖς πᾶσι τὴν ἀρμόζουσαν οἰκῆσιν παρέχει.

quemadmodum Verbum ejus ait, omnibus divisum esse (1) a Patre secundum quod quis est dignus, aut erit. Et hoc est triclinium, in quo recumbent illi qui epulantur vocati ad nuptias ⁴⁹. Hanc esse ad ordinationem et dispositionem eorum qui salvantur, dicunt presbyteri apostolorum discipuli, et per hujusmodi gradus proficere, et per Spiritum quidem [ad] Filium (2), per Filium autem ascendere ad Patrem; Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum et ab Apostolo dictum est: « Quoniam oportet regnare eum, quoadusque ponat omnes (3), inimicos sub pedibus ejus. Novissima inimica destruetur mors ⁵⁰. » In temporibus enim regni justus homo super terram existens, ⁵¹ obli-

2. Esse autem distantiam hanc habitationis eorum qui centum fructificaverunt ⁴⁹, et eorum qui sexaginta (99), et eorum qui triginta: quorum quidam in cœlum assumuntur, alii in paradiso conversabuntur, alii in civitate inhabitabunt: et propter hoc dixisse Dominum, multas esse apud Patrem mansiones ⁵⁰. Omnia enim Dei sunt, qui omnibus aptam habitationem præstat:

A sectur (4) mori jam. « Quando autem dixerit, inquit: omnia subjecta sunt; scilicet absque eo qui subjecit omnia. Cum autem ei fuerint subdita omnia, tunc ipse Filius subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus ⁵¹. »

3. Diligenter ergo Joannes prævidit primam justorum resurrectionem, et in regno terræ hæreditatem: consonanter autem et prophetæ prophetaverunt de ea. Hæc enim et Dominus docuit, missionem calicis novam in regno cum discipulis habiturum se pollicitus ⁵². Et Apostolus autem liberam futuram creaturam a servitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei, confessus est ⁵³. Et in omnibus iis, et per omnia idem Deus Pater ostenditur, qui plasmavit hominem, et hæreditatem terræ promisit patribus, qui eduxit illam (5) in resurrectione justorum, et promissiones adimplet in Filii sui regnum (6): postea præstans illa paternaliter, quæ neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit ⁵⁴. Etenim unus Filius, qui voluntatem Patris perfecit; et unum genus humanum, in quo perficiantur mysteria Dei, « quem concupiscunt angeli videre ⁵⁵, » et non prævalent investigare sapientiam Dei, per quam (7) plasma ejus conformatum et incorporatum Filio perficitur: ut progenies ejus, primogenitus Verbum, descendat in facturam, hoc est in plasma, et capiatur ab eo; et factura iterum capiat Verbum, et ascendat ad eum, supergrediens angelos, et fiet (8) secundum imaginem et similitudinem Dei.

⁴⁹ Matth. xxi, 8. ⁵⁰ Joan. xiv, 2. ⁵¹ Matth. xxii, 2 seqq. ⁵² I Cor. xv, 25, 26. ⁵³ Ibid., 26 seqq. ⁵⁴ Matth. xxvi, 29. ⁵⁵ Rom. viii, 21. ⁵⁶ I Cor. ii, 9. ⁵⁷ I Pet. i, 12.

(98) Ταύτην. In Gretseri edit. et mss. citatis, ταύτης.

(99) Sexaginta. Sic cod. Voss. juxta Evangelii textum, et Græcum Anastasii. In Feuard. vitiose, quadraginta.

(1) Verbum ejus ait, omnibus divisum esse, etc. Ni fallor, respicere videtur Irenæus ab parabolas vel quinque talentorum, vel decem minarum; sin minus, ad aliquod Christi dictum, quod ex presbyterorum, quos mox citat, traditione acceperit.

(2) Ad Filium. Cum palam exigat sermonis se-

D rics legi ad Filium, particulam ad addidi, quamquam hamulis inclusam.

(3) Omnes. Hanc vocem addidit Grab. auctoritate cod. Voss. et ipsius sacri textus.

(4) Obliviscetur. Voss., obliviscitur.

(5) Eduxit illam. Scil. creaturam a servitute.

(6) Regnum. Libentius legerem, regno.

(7) Per quam. Sic Voss. et Grab. melius quam Feuard., per quem.

(8) Et fiet. Vel lege et fiat; vel intellige, et tunc fiet.

DE SEQUENTIBUS FRAGMENTIS ADMONITIO.

338 De iis quæ hic in lucem emittimus, Irenæi fragmentis, cum jam in Dissertatione secunda, operi prævia, art. 3, egerimus, pauca supersunt dicenda. Id tantum observare juvat, duplicis generis fragmenta hic exhiberi: alia sunt quæ Eusebius, aliive ejusdem auctoritatis antiqui scriptores ex Irenæi operibus tunc exstantibus, et ab ipsis nominatim citatis eruerunt, suisque inseruerunt: alia vero vel a scriptoribus quibusdam recentioribus referuntur, vel in Catenis, aliive mss. codicibus, sub Irenæi episcopi Lugdunensis nomine leguntur. Priora indubitatos esse Irenæi fetus, negari non potest. Posteriorum non adeo tanta fides. Sic enim plerumque referuntur, ut ipsa Irenæi opera, ex quibus excerpta sunt, aut nominatim non designentur; aut si quæ designentur, ea sint quorum mentionem nullam fecerint. Eusebius, Hieronymus, aliique quibus genuina S. doctoris opera notiora esse debuerunt. Tale est illud fragmentum, quod ex Irenæi episcopi Lugdunensis Sermone de fide, ad Demetrium Viennensem diaconum, descripsisse se dicit Maximus abbas et confessor: ut et illud quod velut ex eodem sermone Latine edidit Feuardentius. Il quippe sermones de fide Eusebio et Hieronymo prorsus ignoti fuisse videntur.

Anastasius Sinaita, vel alius quisquis auctor est Anagogicarum contemplationum in Hexaemeron lib. x, seu, ut scripsit auctor, λόγῳ τῷ δεκάτῳ, haud spernendum refert fragmentum, quod a nullo hactenus observatum, Græce primum cum nova interpretatione Latina proferimus. Græca, nondum edita, nobiscum communicavit amicus, excepta e ms. cod. bibliothecæ Colbertinæ 2253, quem ipsi contulimus. Quæ ibi referuntur, ab Irenæo adversus hæresim impurorum Ophitarum decertante dicta fuisse scribit Anastasius : φάσκει γὰρ κατὰ τῆς τῶν μιαρῶν Ὀφιτῶν αἰρεσιάρχιας ὀπλιζόμενος. Ubi vero adversus hæresim Ophitarum speciatim decertaverit Irenæus, non novimus. Eorum quidem deliria narrat lib. i *Detectionis et eversionis*, cap. 30. Sed in decursu operis speciatim non confutat, nec aliter adversus ea decertat, quam fundamenta Gnosticorum omnium communia, quibus illorum etiam innitebatur hæresis, diruendo; nec demum in iis libris occurrunt ea quæ velut ex Irenæo allegat Anastasius.

Incertius adhuc an ex genuinis Irenæi operibus excerpta sint, quæ ex variis tum Catenis, tum ms. codicibus exscripta sunt fragmenta. Ita enim sub Irenæi nomine citantur, ut nullus plerumque designetur ejusdem liber aut tractatus. Imo Regiæ bibliothecæ Catenas evolvendo deprehendimus, in quibusdam descripto interdum aliquo, velut Irenæi, testimonio, cum hac epigraphe, Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδύνων, aliis quæ proxime subnectuntur, hanc tantum præfigi, τοῦ αὐτοῦ : in aliis vero similibus Catenis, inter ea testimonia, quæ Irenæo nominatim ascribuntur, et ea quæ epigraphen τοῦ αὐτοῦ præfixam habent, alia interseri, sub alterius auctoris nomine, quæ prohibent ne τοῦ αὐτοῦ ad Irenæum referri possit; probareque videntur, id quod ab unius Catenæ descriptore Irenæi fragmento proxime subjunctum fuerat alterius auctoris testimonium, ab alio imprudenter omissum, occasionem dedisse perperam ascribendi Irenæo ea quibus præfigitur inscriptio τοῦ αὐτοῦ. Quinetiam aliquando, in iis saltem quas inspeximus Catenis, post ea quæ Irenæo nominatim tribuuntur fragmenta, alia immediate sequuntur ἀνεπίγραφα, quorum proinde cum incertus sit auctor, haud recte fecerit, qui Irenæo ascripserit. Id tamen a Combefisio factum pag. 545, observavimus. Ex quibus omnibus id, quod volumus, conficitur, non usque adeo certa esse omnia quæ ex Catenis proferuntur, ut fidem statim impetrare debeant. Utut est, ea omnia fragmenta quæ tum a Feuardenio, Halloixio, Sirmondo, Combefisio, Grabio, et aliis, tum a nobis ipsis collecta sunt, hic exhibemus : ita tamen ut illis plus fidei non attribuamus quam mereantur.

FRAGMENTA DEPERDITORUM OPERUM

S. IRENÆI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS.

I.

339 Clausula (9) Libri de Ogdoadæ (10), ex Euseb. lib. v Hist. eccl., cap. 20, et Nicephoro lib. iv Hist. eccl., cap. 30.

Ὀρκίζω σε, τὸν μεταγραφόμενον (11) τὸ βιβλίον A τοῦτο, κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὁ μεταγράφω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράφω, ἐπιμελῶς, καὶ τὸν ὄρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θῆσῃς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Adjuro te, qui transcripseris hunc librum, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per gloriosum ejus adventum, quo veniet ad judicandum vivos et mortuos; ut conferas quod transcripseris, et diligenter illud emendes ad exemplar, ex quo transcripsisti, utque adjurationem istam similiter describas, et exemplari (tuo) inseras.

II.

Fragmentum (12) Epistolæ ad Florinum, ex Euseb. et Nicephoro loc. citatis.

Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρίνε, ἵνα πεφεισμένως εἶπω, οὐκ ἔστιν ὑγιῶς γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν μεγίστην (13)

Hæc dogmata, Florine, ut parcissime ac levisime dicam, non sunt sanæ doctrinæ; hæc dogmata Ecclesiæ non sunt consona, et in maximam

(9) *Clausula*. Σημείωσιν vocat Eusebius, vertitque Valesius, *adnotationem*; Hieronymus vero, Rufinus, et Christophorus, *subscriptionem*. At, inquit Valesius, quamvis σημείωσις interdum pro subscriptione sumatur, hic tamen ita sumi non potest. Nam subscriptio nomen subscribentis debet exprimere. Quod cum hoc loco minime factum sit, nequaquam hæc subscriptio dici debet, sed potius adnotatio. Sic σημειώσεις dicebantur notæ ille, quæ ad marginem scriptorum codicum appingebantur, ut lector rem notata dignam ibi contineri intelligeret. Utut sit, cum ea σημειώσεις, Eusebio et Hieronymo testibus, in fine libri scripta fuerit, non

male *clausula* ejusdem libri dicitur. Eandem ex Eusebio, ut videtur, descripserunt Hieronymus in *Catalogo*, et Nicephorus lib. iv *Hist. eccles.*, cap. 30.

(10) *Libri de Ogdoadæ*. Vide quæ de hoc libro diximus *Dissert. 2*, art. 3, § 58.

(11) *Μεταγραφόμενον*. In Niceph., μεταγραφόμενον.

(12) *Epistolæ ad Florinum*. De hac epistola, et Florini erroribus disseruimus citatæ *Dissert.* § 58, 59.

(13) *Εἰς τὴν μεγίστην . . . αὐτοῖς*. Nicepho omittit τὴν et αὐτοῖς.